

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки і психології дошкільної та спеціальної освіти

Розвиток творчого потенціалу обдарованих дітей
старшого дошкільного віку в умовах модернізації
освітнього простору

Дипломна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, групи 617
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»

Монюк Ірина Миколаївна

Керівник: кандидат психологічних
наук, асистент **Палагнюк О. В.**

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № _____

від «_____» _____ 2023 р.

зав. кафедри _____ проф. Олійник М. І.

АНОТАЦІЯ

Монюк І. М. Розвиток творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку в умовах модернізації освітнього простору. – Рукопис. Магістерська робота на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності 012 Дошкільна освіта. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2023. – 95 с.

Реформаційні процеси, в освітньому просторі України, торкнулися і системи дошкільної освіти, яка стає більш значущою частиною соціальних перетворень, зокрема, пошуку шляхів і засобів раннього виявлення індивідуальної своєрідності кожної дитини, її творчої обдарованості. Вищезазначене актуалізувало важливість виявлення і розвитку обдарованих дітей та розвитку їх творчого потенціалу, що стає одним із пріоритетних завдань дошкільної освіти. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (68) та додатків, що налічує 5 найменувань. Основний зміст роботи викладений на 70 сторінках і містить 15 таблиць. Загальний обсяг роботи – 95 сторінок. *Мета дослідження* полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричній перевірці особливостей розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку, а також у розробці методичних підходів щодо його забезпечення. *Об'єкт дослідження* – процес розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку. *Предмет дослідження* – особливості і методика розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку. На основі здійсненого теоретичного аналізу вивчено психолого-педагогічні підходи до визначення поняття «обдарованість» та основні аспекти його дослідження. Встановлено, що у сучасному психолого-педагогічному дискурсі немає єдиного підходу до проблеми обдарованості; що ведеться полеміка про визначення основних критеріїв поняття «обдарованість», структури обдарованої особистості, діагностичних методів визначення обдарованих, поділу на «обдарованих» і «звичайних», природи обдарованості тощо. Узагальнено, що *обдарованість* доцільно трактувати як своєрідну частину генетично та досвідчено набутих

здібностей людини для адаптації до життя; як особистісну характеристику, яка проявляється у допитливості, інтересі до діяльності, оригінальності, самостійності, легкості виконання завдань. Основними ж *функціями обдарованості* є: максимальна адаптація до навколишнього середовища, пошук найкращого рішення в кожному випадку, коли виникають нові та непередбачувані проблеми, які вимагають творчого підходу. *Обдарованість дитини* визначається як індивідуальні потенційні можливості психологічного розвитку по відношенню до наступного етапу життя. Дошкільний вік є найбільш сензитивним важливим етапом для цілісного, гармонійного, особистісного, творчого розвитку дитини. Успішне вирішення завдань навчання і виховання обдарованих дітей, розвиток їхньої обдарованості безпосередньо пов'язані з питанням удосконалення підготовки психологів і педагогів, які мають володіти відповідними професійними компетентностями та особистісною зрілістю.

На основі емпіричного вивчення особливостей розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку було встановлено різні характеристики, рівні і типи дитячої обдарованості. Розроблено психолого-педагогічні рекомендації педагогам, психологам, батькам щодо розвитку творчого потенціалу обдарованих дошкільників відповідно до умов створеного розвивального середовища. Розроблено методику розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку. Проведене дослідження розвитку творчого потенціалу обдарованих дошкільників не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні особливостей забезпечення та підтримки обдарованих дітей у сучасному освітньому просторі закладів дошкільної освіти.

Ключові слова: обдарованість, творчий потенціал, обдарована дитина, дитяча обдарованість, творча особистість.

ABSTRACT

Moniuk I. M. Development of creative potential of gifted children of senior preschool age in the conditions of modernization of educational space. Master's

thesis for obtaining a master's degree in specialty 012 Preschool Education. - Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. – Chernivtsi, 2023. – 95 p.

Reform processes in the educational space of Ukraine have also affected the system of preschool education, which is becoming a more significant part of social transformations, in particular, the search for ways and means of early detection of the individual originality of each child, his or her creative talent. The above has actualized the importance of identifying and developing gifted children and developing their creative potential, which is becoming one of the priorities of preschool education. The qualification work consists of an introduction, two chapters, conclusions, a list of references (68) and appendices, which includes 5 titles. The main content of the work is set out on 70 pages and contains 15 tables. The total volume of the work is 95 pages. The purpose of the study is to theoretically substantiate and empirically test the peculiarities of the development of creative potential of gifted children of senior preschool age, as well as to develop methodological approaches to its provision. The object of research is the process of development of creative potential of gifted children of senior preschool age. The subject of the study is the peculiarities and methods of developing the creative potential of gifted children of senior preschool age. On the basis of theoretical and methodological analysis, the phenomenon of giftedness in modern scientific discourse was characterized, the psychological and pedagogical aspects of the problem of developing creative potential and giftedness in preschool children were generalized and presented. The empirical research has revealed the peculiarities of developing the creative potential of gifted children, as well as substantiated and developed methodological recommendations and a program for its provision. As a result of the empirical study, the peculiarities of the development of creative potential of gifted children were studied, and methodological recommendations and a program for its provision were substantiated and developed.

Key words: giftedness, creative potential, gifted child, child's giftedness, creative personality.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБДАРОВАНИХ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	12
1.1. Теоретико-методологічні аспекти феномену обдарованості.....	12
1.2. Психолого-педагогічні підходи до визначення дитячої обдарованості.	27
1.3. Засоби розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей дошкільного віку.....	34
1.4. Психолого-педагогічні технології у роботі з обдарованими дітьми..	38
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	43
2.1. Методика і процедурне забезпечення дослідження особливостей прояву творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку.....	43
2.2. Аналіз результатів дослідження особливостей прояву творчого потенціалу в обдарованих дітей старшого дошкільного віку.....	47
2.3. Методичні рекомендації педагогам, психологам та батькам для роботи з обдарованими дітьми.....	56
2.4. Методика розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку.....	69
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78
ДОДАТКИ.....	85

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗДО – заклад дошкільної освіти

ППС – психолого-педагогічний супровід

ДДВ – дитина дошкільного віку

ООП – особливі освітні потреби

ЗМІ – засоби масової інформації

ТРВЗ – технологія рішення винахідницьких завдань

НТМ – нетрадиційні техніки малювання

ЗО – загальна освіта

ЗНР – зона найближчого розвитку

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Процес трансформації освітнього простору України зачіпає і систему дошкільної освіти, яка стає все більш важливою складовою суспільних перетворень. Проблема раннього виявлення та розвитку обдарованості в цьому контексті характеризується чи не найбільш актуальною, зважаючи на потреби всього суспільства в неординарних творчих особистостях які здатні завдяки реалізації власного творчого потенціалу не тільки досягти власних суттєвих успіхів, але й посприяти суспільному розвитку. Саме такі особистості, які здатні створювати нові технології, модернізувати виробництво і розвивати культурне надбання, в умовах світових глобалізаційних перетворень стають найціннішим ресурсом держави, забезпечуючи національну безпеку та конкурентоспроможність України.

Талановиті діти – це також елітарний, інтелектуальний, творчий, спортивний, мистецький потенціал суспільства. Для цього, щоб потенційне національне багатство збереглось та примножилось, потрібно вміти відбирати таких дітей, допомагати їм знайти своє призначення й правильно оцінити, здійснювати підтримку їх розвитку. Обдаровані діти у будь-якому суспільстві мають сприйматися як національна спадщина і розраховувати на особливі соціальні права. Ці діти повинні бути об'єктом численних спеціальних педагогічних, а також соціальних програм.

Своєчасне виявлення, навчання й виховання обдарованих дітей є одним з головних завдань вдосконалення системи освіти. Однак низький психолого-педагогічний рівень підготовки педагогів для роботи із дітьми, який включає в себе прояви нестандартності в поведінці та мисленні, призводить до неадекватної оцінки їх особистісних якостей й всіх їх подальших дій. Дослідження та експерименти, проведені в багатьох країнах світу, переконливо показали, наскільки складно змінити ставлення педагога до обдарованих дітей, зняти блоки, що стримують їх талант.

Метою психолого-педагогічного супроводу розвитку обдарованих вихованців має бути створена система навчання і виховання, коли дитині не

прививають певні якості, а лише здійснюється природний розвиток і створюють умови для розкриття потенціалу та надають психолого-педагогічну підтримку. Виявлення інтересів дітей, їх подальший розвиток і підтримка допитливості в пізнанні багатогранності навколишнього світу стає одним із пріоритетних завдань дошкільної освіти початку ХХ ст. Про це свідчать зміст Закону України «Про дошкільну освіту», «Базовий компонент дошкільної освіти», «Про охорону дитинства», «Про інклюзивну освіту», «Про психологічну службу в системі освіти» та інші нормативні акти стосовно дитини, в якій розвиток творчих здібностей розглядається першочерговим завданням на найближчі десятиліття.

Стан дослідження проблеми. Предметом спеціального наукового пошуку вчених освіта обдарованих дітей дошкільного віку виступила з середини ХХ ст., коли вітчизняні психологи Б. Ананьєв, Л. Виготський, С. Рубінштейн розглядали обдарованість як особливий і невід'ємний компонент опосередкованого розвитку психіки дитини. Аналіз теоретичних досліджень проблеми обдарованості особистості розглядається в працях: О. Антонової, І. Аверіної, Ф. Баррона, Н. Басюк, Б. Блума, Д. Богоявленської, Н. Ваганової, Л. Венгера, Дж. Гілфорда, Ю. Гільбуха, І. Карабаєвої, В. Кузьменко, О. Кульчицької, Н. Лейтеса, О. Леонтьєва, С. Максименка, О. Матюшкіна, В. Моляко, О. Музики, С. Платонової, В. Шадрікова, В. Юркевич й ін. Проблему розвитку творчого потенціалу порушено в наукових розвідках В. Давидова, О. Дьяченко, Д. Ельконіна, Є. Ільїна, О. Кравцової, В. Кудрявцева, А. Лукановської, Н. Лазарович, В. Маслової, О. Поддьякова, Т. Піроженко, та ін. Психологія творчої обдарованості досліджувалась Дж. Гілфордом, П. Торренсом, Ф. Барроном, К. Тейлором, Дж. Керролом, Ж. Брюно. О. Матюшкін як автор «Концепції творчої обдарованості», висвітлює розвиток творчого потенціалу особистості в системі освіти. Л. Виготський розглядає обдарованість як генетично обумовлений компонент здібностей, що розвивається у відповідній діяльності. Б. Теплов розуміє обдарованість як сполучення здібностей, від яких залежить можливість досягнення успіху у виконанні тієї або іншої діяльності.

Принципово важливими є погляди вчених на взаємодію і розвиток

психічних процесів в активному пізнанні дітьми природи та розвиток специфічних видів їх діяльності, які, взаємо впливають, стимулюють і докорінно удосконалюють пізнавальні інтереси, практичні вміння і навички взаємодії з довкіллям. Започатковані вченими погляди на використання природи у вихованні дітей ми розглядаємо з позиції сучасної освіти до її використання як засобу всебічного виховання особистості, орієнтованої на відтворення екологічної культури суспільства, комплексного підходу до розвитку чуттєвої сфери дитини, засвоєння певного кола знань та володіння практичними вміннями.

Акцентуємо увагу на тому, що без відповідної підтримки, діти не можуть досягти того високого рівня, на який вони потенційно здатні, тому потрібна спеціальна допомога та супровід з боку педагогів і батьків у розвитку обдарованої особистості – зокрема, розвитку її творчого потенціалу.

Наразі, в межах психолого-педагогічного дискурсу простежуються суперечності стосовно трактування низки питань, які стосуються дитячої обдарованості: між зацікавленістю у творчій особистості і, водночас, відсутністю педагогічно обґрунтованої моделі її розвитку з дошкільного віку; між усвідомленням необхідності забезпечувати розвиток обдарованої дитини і недостатньою розробленістю педагогічних умов організації такого процесу в закладах дошкільної освіти.

У зв'язку з окресленою актуальністю проблеми розвитку творчого потенціалу обдарованих дошкільників, а також наявністю низки суперечностей в контексті її вивчення, нами було обрано тему кваліфікаційної роботи **«Розвиток творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку в умовах модернізації освітнього простору»**. Тема роботи відповідає тематиці кафедри («Професійна підготовка педагогічних кадрів закладів дошкільної освіти в контексті євроінтеграційних процесів», номер державної реєстрації 0121U110897, термін виконання 2021-2025 рр.) та завданням навчальних дисциплін, з яких виконується робота («Основи корекційної і розвивальної роботи з дітьми дошкільного віку», «Професійна діяльність

психолога в закладах дошкільної освіти», «Актуальні проблеми дошкільної та інклюзивної освіти», «Інноваційні технології в дошкільній освіті»), а також тісно пов'язана з практичними потребами конкретного фаху.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричній перевірці особливостей розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку, а також у розробці методичних підходів щодо його забезпечення.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз феномену обдарованості в сучасному науковому дискурсі.
2. Проаналізувати психолого-педагогічні аспекти проблеми розвитку творчого потенціалу та обдарованості в дітей дошкільного віку.
3. Емпірично дослідити особливості розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку.
4. Обґрунтувати і розробити методичні рекомендації та методiku розвитку творчого потенціалу обдарованих дошкільників.

Об'єкт дослідження – процес розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – особливості і методика розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження: для ефективного психолого-педагогічного супроводу та розвитку обдарованих дітей дошкільного віку необхідне їх своєчасне виявлення, ефективно організоване навчання й виховання на основі забезпечення умов для розкриття творчого потенціалу, які є одним з головних завдань вдосконалення системи освіти.

Методи дослідження.

- 1) *теоретичні*: аналіз, синтез, класифікація, теоретична модифікація, конструювання та узагальнення психолого-педагогічних положень з обраної теми з метою теоретичного вивчення проблеми розвитку творчого потенціалу та обдарованості дітей дошкільного віку; формулювання методичних рекомендацій

та розробки програми його розвитку;

2) *емпіричні*: опитування, бесіда, спостереження, тестування, прогнозуванням із застосуванням тесту «Прогресивні матриці» Дж. Равен, тесту «Творчого мислення» П. Торренса та тесту «Таланти дитини як їх виявити» А. де Хана і Г. Кафа – з метою емпіричної верифікації теоретичних положень і дослідження особливостей розвитку творчого потенціалу дітей старшого дошкільного віку й розробки методики роботи з ними педагогів, психологів і батьків.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає у тому, що отримані теоретико-емпіричні результати можуть бути використані у подальшому вивченні представленої проблеми або суміжних питань, пов'язаних з особливостями розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку та методичних підходів до його забезпечення, пошуком шляхів оптимізації психолого-педагогічного супроводу та освітнього процесу, починаючи зі своєчасного виявлення.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що його матеріали можуть бути використані при викладанні навчальних курсів у закладах вищої освіти, таких як: («Психолого-педагогічна діагностика та консультування в освіті», «Основи корекційної і розвивальної роботи з дітьми дошкільного віку», «Професійна діяльність психолога в закладах дошкільної освіти», «Актуальні проблеми дошкільної та інклюзивної освіти», «Психотравмотерапія дітей», а також спецкурсів та спецсеминарів. Результати емпіричного дослідження можуть бути застосовані в діяльності практичних психологів, в корекційно-розвивальній діяльності, у цілому в межах освітнього процесу для забезпечення психолого-педагогічного супроводу та підтримки обдарованих дітей дошкільного віку.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи: Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (74) та додатків (усього 5). Основний зміст роботи викладений на 70 сторінках і містить 15 рисунків. Загальний обсяг роботи – 95 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБДАРОВАНИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

1.1. Теоретико-методологічні аспекти феномену обдарованості

Термін «обдарованість» вперше вжив А. Трей у 1839 році у значенні «геніальність». Існує два протилежні погляди на обдарованість: перший – соціальний, згідно з яким більшість людей народжуються з однаковим даром інтелекту, а різниця в рівні їхніх здібностей пояснюється відмінностями в умовах життя (Дж. Локк, К. А. Гельвецій). Інша – генетична, коли талант є вродженим, рідкісним явищем, що успадковується від батьків або через покоління (Ф. Гальтон, Р. Стернберг). А. І. Савенков розрізняє «дитячу обдарованість» і «обдарованих дітей». Останнє поняття підкреслює можливість існування особливої категорії дітей. Перший термін означає винятковість, виключеність, особливий талант, який є у кожного, але проявляється і розвивається по-різному. Саме тому поняття «обдарованість» у педагогіці тягне за собою дві практичні проблеми: 1). спеціальне навчання і виховання обдарованих дітей; 2). робота над розвитком інтелектуального і творчого потенціалу кожної дитини.

Теоретичні проблеми обдарованості досліджували В. Ананьєв, А. Брушлинський, П. Гальперін, О. Ковальов, Г. Костюк, Н. Лейтес, О. Леонтьєв, В. Мясичев, Б. Теплов, Ю. Гільбух та інші. Багато вчених вважають інтелектуальні та творчі здібності людини важливою складовою таланту (Дж. Гензуллі, А. Танненбаум, О. Кульчицька). Натомість Р. Стернберг зазначає, що талант завжди унікальний і не може бути зведений до одного з коефіцієнтів інтелекту, креативності чи мотивації. Обдарована дитина – це дитина, яка виділяється яскравими, очевидними, а іноді й видатними здібностями в певному виді діяльності (або має до цього передумови). До прикладу, Б. Теплов розглядав

обдарованість як якісно специфічне поєднання здібностей, яке визначає більшу чи меншу ймовірність досягнення людиною успіху в певній діяльності.

У 19 столітті британський психолог Ф. Гальтон запропонував і визначив поняття «загальна обдарованість». Під загальною обдарованістю розуміли загальну оцінку рівня розвитку спеціальних здібностей, пов'язаних з розвитком конкретних здібностей, але абсолютно незалежних одна від одної [1].

Загальна обдарованість використовується як синонім загальних здібностей, тобто здатності визначати кінцевий рівень досягнень у широкому спектрі видів діяльності. Загальні здібності є основою для розвитку спеціальних здібностей, але є самостійними елементами. Поняття «загальна обдарованість» багато в чому перетинається з поняттям інтелекту: дослідження Д. Гілфорда, П. Торренса, Д. Епіфані та інших утвердили ідею проте, що існує два види загальної обдарованості: інтелектуальна обдарованість і творча обдарованість або креативність [2, с.415; 67].

У середині 20 століття інтерес науковців до питання обдарованості посилювався: А. Біне, Ч. Спірмен та В. Штерн таланти вищого порядку почали пов'язувати насамперед з науковим мисленням. Дослідження цього періоду були спрямовані на виявлення основних факторів, що складають структуру обдарованості, та розробку психометричного інструментарію для її вимірювання.

У світовій психологічній думці сформувалося кілька підходів до проблеми обдарованості, які можна поділити на чотири групи:

- 1) психометричний підхід Г. Айзенка, П. Вернона, Д. Гілфорда, Д. Густафсона, Л. Терстоуна, Д. Томсона;
- 2) піологічний підхід М. Газзаніга, Д. Гебб, М. Дакс, Д. Леві, А. Лурія та Р. Сперрі;
- 3) когнітивний підхід Л. Кронбаха, К. Спірмена, Н. Фроста та Е. Ханта;
- 4) системний підхід Г. Гарднера, Д. Рензуллі та Р. Стернберга [6].

В останні роки сформувалося кілька нових наукових підходів у трактуванні поняття інтелектуальної обдарованості, пов'язаних переважно з

дослідженням механізмів розвитку здібностей, таланту та мудрості Р. Глезера, Г. Грабера та У. Шнайдера [1; 54].

Р. Стернберг виділив три форми інтелектуальної поведінки:

- 1) Вербальний інтелект (словниковий запас, ерудиція та здатність розуміти прочитане);
- 2) проблемно-вирішальний інтелект (здатність вирішувати проблеми);
- 3) практичний інтелект (наприклад, здатність досягати цілей).

На початку 20 століття інтелектом вважали досягнутий до певного віку рівень психічного розвитку, що виявляється у сформованості пізнавальних функцій і ступені оволодіння розумовими навичками та знаннями [65].

Дослідження інтелекту здійснюється в межах загальної, вікової, інженерної, диференційної психології, а також у патологічній психології, нейропсихології та психогенетиці. Існує кілька теоретичних підходів до вивчення інтелекту та його розвитку. Так, структурно-генетичний підхід базується на ідеях Ж. Піаже, в яких інтелект трактується як найбільш універсальний спосіб збалансування суб'єкта і середовища. Автор, зокрема, виокремлював 4 типи форм кореляції між суб'єктом і середовищем:

- 1) підтипові форми, що формуються інстинктом і впливають безпосередньо з анатомічної та фізіологічної будови організму;
- 2) цілісні форми, сформовані на основі навичок і сприйняття;
- 3) цілісні та незворотні оперативні форми, утворені шляхом переходу від образного (інтуїтивного) до операційного мислення;
- 4) рухомі та оборотні форми, які можуть бути згруповані в різні комплекси, утворені «оперативним» мисленням. Когнітивний підхід, в цілому, ґрунтується на осмисленні інтелекту як когнітивного утворення, специфіка якого визначається індивідуальним досвідом [2; 63].

Також набули популярності моделі С. Барта, Д. Векслера та Ф. Верноффа, в яких інтелектуальні елементи розташовані ієрархічно за рівнем їхньої узагальненості. Найбільш поширеною є концепція, запропонована американським психологом Р. Кеттелом щодо двох типів інтелекту (які

відповідають двом виділеним ним елементам): флюїдного інтелекту та кристалічного інтелекту. Зазначена концептуальна модель позиціонована поміж уявленнями про інтелект як єдину загальну здатність та як сукупність розумових здібностей; згідно з дослідженнями Р. Кеттела, «плинний» інтелект використовується в завданнях, що вимагають адаптації до нових ситуацій, і знаходиться під впливом генетичних факторів. Другий – «Кристалізований» – при вирішенні завдань, які явно потребують минулого досвіду (компетентностей), здебільшого імплементованого з соціокультурного простору.

Досить поширеною виявилась концептуальна модель Дж. Гілфорда, що базується на виокремленні трьох «вимірах інтелекту» людини, поєднання яких, так званий «куб» Дж. Гілфорда, уможлиблює виявлення майже 150 інтелектуальних «факторів», серед яких і ідентифіковані емпіричним шляхом. Сильною стороною моделі Дж. Гілфорда є верифікація «соціального інтелекту» як набору здібностей інтелекту, які лежать в основі вдалого оцінювання в межах міжособистісних стосунків, прогнозі і здатності до осмислення людської поведінки. Автор також дав означення здатності до дивергентного мислення як здатність продукувати низку оригінальних, незвичних рішень, що виступає основою креативності. Ця здатність виступає контр-здатністю до конвергентного мислення, що проявляється в завданнях, які вимагають чіткого одноваріантного рішення на основі вже вивчених алгоритмів [3; 11, с. 34-59].

Відповідно до простої моделі Дж. Рензулі, загальна обдарованість поєднує три високосформовані компоненти: інтелект, креативність і задіяність до виконання завдання. В умовах реалізації освітнього процесу, таким чином, можна виокремити труднощі, спричинені не настільки з можливістю виявити обдарованість шляхом діагностичних процедур, наскільки тим, що обдаровані діти часто-густо виявляють труднощі у навчанні та вихованні через специфічну поведінку і доволі нестандартне мислення.

М. Лейтес також використовує поняття «потенційна обдарованість», насамперед, по відношенню до людей, які є обдарованими, хоча ще не продемонстрували свою обдарованість. Науковець авторизував класифікувати

таких дітей відповідно на 3 групи: з дуже високим рівнем інтелекту; з інтелектом середнього рівня, проте зі значними спеціальними здібностями; потенційно обдаровані (володіють оригінальним мисленням, особливо спостережливістю, але непомічені і не реалізовані).

Вченим запропоновано поділ обдарованості на інтелектуальну та творчу, а разом і наукове використання терміну «вікова обдарованість». Згідно з результатами наукових пошуків М. Лейтеса, міра розвитку обдарованості встановлюється згідно наступних індикаторів: рівнем розвитку особистісних здібностей та інтеграцією особистісних здібностей у діяльність [9].

Західна психологія схильна оцінювати інтелектуальну обдарованість за результатами стандартизованих психологічних тестів (при тому, до вибірки обдарованих часто входять до 2% респондентів). Основою для розгляду інтелектуальної обдарованості як високого IQ, стали результатами наукових досліджень Л. Термана [22], що втратило актуальність після спростувань результатами таких же досліджень, проведених Е. Торренсом (згідно них третина обдарованих здобувачів освіти – це особи, що не справились з навчальною програмою) [22]. За останні кілька десятиліть дослідження Т. Ньюленда та Дж. Рензулі у цьому ж напрямі розкрили ряд особливостей емпіричного вивчення (діагностування) та визначення рівня обдарованості, шляхів підвищення ефективності освіти обдарованих дітей, а також розробки моделей досліджуваного феномену [18, 22].

Згідно визначення В. Дружиніна, *загальна обдарованість* – це системна якість розуму, що розвивається впродовж життя і визначає здатність досягати винятково високих результатів чи в одному, чи в кількох видах діяльності на відміну від інших. Відповідно, такий рівень розвитку співставний з аномально розвиненими загальними здібностями. Саме тому відповідь на питання про сутність та природу обдарованості до сих пір відкрите. Разом з тим, даний феномен більшою мірою вивчається як характеристика дітей, виявляються її складники на основі валідних методик психодіагностики, а також здійснюється

пошук і розробка індивідуалізованих розвиткових програм для дитячої обдарованості [1, с. 28-44].

Таким чином, відповідне методичне забезпечення освітнього процесу покликане брати до уваги описані умови і сприяти реалізації пошукової діяльності та новим відкриттям. Можна стверджувати, що при забезпеченні сприятливого освітнього середовища дитяча творчість має всі шанси закріпитись як фундаментальна якість особистості і проявляється у відповідному ставленні до навколишньої дійсності та самого себе. При тім, базовим елементом дитячої обдарованості виступають саме здібності, які на відміну від особливих освітніх потреб сприяють успішній діяльності, вони не виступають компетентностями, але умовою продуктивності, легкості і швидкості формування останніх [23; 45].

Термін «обдарованість» в перекладі з латинської означає «інтелект». Тому при вживанні передбачає його трактування як «інтелектуальна обдарованість». Разом з тим, Л. С. Виготський наголошує, що під цим поняттям постійно слід розуміти спеціальну обдарованість, адже у природі не можливо знайти когось, хто б був обдарований всесторонньо [25; 41; 62; 63].

Інтелект (від англ. *Intelligence*, а лат. *intellectus* - розуміння, знання) – це : загальна здатність до пізнання та розв'язання проблем, що стосується успіху у будь-якій діяльності, а також є основою для інших здібностей; сукупність пізнавальних процесів і відповідних здібностей індивіда; здатність вирішувати проблеми «в уяві» абстрактно без спроб і помилок (інсайт). Феномен інтелекту як загальної розумової здатності використовується як синтезована поведінкова ознака успішної адаптації до нових життєвих викликів [24; 26; 27].

Інсайт – це раптове розуміння і «схоплення» взаємозв'язку і структурності ситуації, яка потребує пошуку рішення та його реалізація. Навчання через інсайт було впроваджено В. Келером під час дослідження поведінкових особливостей шимпанзе під кінець 1910 року [28; 41]. Особлива увага приділялася стрибкоподібності розуміння і висунення гіпотез у процесі пошуку рішень [29; 42].

У вітчизняному психологічному дискурсі 20 століття дослідження проблеми обдарованості було представлено різними аспектами, що дає змогу простежити багатогранність напрямів реалізації проблеми: психометричний вимір обдарованості, в якому основним її показником вважався високий рівень інтелекту (Є. Гур'янов, В. Смирнов, М. Соколов) до питання здібностей, які розглядалися як індивідуально-типологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої, а обдарованість - як поєднання цих особливостей. Вивчення інтелекту відбувалося в кількох напрямів, що розвивалися. В останні роки з'явилися нові напрямки досліджень, такі як особливості імпліцитної (або повсякденної) теорії інтелекту Р. Стенберга, регуляторні структури А. Пейджета та зв'язок між інтелектом і креативністю Е. Торренса [46; 52; 53]. Роботи С. Рубінштейна [49] та Б. Теплова [50] в цей період заклали основи психології здібностей і визначили напрямки подальших досліджень. Важливий внесок у вивчення проблеми обдарованості в 60-70-х роках 20 століття зробив Н. Лейтес [8], який у своїй роботі про розвиток обдарованості в дитячому віці, розрізняв загальну (розумову) та специфічну (художню та музичну) обдарованість. У цей час і в наступні роки до таких обдарованостей відносять математичну В. Крутецького, творчу Д. Богоявленську, О. Матусіхіна, В. Моряко [38; 39], музичну С. Науменко, Б. Теплова [40].

Сучасний етап досліджень обдарованості та здібностей характеризується такими системними підходами:

- 1) підхід з позицій теорії функціональних систем В. Шадрікова;
- 2) комплексний підхід Н. Амінова, системна концепція обдарованості;
- 3) системно-стратегічна концепція таланту і творчості В. Моляко та Б. Косова [39].

Багатоаспектність і суперечність підходів до проблеми дослідження спричинена відповідним трактуванням обдарованості. Неоднозначність та різноманітність проблемних аспектів у підходах до обдарованості відображена у трактуванні цього терміну у «Психологічному словнику». Так, існує кілька альтернатив дефініювання таланту:

1) Якісно специфічні комбінації компетенцій, які гарантують успішність діяльності. Спільна дія компетенцій, що утворюють її структуру, уможлиблює надолуження тих чи інших недоліків окремих компетенцій за рахунок переважного розвитку інших компетенцій;

2) загальні компетентності або загальні аспекти компетентності, які забезпечують широкий спектр компетентностей;

3) людські здібності, рівень і специфіка діяльності людини;

4) розумовий потенціал або інтелект

5) загальні особистісні характеристики когнітивних здібностей та здатності до навчання;

6) комплекс природніх задатків, ступінь вираженості або оригінальності вроджених здібностей;

7) загальні аспекти особистості людини, талант;

8) існування внутрішніх передумов як основи значущих досягнень у різних видах діяльності.

Теперішні науковці при вивченні особливостей розвитку загальних і спеціальних здібностей застосовують метод моделі-системи, або метод дерева. За вказаним методом, спадкові задатки є невидимі як коріння «дерева». Стовбур є аналогом загальної здібності, або загального таланту, з універсальних характеристик якого виникає безліч «гілок» або індивідуальних проявів таланту. При тім, індивідуальні здібності позитивно корелюють з уявною кроною «дерева» [43; 44].

Як засвідчують результати консервативних діагностичних підходів, показником інтелектуальної обдарованості, ні у своїй сукупності, ні окремо, не виступають високий IQ, відповідна академічна успішність чи/і висока креативність. Крім того, на сучасному етапі психологічного дискурсу немає одного цілісного підходу до питання обдарованості. Сьогодні провідні вчені дискутують щодо сутності та дефініювання базових засад та основних індикаторів поняття «обдарованість», в тому числі і щодо розмежування

«обдарованих» і «нормативних», «звичайних», а також вивчення природи самої обдарованості тощо.

В. Моляко стверджує, що «обдарованість – це широке явище, зумовлене як біологічними, так і соціально детермінованими факторами, що являє собою біопсихологічний потенціал кожної народженої дитини, який перш за все уможлиблює її фізичне виживання (біологічний вектор) і досягнення максимального соціального успіху (психологічний вектор) [38; 48]». Вчений трактує обдарованість як комплексний феномен особистості, що є регулятором і мотивуючим чинником творчої діяльності, а також сприяє кращій адаптації людини до світу з іншими людьми.

В. Моляко [39] до структури обдарованості відносить кілька компонент (блоків), до яких належать біофізіологічна, анатоמו-фізіологічна схильність, сенсорний і перцептивний блоки, яким притаманні гіпер-чутливість, інтелектуальні та розумові здібності до оцінки нових ситуацій і розв'язання нових завдань, емоційно-вольові структури, що визначають довготривалу домінуючу спрямованість, їх штучною підтримкою, випереджаючим продукуванням нових образів, уявою, експресивністю тощо.

Отже, обдарованість – це своєрідна частина генетично та досвідчено набутих здібностей людини для адаптації до життя. Основними ж функціями обдарованості є: максимальна адаптація до навколишнього середовища, пошук найкращого рішення в кожному випадку, коли виникають нові та непередбачувані проблеми, які вимагають творчого підходу [1; 10; 48].

Науковець В. Моляко на основі тривалих наукових досліджень презентував концепцію обдарованості. Окреслимо її базові положення:

1) У системі «людина-світ» обдарованість виступає однією з ключових психічних підсистем детермінації. Головне призначення обдарованості полягає у найоптимальнішій адаптації до світу й пошук рішень у ситуаціях новизни та непередбачуваності, що потребують творчих способів їх вирішення.

2) Спеціальна обдарованість як компонент загальної, забезпечуючи відповідні шляхи і способи найефективнішої реалізації тих чи інших видів

діяльності. При цьому, спеціальна обдарованість дуже точно проектується ззовні та проявляється у реалізації здатності здійснювати стратегічне планування і його втілення.

3) Стратегії як протооснови обдарованості, що відповідають за успішну адаптацію до умов середовища з відповідним вирішенням завдань, починаючи від аналізу ситуацій, оцінювання нової інформації, вибору об'єктів дослідження та точок відліку, планування творчості та творчих дій, прогнозування розвитку гіпотез та ідей, аж до розв'язання проблем з готовністю до гнучкої зміни напрямку у швидкозмінних ситуаціях.

4) Обдарованість – це здатність суб'єкта до розвитку індивідуальних компетенцій, які є засобами впорядкування творчого хаосу [13; 14; 17; 30, с. 56-113].

У результаті комплексного психологічного тестування та інформації про досягнення дитини, отриманої в результаті бесід з батьками, вихователями та іншими дітьми можна дати визначення обдарованості дитини. Лише такий різносторонній спосіб діагностування приймається усіма науковими парадигмами і зберігає при тому ж полеміку стосовно структури та чинників формування обдарованості [11; 31; 33].

Підсумовуючи результати здійсненого аналізу, доцільно звернутись до наукового положення О. Проскури:

1) тільки у процесі розвитку можуть існувати, виявлятися емпірично і вдосконалюватися. Для того, щоб з'ясувати, якою мірою дитина володіє здібностями, необхідно забезпечити освітню ситуацію і навчальний процес так, щоб впродовж часу було доступне спостереження і фіксація психолого-педагогічних умов формуванню здібностей;

2) впродовж кожного вікового періоду слід орієнтуватись на особливості потреби і можливостей дитини, дбаючи про формування її здібностей [21; 47; 55; 66].

Актуальними є також концепції зарубіжних дослідників, які надають пріоритет одному фактору [15]; Т. Жук єдиним критерієм обдарованості дитини

вважає здатність формулювати творчі завдання; Н. Уайт найкращою передумовою обдарованості вважає здатність відстежувати два або більше станів явищ навколишнього середовища, що відбуваються одночасно; А. Дувер стверджував, що вважав, що обдарованість дитини залежить від її здібностей до пізнання. Дувер також наголошував, що кодом до осмислення сутності обдарованості дитини виступають відмінності у над-когнітивних здібностях. Така позиція чітко співпадала з переконанням Е. Торренса про базову інтегративну структуру, що є базою обдарованості дитини, а саме глибину антиципації (передбачення), яку він називає її основною особливістю і запорукою продуктивного мислення [8; 9; 15].

Особливу роль у даному дослідженні відіграє також модель обдарованості Д. Фельдгаузена, в якій до компонентів обдарованості входять когнітивні чинники: видатні загальні здібності, спеціальна обдарованість у всіх сферах, позитивна Я-концепція та мотивація як спонукання до досягнення [34; 37; 56]. На думку Д. Фельдгаузена, загальна обдарованість базується на здатності: ідеально міркувати, конструктивно пояснювати дані, постійно бути здатним до досягнення розуміння, розв'язувати проблеми із застосуванням над-когнітивних систем [12; 35; 61].

Перші ознаки обдарованості можна спостерігати у дітей, ознаки якої часто проявляють на ранніх етапах дитинства у різних видах діяльності: музичній, образотворчій, мовній, а також в інженерії та іноді в літературній чи спортивній сферах. Обдарованість дитини в цілому є запорукою набуття нових знань і компетентностей. Проте різниця між обдарованими і ні полягає не так у обсязі, формі, а насамперед у способі здобуття цих знань. У науці добре відома концепція Т. Куна про науку як систему раціонального знання, як про парадигму формування знання) [5; 7; 10].

Знання – це узагальнений вираз, в якому відображається розумова діяльність з претендуванням на об'єктивну істину, що обґрунтовується практичним виміром. М. Полані у свою чергу ввів у науковий обіг поняття «особисте знання» з ускладненою передачею на символічному рівні. итру, ввів

поняття особистого знання (аналогічно неявному знанню або навичці), передача якого у вигляді символів утруднена [16, с.112].

Інтуїція – це спосіб подолання невизначеності у творчій роботі, що дозволяє обирати найбільш перспективні напрямки для нових продуктів та оцінювати правильність і важливість висунутих ідей і гіпотез.

Звички та навички – це поведінка, яка стає автоматичною завдяки повторенням і вправам. Критеріями досягнення навички є продуктивність з плином часу і той факт, що вона не завжди вимагає посиленої уваги та контролю. Компетентності включають не лише моторні навички, але й навички сприйняття, пам'яті, розумові та мовні. Багато спеціальних компетентностей беруть участь у реалізації побутової, навчальної, професійної та інших видів діяльності. У сучасній термінології компетентності належать до змісту процесуальної пам'яті. Формування і відтворення компетентностей – це один із суттєвих індикаторів загального інтелектуального потенціалу та здатність до його збереження [16; 36; 68].

Уміння вчитися – це емпірична властивість особистісної здатності учня засвоювати та реалізовувати навчальну інформацію, запам'ятовувати матеріал, розв'язувати задачі та здійснювати різні види навчального контролю та самоконтролю.

У широкому розумінні навчальна компетентність є проявом загального людського потенціалу, що являє собою когнітивну діяльність суб'єкта та здатність до опанування знаннями, способами поведінки та складними формами діяльності. Здатність до навчання, яка є загальною здатністю, є узагальненою можливістю розумового становлення, осягнення узагальненої системи знань і загального способу поведінки. Здатність до синтезу вирізняє людей, які досягають успіху у певних предметах [16; 32].

Достатньо особливою характеристикою обдарованості виступає креативність як психологічна готовність і здатність до творчості. У межах психологічних наукових розвідок встановлено, що базовою компонентою

обдарованості виступає вроджений творчий потенціал, що формується в процесі онтогенезу. Є 2 тлумачення терміну «креативність»:

Креативність (лат. creatio – створення) – сучасний термін, що визначає творчий потенціал особистості, який характеризується здатністю генерувати принципово нові ідеї і входить в конструкт таланту як самостійний елемент. Термін «творчі здібності» раніше використовувався в літературі, але пізніше був замінений лінгвістичним запозиченням (креативність, творчий). Загальна обдарованість є ступенем розвитку загальних здібностей і визначає коло видів діяльності, в яких людина може досягти великих успіхів.

Цікавим для вивчення креативності виявилось дослідження Дж. Гілфорда (1967), який розрізняв конвергентний і дивергентний логічні напрями креативності [34; 51; 55, с. 99]. П. Торренс (1974) визначив креативність як процес розпізнавання проблем як недоліків або невідповідностей в існуючих знаннях, привернення уваги до цих проблем, пошуку рішень, формулювання гіпотез, перевірки гіпотез, перегляду, повторного вивчення і, нарешті, інтерпретація умовисновків. Дослідження креативності уможлиблює визначення структурних компонентів креативності, умови зі стимулюючими характеристиками, що впливають на процес, та оцінку творчих результатів Тест креативності, розроблений П. Торренсом, використовує модель творчого процесу, яка включає мову, зір, слух, Вона відображає складність у різних сферах діяльності, таких як мова, зір, слух і рух. Тест оцінює креативність з точки зору швидкості, гнучкості, оригінальності та розвитку ідей.

Окрім тесту, з метою вивчення для визначення креативності також використовуються конкретні опитувальники, що описують ситуації, почуття, інтереси та поведінку, характерні для творчих людей. Такі опитувальники можуть використовуватися як з самим досліджуваним, так і з людьми, які його оточують. З метою дослідження так званих продуктів творчої діяльності використовуються експертні оцінки фахівців різних сфер діяльності, зокрема наукової і мистецької. Критерії таких оцінок завжди ґрунтуються на громадському обговоренні [5; 19; 31].

Високий рівень креативності у дитячому віці не дає гарантій їхніх майбутніх творчих здібностей, хоч і сприяє розвитку творчого потенціалу при умові мотивації високого рівня та оволодіння творчими компетентностями. Аналіз результатів вивчення різних аспектів і способів творчої діяльності, а також проектування творчої поведінки свідчить про підвищення рівня креативності, а з ним і самостійності, орієнтованість на новий досвід, сприйнятливість проблем разом зі значущою потребою у креативності. Умовами розвитку креативного мислення О. Щебранова називає наступні:

- 1) незавершеність ситуацій і відкритість, на протиположності жорсткій, суворо контрольованій роботі;
- 2) поділ і затвердження кількох питань;
- 3) активізація почуття свободи і відповідальності особистості;
- 4) спрямованість на саморозвиток, обсервацію, емоції та синтезування;
- 5) увага з боку інших дітей і дорослих.

Чинники, що не допускають формування креативності: уникання ризику, орієнтованість на успіх за будь-яку ціну, чіткі паттерни у процесах міркування і діяльності, залежність, схильність до адаптивної поведінки, заперечення уяви (фантазії), дослідження, створення кумирів [48; 52]. У найширшому трактуванні креативність – це творча інтелектуальна здатність (Ф. Барон), імплементація нового досвіду, здатність генерувати оригінальні ідеї в контексті вирішення або постановки нових проблем (М. Валлах); здатність розпізнавати прогалини та протиріччя; здатність висувати припущення про відсутні елементи в ситуації (П. Торренс); здатність відмовитися від стереотипних способів мислення (П. Торренс, Д. Гілфорда) [16; 38; 39]. Креативність визнається багатомірним феноменом, що включає як інтелектуальні, так і неінтелектуальні (особистісні та соціальні) чинники, і вважається відносно незалежним фактором таланту [38].

Тому важливою характеристикою таланту є креативність, здатність до творчості [28; 30]. Згідно з психологічними дослідженнями, основою таланту є вроджений творчий потенціал, який розвивається протягом усього життя людини [30]. Творчий потенціал є у кожної людини. Однак ступінь творчих

здібностей різний [22; 38]. Талант є поєднанням здібностей і являє собою їх сукупність. Одну ізольовану здібність не можна уподібнити таланту, навіть якщо вона досягає дуже високого рівня розвитку і є видатною. Про це, зокрема, свідчить обстеження людей з феноменальною пам'яттю. З іншого боку, багато хто намагається знайти еквівалент таланту в пам'яті, її силі та здібностях [3; 4; 6; 67]. Дійсно, добре розвинена пам'ять є важливою здібністю, яка відповідає вимогам багатьох видів діяльності [13; 38; 55].

Оскільки талант – це складна комбінація психічних якостей, він не може визначатися однією здібністю, навіть якщо це така цінна здібність, як високий обсяг пам'яті [16; 47]. Швидше, навпаки, як свідчать психологічні дослідження, відсутність, а точніше слабкий розвиток навіть важливих здібностей може бути успішно компенсований інтенсивним розвитком інших здібностей, що складають складний ансамбль обдарованих якостей [33; 39; 44].

Структура обдарованості в кінцевому рахунку визначається характером вимог, що пред'являються до людини тією чи іншою діяльністю (політичною, науковою, художньою, виробничою, спортивною, військовою і т. д.):

Перша з цих рис характеру, яку можна виділити, – це стабільна налаштованість на увагу, зосередженість і старанність. Під час заняття діти не відволікаються, нічого не пропускають і завжди готові відповісти. Учні повністю зайняті своїми інтересами [27; 39].

Друга характеристика особистості дитини із високим рівнем обдарованості тісно пов'язана з першою: психологічна готовність до праці перетворюється на схильність до праці, старанність і нестримну потребу працювати.

Третьою характеристикою є безпосередній зв'язок з інтелектуальною діяльністю, що включає специфіку міркування, значна швидкість пізнавальних процесів, системність мислення, розвиненість аналітичних і узагальнюючих здібностей, високу результативність інтелектуальної діяльності [39; 49].

Геніальність (від лат. *genius* – дух) – найвищий рівень творчого особистісного самовираження, що виражається у творчості і має виняткову значущість для людського життя. Генієм вважають «людину, яка протягом

тривалого періоду часу здійснює величезний обсяг роботи, що суттєво впливає на інших впродовж багатьох років» (Р. Ельберт, 1975) [3; 6; 18; 67]. Генії використовують образні та інші засоби комунікації для створення нової ери у власній галузі [39; 68]. Проаналізуємо ключове питання таланту. Талант можна визначити двома способами: високорозвинена компетентність, що демонструється через творчу діяльність; соціальні особливості людини, важливий вплив у становлення культури, виробництва, науки тощо. Талант – це скоріше життєве поняття, ніж наукове, рівень якого визначають за результатами діяльності людини [31; 42; 55].

Вираженню таланту сприяють такі умови:

- 1) демократичні стосунки в сім'ї;
- 2) відсутність чіткої регламентації поведінки;
- 3) творчі зразки для наслідування (В. Дружинін).

Так, згідно з численними психологічними спостереженнями за обдарованими дітьми, описані здібності, які в цілому утворюють структуру розумової обдарованості, виражені у значної частини дітей, але інші залежно від рівня вираженості кожної з них, якщо розглядати їх індивідуально [23; 38; 57; 61]. Конкретні відмінності за рівнем обдарованості простежуються, зазвичай, в орієнтованості та інтересах-.

1.2. Психолого-педагогічні підходи до визначення дитячої обдарованості

Дослідження дитячої обдарованості як психолого-педагогічного феномену актуалізовано освітньою практикою. Так, Базовий компонент дошкільної освіти в Україні передбачає перехід до креативних освітніх технологій навчання дітей дошкільного віку. Він орієнтує педагогічних працівників на підтримку прояву дитячої спонтанності, творчості та самостійності, створення для цього сприятливих умов [20; 21; 51; 57].

У нашому дослідженні ми розрізняємо такі основні категорії:

«обдарованість» і «творчий потенціал», а також суміжні поняття: «обдарована дитина», «дитяча обдарованість», «творча особистість» тощо.

Спочатку з'ясуємо зміст терміну «обдарованість». Підкреслимо, що це поняття є вторинним від терміну «дар» і трактується як прояв специфічного таланту, яким природа наділила людину. З цієї точки зору, кожна дитина потенційно обдарована, що може проявитись при відповідних умовах. Цю точку зору підтверджує дослідник Н. Лейтес. Однак про обдарованість дітей постійно відбувається дискусія з переважанням двох протилежних точок зору: «всі діти обдаровані», тобто за сприятливих умов майже всі здорові діти можуть розвинути до рівня обдарованих – «обдаровані діти - явище дуже рідкісне і унікальне». Ми вважаємо, що кожна психічно нормальна людина, яка має потенціал у певній сфері діяльності, народжується зі схильністю до таланту, тобто здатністю до ефективної та плідної діяльності. Однак спрямування і рівень обдарованості бувають різними. Розвиток обдарованості значною мірою залежить від вирів середовища, в якому є дитина.

За дослідженнями О. Демченко, «кількість людей з різними видами обдарованості сягає 15-30% від загальної вікової вибірки. Це означає, що кожна п'ята-третя дитина в популяції є потенційно обдарованою. Таким чином, обдарованим може виявитися будь-який педагог у дитячому колективі» [8; 51, 68].

Дослідник О. Савенков використовує термін «обдаровані діти» для позначення особливих дітей, які «випереджають у розвитку своїх однолітків». Термін «обдарованість» використовується для позначення наступних характеристик обдарованих дітей: допитливість, відмінна пам'ять, гнучкість, над-ситуативна активність, здатність до прогнозування, продуктивність і оригінальність мислення, лідерство, розвинене логічне мислення, підвищений інтерес до різноманітних завдань, висока концентрація уваги і самостійність.

Д. Богоявленська визначає «обдарованість» як «системну якість розуму, що визначає здатність досягати більш високих результатів в одному або декількох видах діяльності порівняно з іншими» [10; 13; 30]. Автори також

стверджують, що «обдарованість» і «творча обдарованість» є синонімами [17; 18; 23; 30]. Для кращого розуміння сутності поняття «обдарованість» корисним є визначення сучасних дослідників К. Крутій та О. Хантікової:

«1. коло людських можливостей, загальних задатків і здібностей, що визначають рівень і специфіка діяльності людини; 2. якісне сполучення здібностей, що забезпечує успіх діяльності або більший успіх у порівнянні з іншими; 3. здатність до виконання певної діяльності або до виконання певної діяльності певним способом; 4. здатність до виконання певної діяльності або до виконання певної діяльності певним способом. Складовими обдарованості у дітей дошкільного віку є ключова роль когнітивної мотивації, дослідницька діяльність, здатність шукати творчі рішення та прогностичні здібності. Ключовою характеристикою обдарованості у дітей є те, що формування їхнього інтелекту випереджає розвиток інтелекту для їхнього віку [26].

Науковець В. Моляко пояснює «обдарованість» як «генетично детерміновану міру здатності пристосовуватись до умов життя, а здібності є різними аспектами обдарованості, а не самостійними компонентами" [39]. В. Моляко, досліджуючи творчість у дітей, пояснює психологічні компоненти творчого потенціалу, яка узгоджується з базовими елементами понять «творчість», «творча особистість» та «обдарованість» [38].

Важливо враховувати складність поняття обдарованості, оскільки обдарованість дитини варто трактувати як індивідуальні потенційні можливості психологічного розвитку по відношенню до наступного етапу життя людини.

Обдарованість у дітей також можна охарактеризувати як обумовлені віковими особливостями особливості здібностей. Однак, за переконаннями науковців, показник інтелекту (IQ) згідно з результатами діагностики не допустимо визнавати як основний доказ обдарованості, особливо у дітей-дошкільників (А. Петровський, О. Дяченко, Д. Богоявленська, О. Савенков). У цьому дослідженні важливим є розуміння категорій «інтелектуальна обдарованість» та «творча обдарованість». Вказані поняття виступають передумовами та умовами розвитку одна одної. Їх розрізнення було

започатковано Д. Гілфордом. Діагностика «інтелекту» була доповнена діагностикою «креативності» та мотиваційними рисами. Враховуючи відносність різниці між інтелектом та творчістю, важливо не протиставляти їх між собою. Але при тім слід наголосити, що ці феномени позитивно корелюють між собою [21; 38; 51; 67].

М. Лейтес дає визначення «потенційна обдарованість», що використовується щодо дітей, які є обдарованими, хоча цього ще і не виявили. Автор виокремлював три групи дітей: (1) із дуже високим рівнем інтелектуального розвитку, (2) з нормальним рівнем інтелектуального розвитку і видатними спеціальними здібностями та (3) з потенційною обдарованістю [29; 31].

Узагальнюючи погляди дослідників на визначення поняття «обдарованість», поняття «обдарована дитина» можна визначити як дитину, що вирізняється високим рівнем розвитку, різноманітною уявою, зразковою пам'яттю, зосередженістю, значущою допитливістю, пізнавальною мотивацією, дослідницькою активністю, видатними здібностями та досягненнями у певній, сприятливій для дитини сфері діяльності. Цей термін можна використовувати для опису здатності дитини до навчання.

Існують різні приклади раннього навчання обдарованих дітей, і таких дітей називають «вундеркіндами». Особливе місце серед таких дітей займають інтелектуальні вундеркінди. Крім того, існує феномен дітей індиго. Вони володіють високим інтелектом і невідомим обсягом знань про світ (зазвичай це діти з різними розладами дефіциту уваги (СДУГ), синдромом дефіциту уваги і гіперактивності (СДУГ)). Інша категорія дітей-вундеркіндів – це «діти з найвищими творчими здібностями – генії». Генії характеризуються надзвичайною працездатністю і творчою продуктивністю, значним оволодінням надбаннями минулого і водночас подоланням застарілих норм і традицій та створенням нових, видатних цінностей у науці, техніці та мистецтві [32; 34]. Досягнення геніїв роблять видатні зміни і мають тривалий вплив на інших.

Для нашого дослідження становлять інтерес шість категорій обдарованих

дітей, виділених М. Холодною: «розумні», «кмітливі діти», «творчі», «здібні», «обдаровані» та «мудрі». Отже, всіх обдарованих дітей можна віднести до однієї з цих категорій [53; 55; 63]. Наразі в сучасній психології та педагогіці виділяють два основні шляхи навчання обдарованих дітей: акселерація (перехід до старших груп) та підсилення (додаткове навчання в гуртках чи секціях), які створюють умови для прогресу обдарованої дитини [1; 6; 8; 17; 37; 39; 6].

Найбільш повне розмежування видів обдарованості дає «робоча концепція обдарованості» [42]:

1. види діяльності та сфери психіки, що їх зумовлюють: таланти до ремісничої діяльності: спортивні та організаторські; таланти до пізнавальної діяльності: реалізація різних видів інтелектуальних здібностей; таланти до художньо-естетичної діяльності: хореографія, театр, образотворче мистецтво, музика, поезія, література; таланти до комунікативної діяльності: лідерство та привабливість; таланти до духовно-ціннісної діяльності: Талант до творення нових духовних цінностей і смислів служіння.

2. ступінь сформованості: актуальні та латентні таланти.

3. форми прояву: явні та латентні таланти.

4. широта прояву в різних видах діяльності: загальні та спеціальні таланти.

5. особливості вікового розвитку: ранні та пізні таланти [32]. Творчі здібності найраніше проявляються у сфері мистецтва. Тому в процесі навчання і виховання виявляти, розвивати і підтримувати таланти дітей можливо лише в конкретних видах діяльності, де вони можуть проявити самостійність, спонтанність, оригінальність постановки завдання, відкриття новизни і здатність до експериментування. Слід також зазначити, що важливою складовою обдарованості дитини є її Я-концепція, незалежність та самооцінка.

Слід також зазначити, що обдаровані діти також представляють кілька проблем:

1) підвищена емоційна чутливість: події, які не мають великого значення для їхніх однолітків, можуть бути джерелом сильних емоцій для обдарованих дітей. Такі діти відчувають надмірну відповідальність за наслідки своєї

діяльності, вважають, що тільки вони відповідають за свої успіхи і невдачі, часто страждають від ірраціонального почуття провини, а іноді впадають у депресію [21; 38];

2) підвищена реактивність, яка в деяких випадках проявляється у вигляді насильницьких тенденцій. Такі діти можуть виглядати істеричними [24]. Вони плачуть, коли їм роблять критичні зауваження, і впадають у відчай, коли зазнають невдачі [54];

3) Відраза до дитячого садка - вони не зацікавлені в навчанні, тому що їм подобаються складні ігри і не цікавляться тими іграми, які цікавлять їхніх однолітків [45];

4) нонконформізм – обдаровані діти відкидають стандартні вимоги. Особливо це стосується тих випадків, коли ці вимоги суперечать їхнім інтересам або здаються безглуздими;

5) занурення у філософські питання – обдаровані діти схильні замислюватися над такими явищами, як смерть, потойбічне життя, реалістичні вірування та філософські проблеми; 6) занурення у світ обдарованих – обдаровані діти схильні замислюватися про світ обдарованих, особливо в контексті світу обдарованих;

б) труднощі у спілкуванні з однолітками через недостатній розвиток спонтанних навичок, відсутність соціальної рефлексії та поведінкових навичок у дитячому садку

7) розбіжності у фізичному, інтелектуальному та соціальному розвитку: обдаровані діти знаходять задоволення у спілкуванні зі старшими дітьми. 8) Труднощі у становленні неформальних лідерів через слабкий фізичний розвиток; 9) Труднощі у спілкуванні з однолітками через брак соціальної взаємодії

8) високий ризик соціальної ізоляції та неприйняття однолітками.

Окрім дітей, які явно обдаровані надзвичайними здібностями, є також діти, чий прискорений розвиток та особливі здібності не знаходять відгуку у дорослих, не визнаються дорослими, виглядають посередніми та не відповідають суспільно усталеній моделі обдарованості.

Вихователі часто не розпізнають обдарованих дітей, негативно оцінюють їхні здібності та досягнення. Складність ситуації ускладнюється тим, що самі діти усвідомлюють свої відмінності. Соціальна ізоляція є наслідком ситуації, в якій немає групи, з якою учні могли б спілкуватися самі з собою [20; 21; 51; 57].

На думку вчених, є багато дітей з «прихованими», нерозкритими талантами, які, якщо їм не пощастить, ніколи не відкриють свої таланти іншим. І найгірше те, що такі [20; 51] здібності неможливо виявити. Вчені довели, що багато обдарованих дітей набагато гірше пристосовуються до життя, ніж звичайні діти. І якщо їхні нахили та здібності не відповідають певним стандартам дошкільних закладів та соціальним критеріям, майбутнє таких дітей сумне – вони стають потенційними невдахами [57]. Загалом, діти, чиї таланти або взагалі не визнаються, або недооцінюються однолітками, відчувають великі труднощі, особливо у спілкуванні вдома і в дитячому садку. Звичайно, звичайні діти також мають певні труднощі, але обдаровані діти мають ще більше. Діти з прихованими здібностями дуже різняться, але їх можна поділити на такі типи: «фанатик», «лінивий», «стриманий», «нервовий» і «черепашка» [24].

Психологи виділяють чотири причини не розпізнавання таланту:

- 1) Сенсорні вади (сліпота, глухота);
- 2) Неадекватна освіта та неповні навчальні програми, які не відповідають потребам обдарованих дітей;
- 3) Соціальне коріння: у сім'ях з низькими очікуваннями розвиток дітей не стимулюється оточенням, і вони не визнають цінності освіти;
- 4) психологічні передумови, що перешкоджають реалізації компетентності [20; 57].

Модель соціальної орієнтації обдарованих учнів була розроблена з метою виявлення та розвитку якостей обдарованих учнів у навчально-виховному процесі. Модель складається з восьми розділів і охоплює майже всі елементи сучасного підходу до побудови моделі обдарованості [21; 51].

У дошкільному віці гострота сприйняття, наявність передумов, необхідних для вербального мислення, спрямованість розумової діяльності на повторення та

засвоєння створюють умови, сприятливі для розумового збагачення та розвитку. Таким чином, вікові феномени (особливості процесу розвитку) впливають на підвищення інтелекту і виступають чинником обдарованості. Яскраве вираження вікових здібностей створює основу для зростання обдарованості.

Усі діти з прискореним розвитком і різними видами обдарованості потребують особливої уваги з боку оточуючих, батьків і педагогів, щоб дати їм можливість реалізувати свою унікальну індивідуальність.

1.3. Засоби розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей дошкільного віку

Проявами особистісної творчості дітей може виявлятися у створенні ними чогось цілком нового як у духовному, так і в матеріальному плані. При тому, все це діти реалізують як для задоволення своїх власних, так і соціальних потреб. У психолого-педагогічних дослідженнях, присвячених проблемам творчої особистості, підкреслюється, що творчий потенціал є однією з сутнісних рушійних сил розвитку людини в сучасному світі. Зокрема, наголошується, що основною категорією при вивченні дитячої обдарованості є «творчий потенціал особистості» (Е. Торренс, Ю. Кучер, Г. Костюшко, В. Мясіщев, О. Моляко, В. Роменець, А. Матюшкін). Особистісна творчість, здібності-активність, потенціал часто вживаються з поняттям «креативність» як синоніми.

Саме поняття «творчість» нерідко трактують як вчинки, дії, активність, діяльність, спрямована на створення якісно нових цінностей, речей, продуктів діяльності тощо. В цілому, творчість полягає у готовності людини до створення абсолютно нової реальності, проте на основі вже існуючої та згідно з законами і закономірностями, притаманними дійсності [6; 38, с. 64-79]. Варто наголосити, що дошкільний вік співпадає з первинним періодом творчого становлення, тому інтернальною детермінантою творчої активності дитини більшою мірою виступає так званий «творчий потенціал» [18; 19]. Іншими словами, творчий потенціал максимізується тоді, коли дитина докладает зусиль застосовувати

нетрадиційні підходи до вирішення будь-яких завдань.

Науковці В. Моляко та О. Музыка пояснюють поняття «обдарованість» як «творчу обдарованість», а «обдаровану особистість» - як «творчо обдаровану особистість» [38; 39]. Іншими словами, ці категорії є синонімами. Науковець О. Матюшкін розглядає творчу обдарованість в ролі «загальної психологічної детермінанти творчого розвитку і становлення творчої особистості» [40]. Це підтверджується і у працях П. Каптерева, де наголошується, що «сутність творчого потенціалу криється в активності особистості, яка є творчою» [41]. Натомість термін «творчий потенціал» зустрічається значно рідше, ніж «креативність». Останню пояснюють як системну характеристику особистості, і як загальну творчу здатність, і як творчий потенціал. Разом з тим «рівень творчої обдарованості як здатності до творчості» є відносно стійкою особистісною якістю». Науковцями було встановлено, що «рівень інтелекту має відносно стабільну кореляцію з креативністю і що достатньо високий рівень інтелекту перешкоджає розвитку креативності» [24; 41].

Однак, креативність дошкільників науковці часто описують як одну з основних (К. Крутій, О. (Хантікова), яка «характеризується активною позицією, готовністю до прийняття спонтанних рішень, допитливістю, умінням коментувати процес і результати діяльності, стійкою мотивацією досягнення, розвиненою уявою, оригінальними, різноманітними і рухливими творчими образами». Креативність також трактується як така, що «характеризується здатністю до творчості» [6; 57].

Звернемося до тлумачення поняття «творчий потенціал»: «здатність особистості до концентрації уваги на об'єкті сприйняття, індивідуальні особливості якого визначають силу його дії на органи чуття та ефективність в активізації тимчасових нейронних зв'язків» [16]; «сукупність здібностей і можливостей людини, потрібних для здійснення творчої діяльності» [16].

Грунтовно обґрунтованою вважається структура творчого потенціалу в підході Є. Ільїна, який зазначає, що «творчий потенціал людини можна розглядати у вузькому і широкому сенсі». У вузькому сенсі – це творчий

потенціал, здатність до творчості та дивергентного мислення; у широкому сенсі – це риси особистості, які сприяють реалізації творчого потенціалу, а саме: мотивація, деякі емоційно-спонтанні якості та рівень компетентності» [24; 39]. Науковці вважають, що «для розвитку дивергентного мислення необхідні дивергентні завдання, які передбачають кілька варіантів і рішень» [6]. Крім того, потреба в оригінальності, мотивація до творчої діяльності та ціннісні орієнтації посідають чільне місце в дослідницькому матеріалі щодо структури та змісту творчого потенціалу особистості.

Компонентами творчого потенціалу є відповідні елементи у сфері мотивації, емоцій та волі, когнітивні процеси вищого рівня та особливості самосприйняття особистості. Загалом, все, що стосується структури творчого потенціалу особистості, досі залишається відкритим питанням. Разом з тим, в межах системно-індивідуального трактування обдарованості висувається концепція про досліджуваний феномен як про найбільш продуктивний при розв'язанні завдань щодо розвитку особистісної творчості дошкільника (О. Матюшкін, С. Рубінштейн, О. Леонт'єв).

У філософському плані творчий потенціал розуміється як загальна характеристика особистості, що характеризує ступінь здатності до постановки і вирішення нових завдань у сферах суспільно значущої діяльності. Він може бути виражений як сукупність перетворювальних суб'єктних, пізнавальних, аксіологічних, комунікативних і художніх здібностей [18]. «Творчий потенціал обдарованості дітей дошкільного віку описує цілісну особистість і поєднує в собі комплекс відповідних особистісних якостей (мотивацію, емоції, інтелектуальні та вольові компоненти)» [37].

О. Матюшкін пов'язує обдарованість зі значущим рівнем творчого потенціалу, який, на його думку, проявляється у спрямованості особистості на вирішення проблемних, дослідницьких питань». Відповідно до цього, запорукою подальшого розвитку творчого потенціалу виступає дитяча допитливість, пришвидшений розвиток мовлення та процесів міркування, над-ранній інтерес до різних видів мистецтва і точних наук» [18; 51].

Теоретичні розробки С. Редівір, С. Крачевської, Т. Пироженко та узагальнення їхнього практичного досвіду дозволили скласти перелік компонентів творчого потенціалу дітей дошкільного віку як комплексу задатків і можливостей. Варто зазначити, що творчий потенціал особистості у вузькому розумінні є діагностичним, тоді як творчий потенціал особистості в широкому розумінні є лише прогнозованим, враховуючи ступінь розвитку особистісних якостей [48; 57].

Підсумовуючи проаналізовані дослідницькі результати, варто наголосити, що творчий потенціал детермінований головними компонентами людської психіки, проявляється в різних видах діяльності, особливо творчих, математичних компетентностях, а також у досить розвиненому мовленні дитини. Саме тому в Україні розроблено наукову базу підтримки обдарованих дітей: «Наукова зміна», «Обдарованість» та «Обдаровані діти України». Аналізуючи перелічені та інші програми для роботи з обдарованими дітьми дошкільного віку, слід виділити наступні – «Три кроки» (О. Музика) [40] і «Я досліджую світ» (В. Маслова) [38], програму «Рекорд-Старт» (В. Кудрявцев) [24], комплексну програму «Творча обдарованість» та програму «Обдарована дитина». Програма «Дитина» включає розділ «Діти, які потребують допомоги батьків і вихователів», де визначено методичні рекомендації щодо роботи з обдарованими дітьми для кожної вікової групи, особистісного розвитку «вундеркіндів», умови успішної діяльності педагогів та показники розвитку обдарованих дітей [4].

Однак важливо враховувати і те, що без позитивного ставлення не можливо ефективно організувати і розвиток творчого потенціалу дитини. Тому дорослим дуже важливо докласти всіх зусиль для забезпечення психологічного комфорту і безпеки дитини, щоб вона була переконана у ствердній оцінці своєї діяльності та не боялася ризикувати й створювати щось нове та неординарне. Тому прискорення та збагачення навчальних програм самі по собі не можуть вирішити всієї складної проблеми виявлення та розвитку обдарованих дітей. Ми вважаємо, що цю проблему можна вирішити лише шляхом впровадження розвивальних програм, які відкривають можливості для розвитку творчого

потенціалу обдарованих дітей, та створення розвивального середовища в закладах освіти і сім'ях.

1.4. Психолого-педагогічні технології у роботі з обдарованими дітьми

Всі діти народжуються більшою чи меншою мірою обдарованими, але з різними задатками. Разом з тим, існує і ряд чинників, які після народження дитини різним чином впливають на актуалізацію, розвиток і прояв творчого потенціалу, обдарованості. Сюди можна віднести соціальне оточення зі своїм набором цінностей, способами спілкування і впливу, здоров'я дитини у всіх сенсах цього слова, навіть матеріальний стан родини, в якій виховується кожна дитина. В процесі розвитку обдарованість проявляється різним чином і різною мірою у комунікації дошкільника, його інтересах, успішності засвоєння нового, але також і у способі опанування цим новим, вирішення завдань, що стають на шляху, навіть здатністю ставити, формулювати завдання чи проблеми.

Технології у сучасному світі – це не лише частина нашого життя, але й канал, доступний для обдарованої дитини, який вона може використати для власного розвитку. Мова йде найбільше, звичайно, про інформаційні технології. Тут, такі діти можуть реалізувати індивідуальні запити, інтереси, розширюючи можливості для відкриттів і творчості за межами типової презентації предметів у закладах освіти.

Якщо ж обдаровані діти застосовують психологічні технології, то, зазвичай, вони більш впевнені в собі і прагнуть завдань вищого рівня і більш складного змісту. Вони ефективніше та швидше розв'язують проблеми і розвивають когнітивні навички. Діти також опановують новими способами навчальної діяльності. Але головне, що це важливо і актуально саме для дітей дошкільного віку, що визначає розвиток творчої обдарованості дитини як один із пріоритетів дошкільної освіти.

Забезпечення якісною освітою обдарованих дітей виступає в цілому одним

з важливих суспільних завдань, зважаючи на перспективи суспільного розвитку в межах нашої держави і не лише. Наразі, науковцями запропоновано багато концепцій обдарованості. Більшість з них зосереджуються на інтелектуальних здібностях, які вимірюються академічною успішністю або тестами IQ. Проте дехто зараз стверджує, що погляд на феномен обдарованості має бути розширений, щоб врахувати багато напрямів когнітивного функціонування та креативності. Фахівці у сфері дошкільної освіти, які цікавляться цим питанням і зацікавлені в ефективній роботі з обдарованими дошкільниками, сходяться на висновку, що творчість є важливим питанням, а творче міркування часто є основною частиною освітніх програм для обдарованих дітей.

Закон України «Про дошкільну освіту» (2001) підкреслює важливість формування творчої особистості дитини та розвитку креативності як фундаментальних якостей характеру. «Базовий компонент дошкільної освіти» (2021) передбачає модернізацію змісту дошкільної освіти шляхом переходу дошкільної освіти на креативні технології виховання і навчання та забезпечення всебічного розвитку дітей дошкільного віку відповідно до їхніх нахилів, здібностей та обдарувань.

Вивченням інтелектуального, художнього та духовного потенціалу обдарованої особистості займалися науковці О. Антонова [2], І. Асаєва [3], Н. Брюханова [10], І. Грішина [12], М. Замелюк [20], Н. Завгородня [18], О. Кульчицька [33], Л. Морозова [42] та інші. Вони вивчали різні види творчого потенціалу обдарованої дитини (інтелектуальний, художній та духовний). Як доводить аналіз наукових джерел, проблема дитячої обдарованості і обдарованості в цілому стала проблемою загальнодержавною не лише на теренах України, що зумовлене в тому числі і соціальним запитом, і вимогами часу.

Сьогодні найбільш актуальними завданнями є виявлення та розуміння індивідуальних особливостей обдарованих дітей, психолого-педагогічна підтримка. Оскільки інтелектуальні та творчі досягнення дітей мають не лише особисту, а й суспільну значущість, необхідно допомогти їм використати свої таланти і зробити їх надбанням своєї особистості.

Дитяча обдарованість є міждисциплінарним явищем. Хоча дитячі таланти зазвичай проявляються через нейропсихологічні, соціальні та комунікативні функції, саме в педагогіці дитячі таланти розкривають свою повноту і набувають умов для свого формування. Це обумовлено переважанням темпів інтелектуального розвитку, порівняно із соціальним, фізичним та емоційним (і відповідними компетентностями). Така тенденція як звична закономірність є нормальною серед дітей. Проте її треба враховувати при організації роботи з обдарованими дошкільниками.

Аналіз літератури свідчить, глибоко обдарована дитина може буквально зрозуміти інтелектуально те, до чого вона не готова емоційно. У віці лише чотирьох років дитина може сформулювати досить структуровану і складну розповідь із сюжетом і персонажами, як у середньому шкільному віці, але не може записати цю історію. Таким чином, виявляються значущі пізнавальні, соціальні та емоційні потреби, пов'язані з розумом, які необхідно оцінювати.

Деяким обдарованим дітям важко заводити дружбу через недоступність бачення цієї гри для інших дітей, менш обдарованих чи звичайних. Натомість іншим діткам може бути притаманне значно вираженіше емоційне чи сенсорне налаштування й чутливість або ж захоплення навчальною діяльністю, яке важко реалізувати в рамках традиційного навчання й виховання в закладах освіти чи вдома. Залежно від освітньої практики можна виокремити такі техніки розвитку обдарованості: техніка розв'язання винахідницьких задач (далі ТРВЗ), Г. Альтшуллера, нетрадиційні техніки малювання (НТМ), програма «Розвиток творчого мислення, уяви та мовлення у дітей дошкільного віку» С. Лелюк, Н. Хоменко та Т. Сидорчук, Інтеграційні технології. Сидорчук; Технологія інтеграції навчальних завдань в освітній процес; Метод проєктів; Технологія музичного розвитку дітей Карла Орфа «Шульверк»; Технологія музейної педагогіки А. Ліхтварка, А. Райхвена, Г. Фройденталь; Театральна педагогіка; Технологія казкотерапії; Казкова технологія тощо [41; 24; 39].

Безумовно, кожна з цих технологій передбачає комплексні досягнення результату і має специфічні технічні особливості та процедури. Кожна з

технологій заснована на спільних елементах, які уможливають реалізацію освітнього процесу на засадах співробітництва та діяльності, а відповідно і досягнення сучасних освітніх результатів. Цікавим серед інших є метод групового навчання [42], який спрямований на організацію дітей дошкільного віку в малі групи для спільної навчальної діяльності. Під груповим навчанням розуміють використання в освітньому процесі малих груп (3-7 дітей), організацію спільної роботи з дітьми, яка, як відомо, впливає на розвиток мовлення, спілкування, мислення та інтелекту, а також сприяє взаємному збагаченню. Ключовою умовою групової роботи є те, що безпосередня взаємодія між дітьми відбувається на рівних та партнерських засадах. Це створює середовище, в якому кожен може легко спілкуватися і сприяє взаєморозумінню між членами групи.

У підсумку після спільної освітньої діяльності у вихованців формуються соціальні та комунікативні навички, досвід взаємодії, взаємної відповідальності, співпраці, причетності та емпатії до спільної мети. Безперечно, що впровадження групового навчання вимагає спеціальної підготовки психологів і педагогів, особливо для розвитку здатності до вирішення ймовірних ускладнень в умовах практичної реалізації освітніх завдань.

Забезпечення моніторингу та оцінювання результатів групового навчання здійснюється іншим чином, ніж при традиційній методиці оцінювання індивідуалізованих освітніх результатів. При застосуванні таких програм пропонується оцінювальний бланк «Самооцінка участі в занятті», який дає змогу дошкільнятам під час роботи з таблицею позначати довільними символами показники, що відповідають їхній думці щодо кожного критерію. Цей же засіб оцінювання/самооцінювання доцільно використовувати для оцінки діяльності всієї групи або індивідуально.

Ефективність та результативність використання методів групової діяльності визначається і педагогічною компетентністю педагога. Так, в цьому контексті М. Боден перераховує три фактори, які «вбивають творчість у зародку». Придушити творчість у зародку – означає «підірвати» дитячу

впевненість [5].

На наше переконання, сучасні вихователі, як майбутні, так і практикуючі з доволі великим досвідом професійної діяльності, просто не готові до роботи з обдарованими дітьми. Водночас ми підтримуємо позицію значної кількості психологів і педагогів, що обдарованою є кожна дитина, але кожна обдарована по-своєму. Більшість педагогів не готові працювати з кожною дитиною, враховуючи її індивідуальні здібності. Невміння педагогів розпізнати особливі таланти дитини та допомогти їй реалізувати їх у практичній діяльності часто заважає людині обрати правильний життєвий шлях, що в кінцевому підсумку негативно впливає на науковий та інтелектуальний потенціал і рівень економічного та соціального розвитку всієї нації. Адже обдаровані діти починаються з обдарованих психологів, вчителів та вихователів (інтелект відточується інтелектом, характер виховується характером, а характер формується характером).

Таким чином, актуалізується потреба пошуку шляхів підвищення професійної компетентності вихователів до роботи з обдарованими дітьми, що становить перспективу наших подальших досліджень. Наразі, аналіз вивчених джерел дозволяє припустити, що майбутнім і практикуючим вихователям та іншим фахівцям дошкільної галузі потрібно звернути увагу на формування компетентностей, пов'язаних із здатністю до виявлення індивідуальних особливостей кожної особистості; опануванню методик ідентифікації обдарованості; розробляти власні методики дослідження; проводити дискусії, бесіди; навчатися складати програми розвитку здібностей і обдарувань дітей, планувати відповідну роботу освітнього закладу; розв'язують педагогічні завдання; складають план бесіди для батьків; проєктують заходи, конкурси, презентації обдарованої особистості тощо. Отже, обдарована дитина потребує креативного психолога, педагога, які спроможні створити сприятливе середовище для розвитку дитини, індивідуальну програму з урахуванням її особливостей / нахилів, інтересів.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Методика і процедурне забезпечення дослідження особливостей прояву творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку

Психологічна діагностика обдарованості у дітей є однією з найскладніших проблем у педагогіці та психології. Тому основна роль педагогів і психологів у закладі дошкільної освіти полягає не тільки в констатації фактів обдарованості, а й у підборі такого організаційного змісту і форм життя й діяльності дітей, які впливатимуть на збереження і зміцнення їхнього фізичного і психічного здоров'я, з метою всебічного розвитку творчої активності, нахилів і здібностей кожної дитини, створенні сприятливих умов для їхнього розвитку.

Емпіричний етап дослідження охоплював три підетапи і проводився на базі трьох закладів дошкільної освіти: заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу №14 «Зірочка» Чернівецької міської ради, заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу №5 «Мальва» Чернівецької міської ради та заклад дошкільної освіти (дитячий садок) №50 «Росинка» Чернівецької міської ради. Дане дослідження було спрямоване на розкриття психологічних особливостей творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку, а також розробка і обґрунтування методичних підходів для педагогів, психологів і батьків до роботи з даною категорією дітей. Для проведення емпіричного етапу дослідження було задіяно 60 дітей старшого дошкільного віку. Для реалізації діагностичних завдань були використані наступні методики:

- 1) тест «Прогресивні матриці» Дж. Равена [60];
- 2) тест «Творчого мислення» П. Торренса [67];

3) тест «Таланти дитини як їх виявити» А. де Хана і Г. Кафа [59].

Для дослідження творчого мислення в обдарованих дітей нами було застосовано тест П. Торренса [51; 57; 58; 68], який спрямований на виявлення розвиненості навичок спостережливості та рівня володіння процесами аналогії, узагальнення і класифікації.

Процедура дослідження полягає у тому, що перед дитиною на темному картоні кладуть два білих кола, кожен діаметром по 5 см і запитують: «Що це? Що це?». Дитину просять вказати назви якнайбільшої кількості предметів, які оточують її щодня. За кожну відповідь нараховується один бал. Максимальний бал за тестом відповідатиме кількості варіантів відповідей, вказаних дитиною. Головними показниками дитячої креативності в тесті П. Торренса є простота виконання завдання та оригінальність ідеї. Простота і легкість виконання тесту оцінюється шляхом підрахунку кількості озвучених альтернатив. Оригінальність оцінюється за частотою повторення запропонованих альтернатив. Цей показник виявляється як вміння помічати і вказувати на незвичайне у звичайному. Інший визначає рівень творчого підходу до виконання завдання.

Тест П. Торренса можна застосовувати до дітей дошкільного та шкільного віку. До 3 класу вони проводяться індивідуально. Починаючи з 4-го класу - в групах. Для дітей молодшого шкільного віку образна батарея може бути проведена в груповому форматі. Вербальна батарея проводиться протягом 45 хвилин, а образна батарея - протягом 30 хвилин, не враховуючи часу на інструктаж.

Експериментатор має дати пояснення дітям, яке завдання перед ними стоїть і що вони будуть робити, а також спонукати їх до виконання поставленого завдання шляхом викликання інтересу.

З метою проведення вербальних тестів потрібен альбом зі стимульним матеріалом «Вислови свої думки словами» та бланк для відповідей, а для образних тестів – тестовий зошит «Вислови свої думки в малюнках». Під час обробки отриманих результатів тесту застосовуються особливі бланки для фіксації результатів вербальної та образної батарей. Для роботи з методикою П.

Торренса необхідне чітке розуміння методичної інформації. Тест не допускає жодних змін чи доповнень. Не використовуйте слова «тест», «іспит» або «перевірка» у всіх описах та інструкціях. Рекомендується вживати такі слова, як «вправи», «малюнки» або «фотографії». Неприпустимо створювати тривожну і напружену атмосферу тестування, іспиту або змагання. Тестування слід проводити у формі захоплюючих ігор. Це важлива умова об'єктивності результатів.

У процесі обробки результатів відповіді в кожному вербальному субтесті необхідно оцінювати за трьома параметрами: легкість, гнучкість та оригінальність [60].

Виявлення обдарованих дітей, які мають певні здібності, є досить важким і актуальним емпіричним завданням. Жодний із доступних діагностичних методів не може претендувати на виключну роль у визначенні обдарованості. Проте найефективнішим серед використовуваних методів дослідження креативності дітей дошкільного віку вважається тест П. Торренса. Він спроможний виявити рівень творчого мислення, творчого сприйняття і творчої діяльності. Діагностика обдарованості є основою для подальшої роботи педагогів, психологів та батьків, сприяючи створенню психолого-педагогічних умов для активізації та прояву здібностей дітей. Результати дослідження подано у таблиці. (Додаток Б)

Методика А. де Хана та Г. Каффа [58] спрямована на вивчення типів дитячої обдарованості. В емпіричному дослідженні взяли участь батьки дошкільників (60 осіб). Методика дозволяє кількісно оцінити ступінь збалансованості різних типів обдарованості у дитини та визначити, який тип обдарованості наразі є домінуючим; порівнюючи десять балів, можна побачити «портрет розвитку здібностей» індивіда. Дана методика не охоплює всіх можливих проявів обдарованості дитини. Тест слід розглядати як невід'ємну частину загальної методики діагностики обдарованості дитини.

Тест містить 80 запитань, згрупованих у 10 відносно незалежних сфер поведінки та діяльності дитини (Додаток Б). Їх необхідно вивчити та оцінити

дитину за кожним параметром. Учасники тестування отримали буклет з тестом і бланк для відповідей. Завдання були розраховані на виконання протягом 10-15 хвилин. Результати дослідження представлені в таблиці (Додаток Г).

У дослідженні була використана прогресивна матрична шкала Д. Равена [60]. Вона спрямована на визначення рівня розвитку інтелекту та наочно-образного мислення у дітей старшого дошкільного віку. В емпіричному дослідженні взяли участь 60 дітей старшої групи. Методика спрямована на оцінку рівня розвитку невербального інтелекту, визначення можливості аналізу навчальних навичок та виявлення сформованості таких психічних процесів, як увага, сприйняття та міркування в наочно-образному компоненті. Існує 10 матриць, які поступово ускладнюються. Мета полягає в тому, щоб знайти закономірності в розташуванні елементів на матриці (показані у вигляді великих квадратів у верхній частині цих діаграм) і вибрати одну з восьми діаграм нижче, що відповідає їй, як відсутню вставку в цій матриці (ця частина матриці показана внизу за допомогою різних картинок показані у вигляді прапорців із зображенням внизу). Засвоївши будову великої матриці, дитина має показати ту частину матриці, яка найкраще підходить, тобто відповідає цій картинці (один з восьми прапорців внизу), або логіку розміщення цієї частини по горизонталі чи вертикалі. Для виконання всіх 10 завдань дитина має 10 хвилин. Після закінчення часу підраховується кількість правильних відповідей та загальний бал дитини за розв'язання матриці. Кожна вірна відповідь оцінюється в один бал. Отримані дані за даною методикою представлені в таблиці (Додаток Г). Методика рекомендує індивідуальну роботу з кожним респондентом.

Емпіричне дослідження, крім вище описаних, також включало цілу низку інших методів. Так, одним з основних методів діагностики було спостереження, в якому зосереджувалась увага на специфіці поведінки дітей до і під час роботи, їхню самостійність і рішучість у вирішенні проблемних ситуацій. Також фіксувалися результати конкретних видів діяльності, відзначався ступінь зацікавленості новими завданнями. Впродовж усього емпіричного процесу ми налагоджували плідні робочі стосунки з педагогічними працівниками

(вихователями, психологами, методистами та керівниками закладів дошкільної освіти).

2.2. Аналіз результатів дослідження особливостей прояву творчого потенціалу в обдарованих дітей старшого дошкільного віку

Емпіричне вивчення особливостей творчого мислення обдарованих дітей здійснювалось за допомогою методики П. Торренса (тест «Творчого мислення»). Згідно дослідницьких процедур було виокремлено два показники: (1) «Легкість» та (2) «Оригінальність». Відсоткове співвідношення рівня творчого мислення за вказаними показниками представлено на Рисунках 2.1. і 2.2.

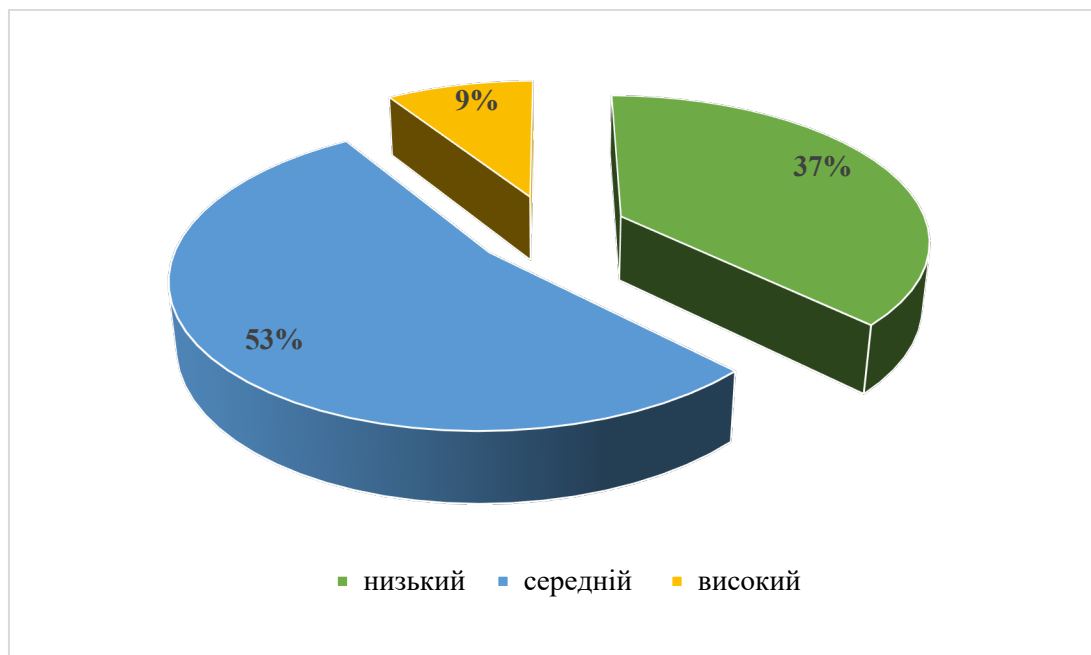
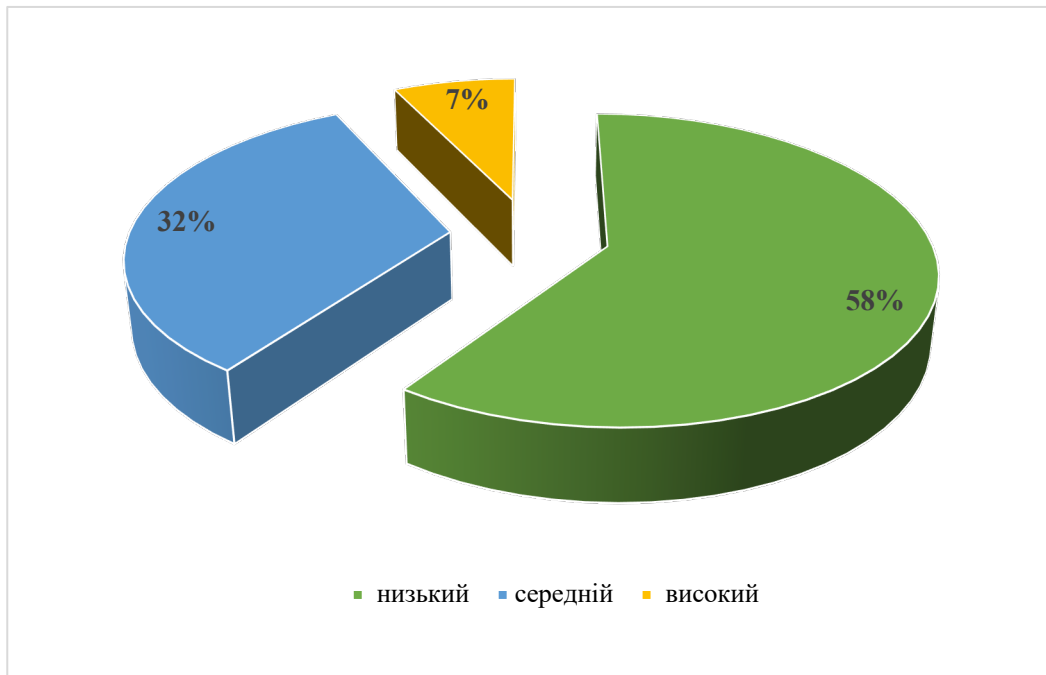

Рис. 2.1. Результат діагностики творчого мислення («Легкість»), n=60

Як видно з рисунка, за показником «Легкість» – 37% дітей мають низький рівень розвитку творчих здібностей, 54% дітей – середній рівень і 9% дітей – високий рівень.

Згідно з отриманими результатами, за показником «Оригінальність» 58% дітей мають низький рівень розвитку творчих здібностей, 32% дітей – середній рівень, 10% – високий рівень.

*Рис. 2.2. Результат діагностики творчого мислення («Оригінальність»),
n=60*

Узагальнюючи подані вище результати, можна сказати, що найменшій кількості дошкільників притаманний високий рівень розвитку творчих здібностей за обома показниками (відповідно 9% і 10%), у більшості дітей виявлено середній і низький рівні розвитку творчих здібностей. Переважна більша досліджуваних давали подібні або однакові відповіді, що вказує на досить посередній рівень уяви і фантазії, а також на низький рівень гнучкості міркування (див. Додаток Б).

На основі проведеної діагностики за тестом А. де Хана і Г. Каффа було виокремлено 10 показників оцінки рівня розвитку серед респондентів поданих нижче видів обдарованості. У 75% дошкільників встановлено досить виражені різноманітні види обдарованості. У 18% дітей виявлена притаманність тих чи інших видів діяльності, які проявляються не дуже часто. А тільки у 7% вихованців не встановлено явно виражених схильностей або зацікавленості до жодного виду діяльності. Відповідне відсоткове співвідношення кількісних показників представлено у таблиці на Рисунку 2.3.

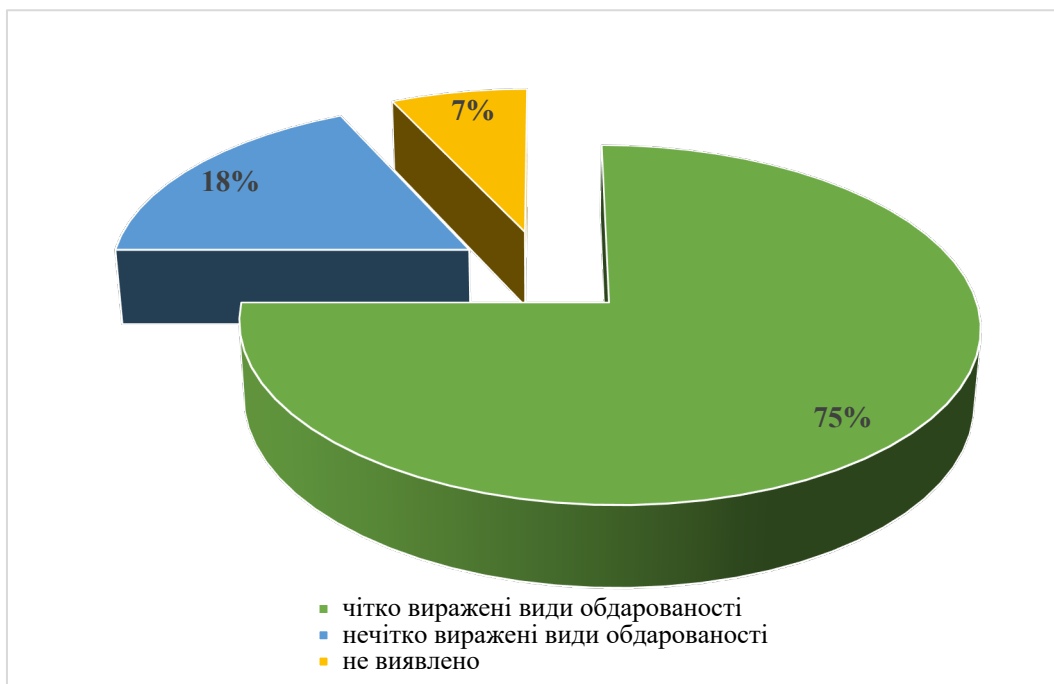

Рис. 2.3. Показники різних видів обдарованості за методикою А. де Хана і Г. Каффа, n=60

Відсоткове співвідношення оцінки рівня розвитку у дітей старшого дошкільного віку видів обдарованості за показниками представлено на Рисунках 2.4 - 2.13. Так, згідно з отриманими результатами за показником «Інтелектуальна обдарованість» – 43% дітей мають інтелектуальні здібності.

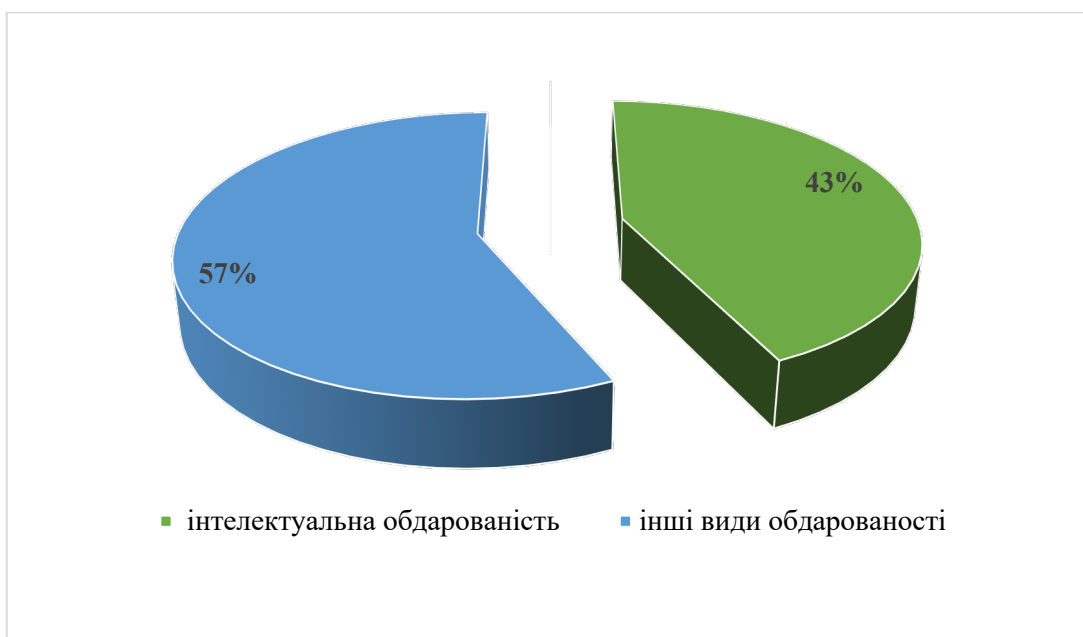

Рис. 2.4. Інтелектуальна обдарованість, n=60

Згідно з отриманими результатами за показником «Творча обдарованість» – 43% дітей мають творчі здібності.

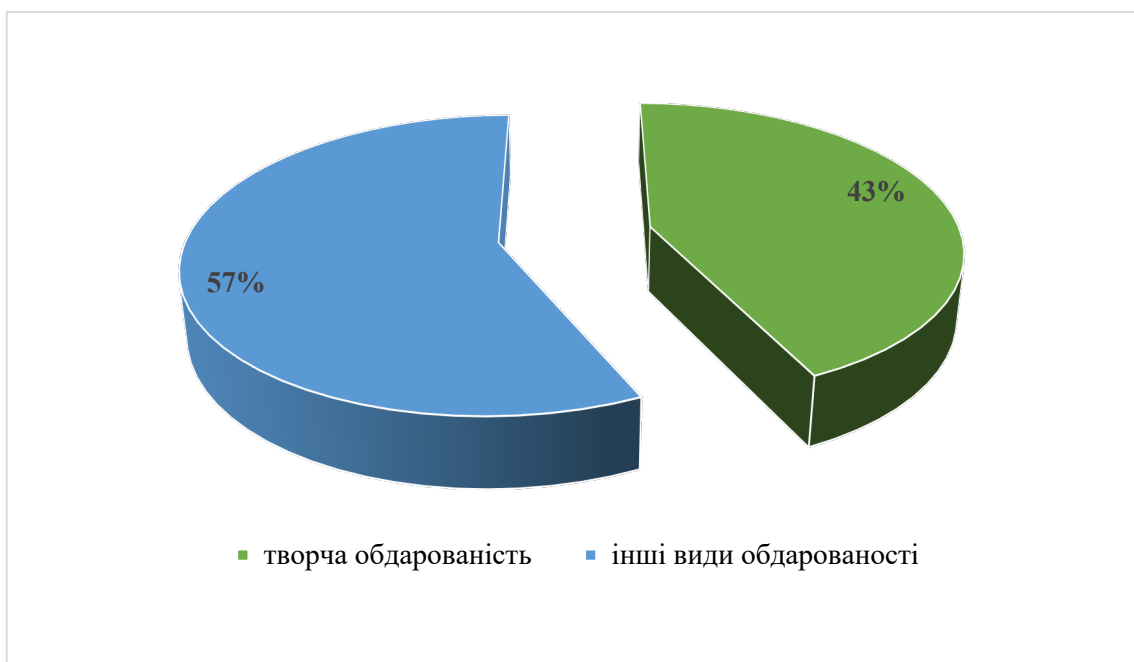

Рис. 2.5. Творча обдарованість, n=60

Відповідно до отриманих результатів за показником «Академічна обдарованість» – лише 8% дітей має академічні здібності.

Рис. 2.6. Академічна обдарованість, n=60

За отриманими результатами за показником «Художньо-образотворча обдарованість» – 24% дітей має художньо-образотворчі здібності.

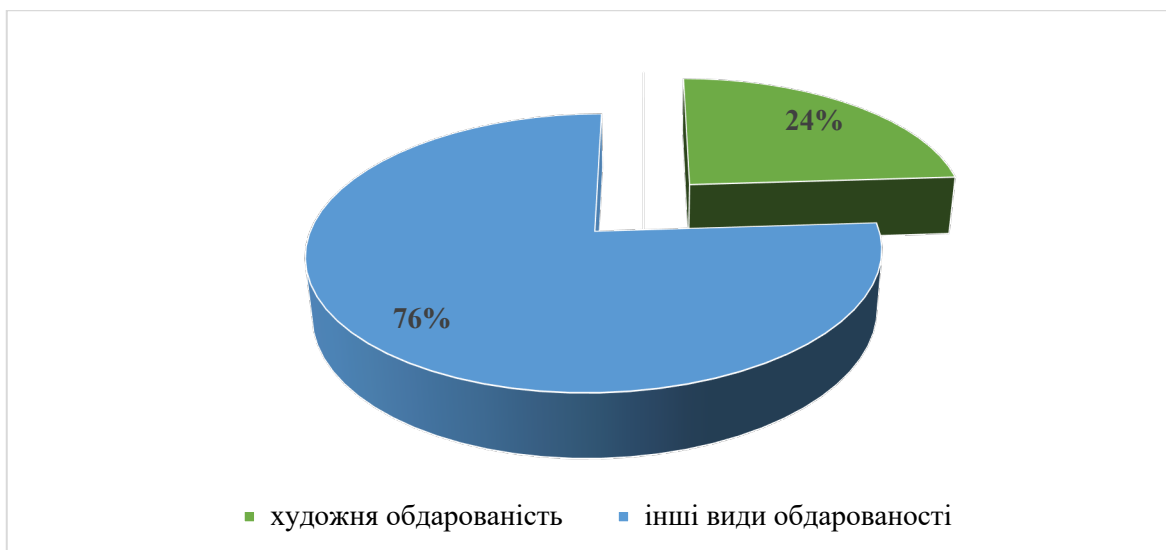

Рис. 2.7. Художньо-образотворча обдарованість, n=60

Відповідно до отриманих результатів за показником «Музична обдарованість» – 34% дітей мають музичні здібності.

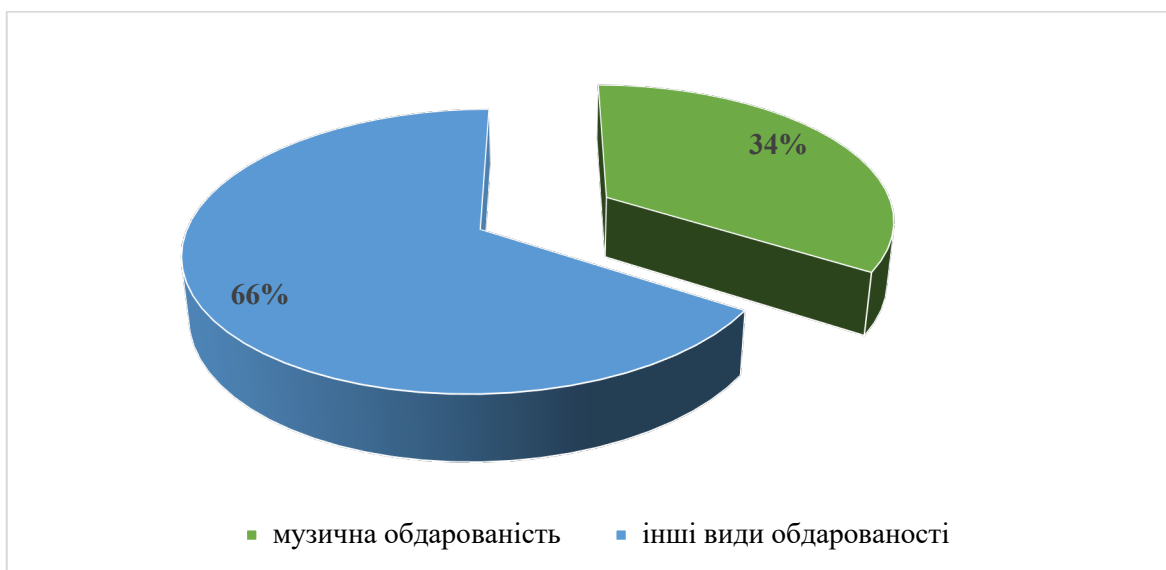

Рис. 2.8. Музична обдарованість, n=60

Згідно з отриманими результатами за показником «Літературна обдарованість» – 17% дітей має літературні здібності.

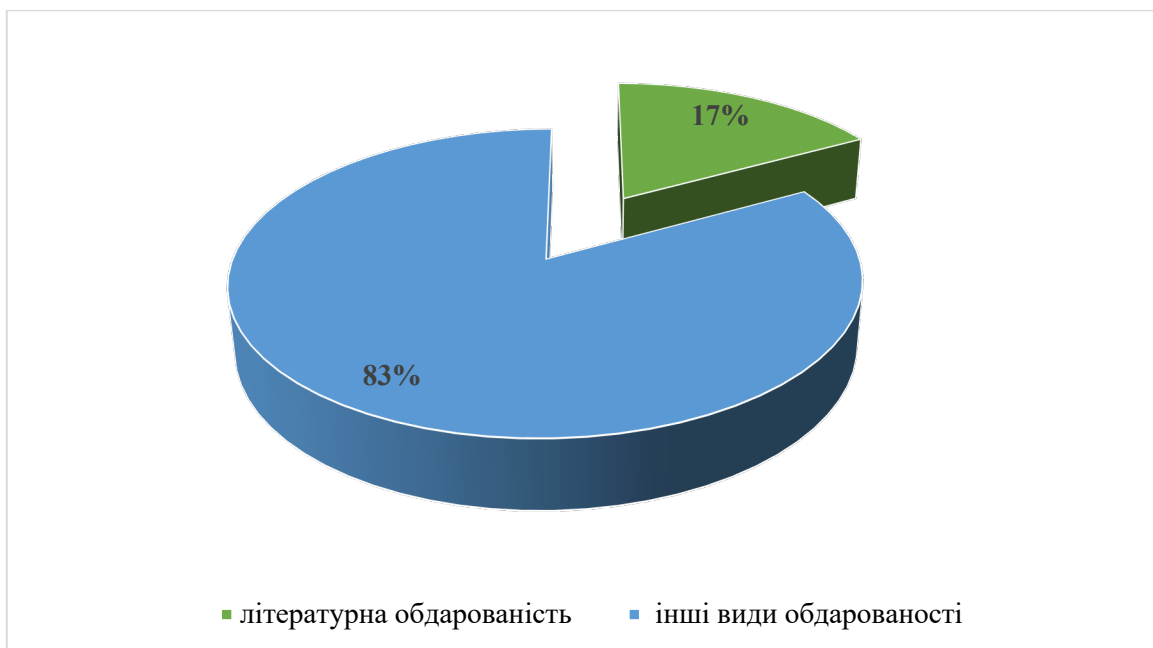

Рис. 2.9. Літературна обдарованість, n=60

Згідно з отриманими даними за показником «Артистична обдарованість» – 35% дітей має акторські здібності.

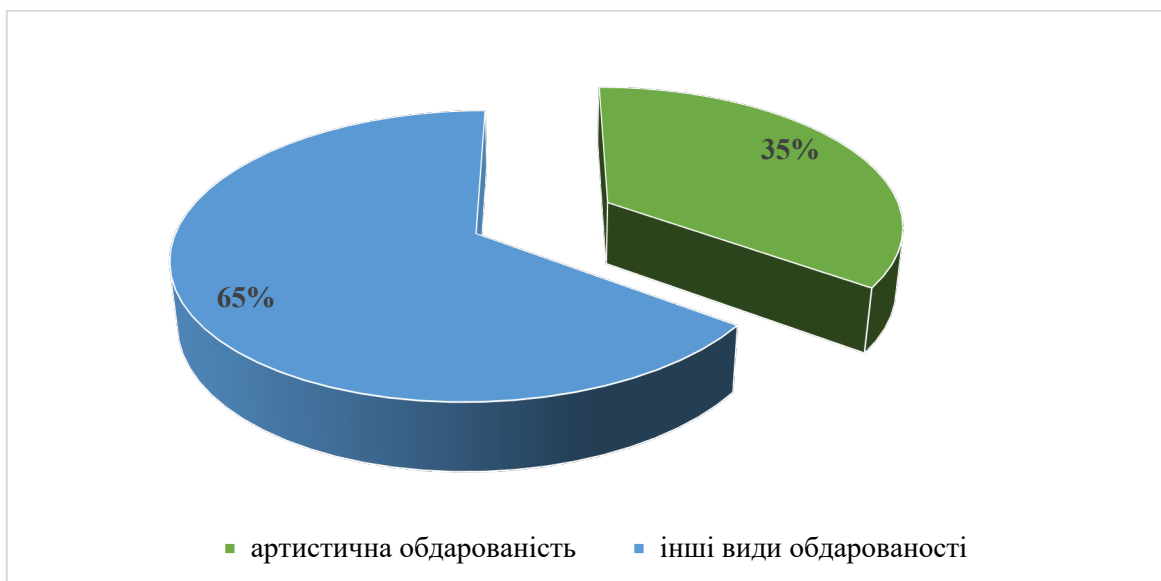

Рис. 2.10. Артистична обдарованість, n=60

Відповідно до отриманих даних за показником «Технічна обдарованість» – лише 6% дітей мають здібності до технічних наук.

Рис. 2.11. Технічна обдарованість, n=60

За результатами діагностування за показником «Лідерська обдарованість» – 27% дітей мають лідерські якості.

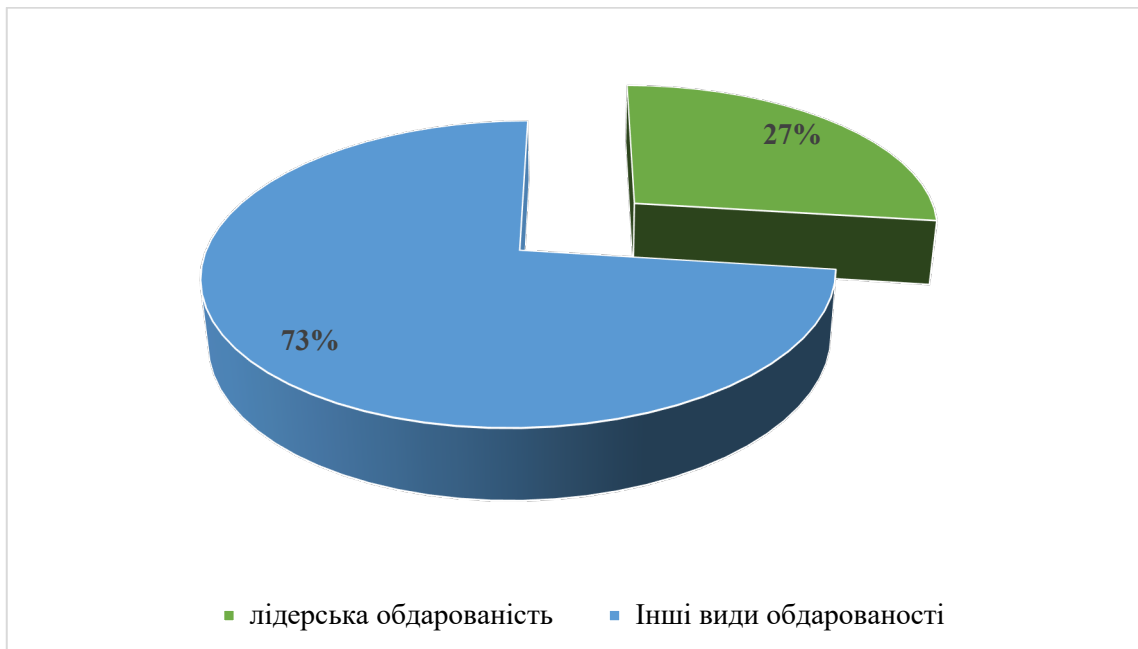

Рис. 2.12. Лідерська обдарованість, n=60

Згідно з результатами за показником «Спортивна обдарованість» – 42% дітей мають здібності до занять спортом.

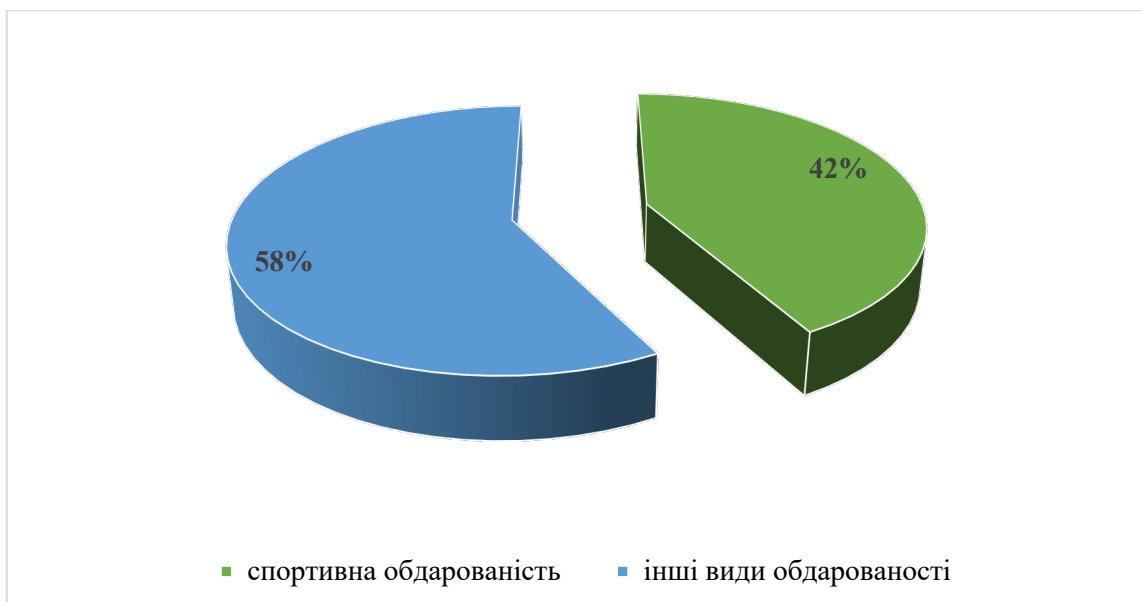

Рис. 2.13. Спортивна обдарованість, n=60

Відсоткове співвідношення оцінки рівня розвитку у дітей видів обдарованості за показниками представлено у Рис. 2.14.

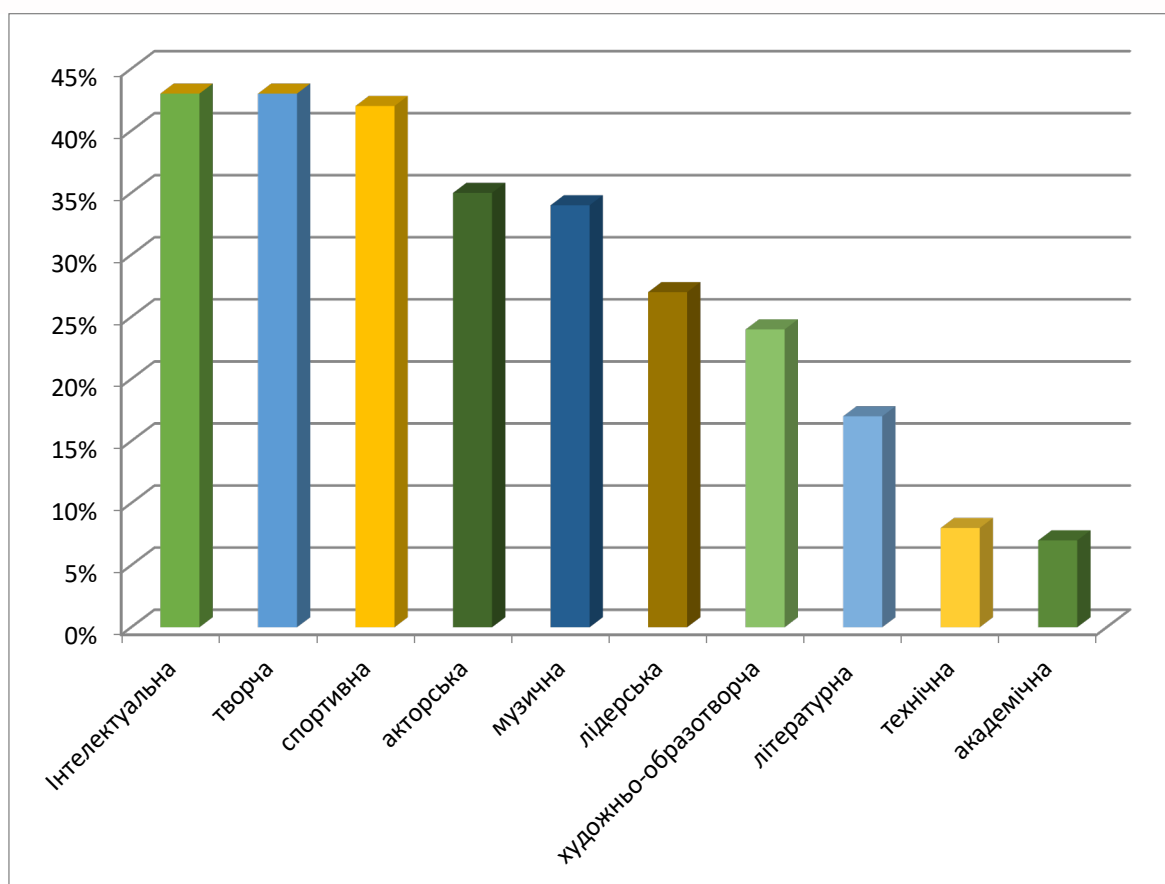

Рис. 2.14. Співвідношення видів обдарованості за методикою А. Хана де і Г. Каффа, n=60

На основі здійсненого аналізу отриманих результатів варто зазначити, що більшість дошкільників проявили свої здібності до різноманітних видів діяльності. Переважаюча більшість дітей має інтелектуальну, творчу та спортивну обдарованість (відповідно 43%, 43% і 42% відповідно), на другому місці – акторська та музична обдарованість (35% і 34% відповідно), на третьому – лідерська, та художньо-образотворча обдарованість і літературна обдарованість (відповідно 27%, 24% і 17%). Найменший відсоток (8% і 6% відповідно) дошкільників мають академічну і технічну обдарованість (див. Додаток Г).

На основі аналізу отриманих даних за методикою Дж. Равена виявилось, що більша частка дошкільників мають дуже низький (34%) і низький (28%) рівні наочно-образного мислення, найменшій кількості дітей притаманний середній рівень (8%), і третя частина старших дошкільників виявили високий (19%), і дуже високий рівні наочно-образного мислення. (11%).

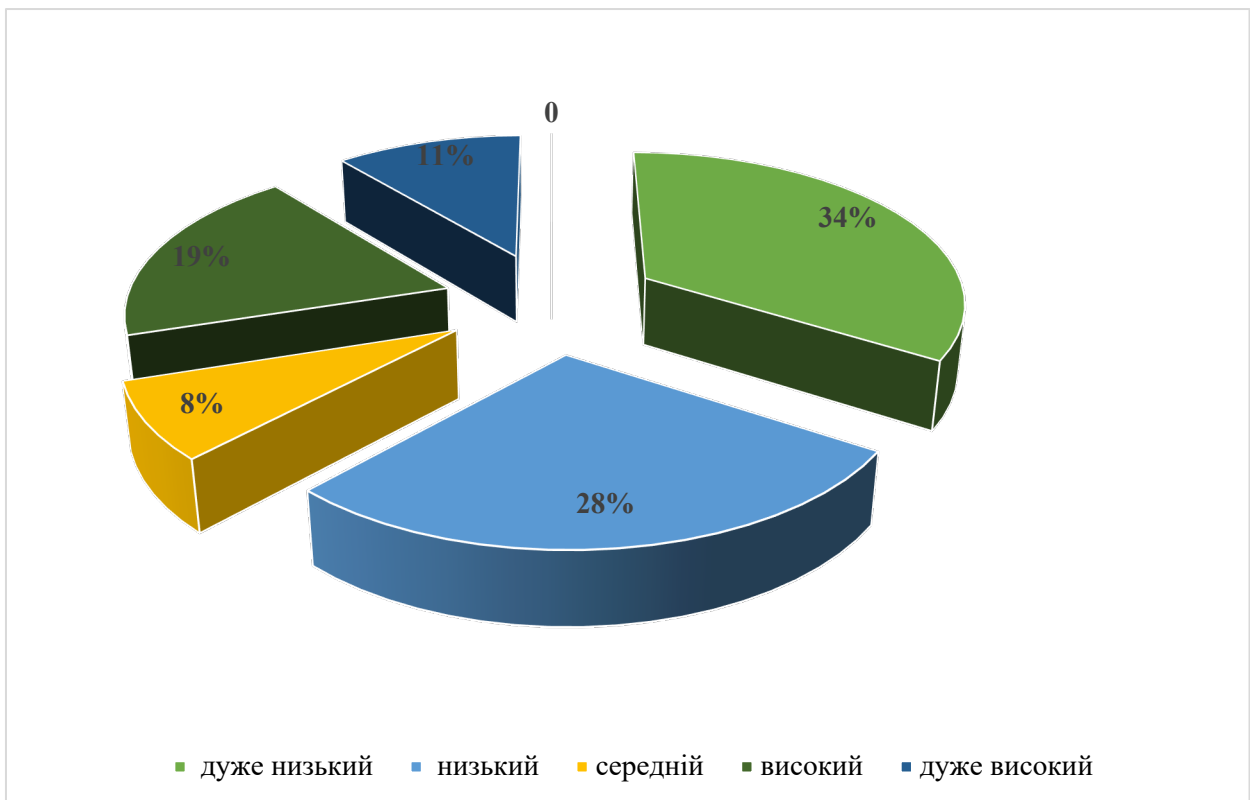

Рис. 2.15. Результати дослідження за методикою Дж. Равена, n=60

2.3. Методичні рекомендації педагогам, психологам та батькам для роботи з обдарованими дітьми

Ціла низка досліджень засвідчують, що всі психічно нормальні люди народжуються зі схильністю до таланту і здатністю ефективно працювати. Однак напрямок і рівень обдарованості може бути різним. В процесі онтогенезу обдарованість детермінується впливом соціального оточення різних вимірів, від мікро- до макросередовища, в якому людина розвивається та змінює своє «Я». Важливо наголосити, що прогрес (випереджаючого розвитку) не є універсальним у діагностиці обдарованості. Разом з тим, ще не зрозуміло, як саме досягнення дітей пов'язані з їхньою емоційною залученістю, тобто що є чинником або наслідком [36; 38; 43; 44; 46; 55].

Розуміючи природу обдарованості та володіючи набором відповідних методик для її діагностики, можна переходити до структурування системи розвитку творчих здібностей і талантів. Першим кроком є організація належних умов для прояву і розвитку творчих здібностей дітей, що означає, перш за все, зняття обмежень і бар'єрів, які безпосередньо гальмують їх творчий розвиток. Це пов'язано з тим, що виявити обдаровану дитину дуже складно, але ще важче забезпечити їй умови і організувати розвиток творчого потенціалу згідно з її особливостями та неповторністю.

Як правило, діагностика обдарованості переважно базується на результатах продуктивної діяльності; М. Лейтес вказує, що ознаки обдарованості в дитячому віці оцінюються шляхом визначення співвідношення між віковими та особистісними характеристиками [55]. Батькам і педагогам варто звернути увагу на те, що всі успіхи дитини можна впевнено оцінювати спочатку як вікові прояви обдарованості, а чи стануть вони стійкими особистісними характеристиками, залежить від низки внутрішніх і зовнішніх умов.

Дослідження у сфері психології вказують на те, що розвиток обдарованих дітей може виглядати як затримка або навіть втрата на тому чи іншому етапі їхнього дошкільного розвитку. Тому необхідно створити систему спеціальної

психологічної підтримки та державної допомоги обдарованим дітям. Науковці Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України вважають, що для розвитку обдарованості необхідно дотримуватись і реалізувати певні умови (внутрішні та зовнішні). До зовнішніх умов належать створення матеріально-технічної бази, педагогічне та методичне забезпечення, наукове керівництво та сприятлива атмосфера, що стимулює педагогічну творчість. Внутрішні умови – це цілі, завдання, засоби виконання завдань, бажання вчителя вчитися новому та професійно зростати.

Одним із завдань сучасної ЗО є сприяння гармонійному розвитку особистості, пошук, підтримка та стимулювання обдарованих дітей. Обдаровані діти мають багато особливостей, таких як специфіка їхніх сенсорних процесів, інтелекту, творчих здібностей та стосунків з оточуючими людьми. Обдаровані діти не завжди спілкуються з однолітками, зокрема з тими, хто їм не цікавий. Така специфічна поведінка може призвести до багатьох непорозумінь у їхніх стосунках. Таким чином, обдаровані діти потребують особливого підходу з боку вихователів, які мали б пройти відповідну професійну підготовку роботи з обдарованими дітьми. Такі педагоги в особистісному плані мали б бути чутливими, доступними, уважними, емоційно стабільними, мати динамічну особистість, почуття гумору та позитивне самосприйняття [57].

Індивідуальна сутність творчого процесу завжди полягає в тому, щоб вийти за межі того, що дано, вийти за межі здорового глузду і виробити не одну, а кілька відповідей на поставлену проблему. Це пов'язано з тим, що організація дошкільного закладу нового типу піднімає питання розвитку талантів людини. Все нове, що створює людина, виступає суб'єктивно важливим для неї як з точки зору його реалізації, так і з точки зору його психологічного перебігу. Дитяча творчість також характеризується таким чином. Для дітей те, що вони створюють, є суб'єктивним, новим, оригінальним, вимагає дослідження і роздумів, є відкриттям [65; 68].

Побудова відповідних стратегій роботи з обдарованими дітьми вимагає всебічного вивчення дитини. Однак, незважаючи на серйозність вказаного

завдання, основна увага науковців зосереджена не на всебічному вивченні обдарованих дітей, а на ідентифікації самого феномену обдарованості. Аналіз психолого-педагогічних джерел і педагогічної практики уможливорює виокремлення чотирьох стратегій виховання і навчання академічно обдарованих дітей

Поглиблення. Цей тип стратегії результативний для дітей, які проявляють надзвичайний інтерес до певної галузі знань або діяльності. Вона передбачає поглиблене вивчення теми чи напряму в певній галузі знань. Цей тип освітньої практики має багато позитивних результатів, серед яких висока компетентність у відповідних галузях знань та сприятливі умови для інтелектуального розвитку дитини. Однак не всі проблеми можна вирішити за допомогою поглиблених програм. Адже не всі академічно обдаровані діти в ранньому віці виявляють інтерес до певних галузей знань і видів діяльності, їхні інтереси є широкими. Крім того, посилене вивчення певної галузі знань, в ранньому дитинстві може призвести до передчасної спеціалізації, завдаючи шкоди загальному психологічному становленню дитини [51; 57].

Збагачення. Відповідні стратегії навчання виходять за межі традиційного тематичного навчання, зосереджуючись на якісно іншому навчальному змісті та встановлюючи зв'язки з іншими темами, питаннями чи предметами. Крім того, програми збагачення навчають дітей різних методів і навичок. Проблемно-орієнтоване навчання. Таке навчання стимулює особистісний розвиток дітей. У цьому випадку навчально-виховна перспектива передбачає використання оригінальних пояснень, перегляд наявної інформації, пошук нових смислів та альтернативних інтерпретацій, сприяє формуванню особистісного підходу до дослідження та рефлексивного мислення в різних галузях знань. В принципі, такі програми є складовими програм збагачення. Слід зазначити, що стратегії збагачення та проблематизації освіти і виховання є найбільш перспективними. Ці стратегії мають певною мірою використовуватися як у прискореному, так і в поглибленому варіантах розробки навчальних програм, оскільки вони дають змогу максимально врахувати особливості обдарованих дітей [20; 21].

А. Шведел разом з іншими науковцями виокремили принципи програмування для обдарованих дітей дошкільного віку:

1) Кожна дитина є унікальною. Тому необхідно виявити переваги і недоліки дитини та розробити програми відповідно до потреб конкретної дитини;

2) Обдаровані діти дуже критично ставляться до себе і іноді мають несприятливе уявлення про себе. Їм потрібно допомогти знайти реалістичний погляд на себе. Особливо варто збалансувати різницю між високим рівнем інтелекту та притаманними дитині моторними компетентностями;

3) Сім'ї повинні тісно співпрацювати зі школами, оскільки саме вони відіграють найважливішу роль в освіті обдарованих дітей;

4) Обдаровані діти цікавляться багатьма різними речами, тому програми повинні включати низку матеріалів, які допомагають їм розвиватися збалансовано, цілісно (емоційно, моторно та комунікативно);

5) Обдаровані діти, які навчаються в тих самих групах, що й «звичайні» діти, повинні мати можливість спілкуватися з однолітками, які мають такий самий рівень розвитку;

6) Управління програмами для обдарованих і талановитих дітей має здійснюватися особами, які мають спеціальну підготовку та відповідну професійну компетентність;

7) Невід'ємною частиною програми є система її оцінювання. Тут треба встановити спосіб досягнення дитиною визначених цілей. Це сприятиме аналізу програми на предмет виявлення її недоліків і відповідності потребам дитини. Тому необхідна якісно організована, ефективна і безперервна система виявлення обдарованості, до якої залучаються батьки;

8) Для забезпечення прогресивного розвитку програми повинні бути спроектовані на оптимальний і спланований перехід дітей з одного рівня на інший, що потребує командних зусиль адміністрації, педагогів і батьків;

9) Оскільки одного інтелекту в житті замало, програми повинні виховувати цілеспрямованість, наполегливість і готовність працювати над собою;

10) Програми повинні включати розвиток творчих здібностей дітей.

Усі методи навчання і виховання обдарованих дітей повинні використовуватися для повного розвитку та активізації творчого потенціалу особистості. Слід мати на увазі, що існуючі методи активізації творчої діяльності повинні бути пов'язані з конкретними аспектами творчої особистості, які найбільш ефективно реалізуються і розвиваються у творчій діяльності та поведінці, а також у процесі навчання і виховання. Педагоги вивчають інтереси та нахили вихованців.

У своїй професійній діяльності педагоги і психологи повинні

1) Організувати спостереження. Діти старшого дошкільного віку «бачать», але не «розуміють». Увагу дітей слід зосереджувати на головному, на тому, що є новим, на тому, що робить роботу оригінальною:

2) Стимулювати творчу уяву: діти у віці 6-7 років мають яскраве сприйняття світу, а їхня уява особливо емоційна. Необхідно допомогти їм зрозуміти те, що вони бачать, чують і відчують, знайти зв'язки і відносини між явищами і предметами, а також закласти основи творчого мислення.

3) Виховувати потребу в творчості. Створюйте атмосферу престижності творчого процесу. Наприклад, римування, придумування загадок і казок, пошук цікавинок у природі тощо.

4) Підтримуйте позитивні емоції. Адже дошкільники поважають думку дорослих і радіють своїм та чужим успіхам. Тому завдання педагога – зробити так, щоб дитина отримувала задоволення від своїх досягнень і творчої праці.

5) Розвивати сильну волю особистість. Вольові риси характеру, такі як самостійність, сміливість, наполегливість, рішучість, цілеспрямованість, здатність до ризику, відіграють важливу роль у творчому процесі, особливо у творчому мисленні.

Будь-яка діяльність має включати в себе елемент творчості. Для того, щоб навички креативного мислення не залишалися пасивними і досягали певних результатів, необхідна постійна стимуляція, тобто двигун, який активує творчість. Тому освітній процес має бути насичений творчими видами

діяльності, які сприяють повноцінному задоволенню та розвитку пізнавальних здібностей дітей дошкільного віку, дають їм максимальну свободу для творчого поступу та виховують бажання цікаво проводити дозвілля. Успішний досвід, водночас, спонукає до позитивного ставлення до різного роду творчої діяльності та допомагає здобути той чи інший досвід, навички самостійної діяльності та поведінки, чіткіше розуміння загальних і часткових цілей. Як наслідок, виникає усвідомлене бажання займатись самоосвітою, самовдосконаленням, самоаналізом, набувати відповідних умінь і навичок для творчого вирішення проблем і не зупинятися на досягнутому, поступово формуючи якості та властивості, які є складовими творчої компетентності особистості.

Для того, щоб більш раціонально проводити роботу з розвитку творчого потенціалу особистості дитини, треба опиратись на результати сучасного психологічного дискурсу. Адже дітям старшого дошкільного віку важливо знати себе, свої здібності та нахили [10; 24; 48]. І реалізація ідеї гуманізації в практичну діяльність освітніх закладів, орієнтованих на розвиток творчих здібностей дітей, є основним шляхом вирішення цього питання. Розуміння природи представлених талантів і наявність відповідних методик їх діагностики дозволяють перейти до структурування й менеджменту системи розвитку творчих здібностей і обдарувань.

Насамперед, мова йде про забезпечення оптимальних умов для прояву і розвитку творчих здібностей учнів, що означає, в першу чергу, усунення обмежень і бар'єрів, які безпосередньо гальмують їх творчий розвиток. Тому важливо, щоб програма мала гнучку організацію, яка дозволяє змінювати темп, обсяг і предметне наповнення навчального плану. Така гнучкість програми гарантує, з одного боку, що учні дійсно отримують той рівень освіти, який вимагає суспільство, а з іншого боку, що здібні учні можуть просуватися якнайдалі завдяки власному вибору та зусиллям. У цьому контексті принцип індивідуалізації освітнього процесу сприяє індивідуальному темпу навчання та визначає специфіку і обсяг навчального навантаження в ЗНР (зоні найближчого

розвитку) дитини, але за умови створення передумов для власної мотивації до навчання.

Другий напрямок, в якому планується індивідуалізація навчання й виховання, - це вільний вибір профілів навчання з урахуванням індивідуальних нахилів. Для цього в загальну систему об'єднання буде впроваджена мережа навчальних груп або гуртків, які нададуть дітям можливість вибору напряму своєї дослідницької діяльності, а також можливість прогресувати. Дослідницька діяльність забезпечує вищий рівень системних знань, позбавлених формалізму.

Наступними напрямками індивідуалізованого навчання є вибір індивідуальних методів навчання на основі рекомендацій психологів та активізація ролі педагога на основі розроблених, особистісно-орієнтованих, багаторівневих методик навчання.

Всі ці три напрямки можуть бути оптимально ефективними лише за умови формування пізнавальної спрямованості та вищих духовних цінностей. Таким чином, робота з обдарованими дітьми потребує даних про структурні та якісні характеристики обдарованості, методи її виявлення та розвитку, а також організаційні заходи в рамках практичної роботи для подальшого розвитку творчих здібностей і талантів.

Методичні рекомендації для педагогічних працівників щодо роботи з обдарованими дітьми.

- 1) Підкреслювати оригінальність ідей, підхоплюйте думки дітей і одразу ж оцінюйте їх;
- 2) Вчити систематично оцінювати кожну ідею;
- 3) Розвивати толерантне ставлення до нових концепцій та ідей;
- 4) Сприяти створенню творчої атмосфери. Діти повинні знати, що їхні творчі пропозиції та ідеї вітаються;
- 5) Навчити їх цінувати власну думку та думку інших;
- 6) Запобігати агресивному ставленню однолітків до обдарованих дітей. Найкращий спосіб зробити це – пояснити обдарованим дітям, що це нормально, і допомогти їм розвинути толерантність і впевненість у собі;

- 7) Надавати цікаві факти, приклади, технічні та наукові ідеї;
- 8) Розвіяти страхи обдарованої дитини
- 9) Стимулювати та підтримувати спонтанність і самостійність дітей;
- 10) Створювати проблемні ситуації, які потребують альтернатив, прогнозування та уяви;
- 11) Забезпечувати творче середовище для розвитку творчих здібностей дітей;
- 12) Забезпечувати простір для розвитку творчих здібностей дітей;
- 13) передбачити час для творчої діяльності в дитячому садку;
- 14) Розвивати критичне усвідомлення реальності;
- 15) Розвивати критичне усвідомлення світу
- 16) Впливати особистим прикладом;
- 17) Формувати позитивне ставлення до світу;
- 18) Надавати можливість реалізувати себе у різних видах творчої діяльності;
- 19) Залучати дітей до творчо-пошукової роботи з випереджувальними завданнями під час роботи з програмним матеріалом, створювати розвивальні ситуації;
- 20) Відзначати досягнення вихованців, підтримувати і стимулювати активність, ініціативу і пошук.

Завдання вихователі – навчити батьків, як розвивати творчі здібності та таланти своїх дітей. Тут важливі відкриті запитання, творча дискусія, глибокі знання батьків про психологічну природу творчого процесу та довіра до інтелектуальних здібностей дитини. Для дитини батьки повинні створити умови, щоб обдарована дитина могла самостійно здійснювати окремі види діяльності.

Завдання батьків – надавати максимальну допомогу, стимулювати активність і розвивати винахідливість, ініціативу та творчий підхід до навчання. У дитини повинен бути улюблене місце, кімната, де їй буде зручно та спокійно подумати на самоті. У цій кімнаті дитина повинна відчувати атмосферу,

орієнтовану на творчість, релаксацію, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях і відкривати для себе нове [39].

Сприяючи розвитку творчих здібностей дитини, батьки задовольняють суспільний запит на розвиток особистості, яка здатна міркувати самостійно, примати сміливі, нестандартні рішення та творчо підходити до роботи. Стає зрозуміло, що саме такі творчі особистості мають високу національну свідомість і залучені до споконвічних духовних цінностей українського народу.

Батьки повинні створити умови для гармонійного розвитку своїх обдарованих дітей, адже вони повинні створити атмосферу любові, довіри і турботи про їхні потреби та інтереси. На думку К. Роджерса, дитячу творчість стимулює психологічна безпека, беззаперечне прийняття індивідуальності, атмосфера відкритості та право на свободу і незалежність. Батькам таких дітей дуже важливо чітко розуміти, що правильне родинне виховання є базою правильної, якісної освіти [20; 23].

Батькам варто реалізувати наступні виховні стратегії:

Стратегія прямого виховного впливу – постійно пропонувати дітям розвиваючі ігри та вправи. Хоча ця стратегія іноді дає результати, дуже часто дитина відчуває внутрішній опір. Другий тип батьків вважає, що досліджувати і розвивати їхніх дітей повинні професіонали. Однак не варто повністю перекладати всі турботи на чужі плечі і відсторонюватися від них. Третя стратегія - коли батьки дають дітям можливість вибору і намагаються знайти хороші школи, не контролюючи розвиток їхніх здібностей. Найважливішим у таких сім'ях є атмосфера пізнавального інтересу з боку самих батьків (читання книг і відвідування виставок без нав'язування власних інтересів). Такі стратегії саморозвитку є найбільш ефективними.

Однією з суттєвих проблем обдарованих дітей є те, що їх вважають лінивими, впертими, а іноді й ненормальними. Батьки з низьким рівнем освіти або низьким загальним культурним розвитком не знають про ранній і незвичайний розвиток своїх дітей. Вони також часто «не помічають»

обдарованих дітей, бо не мають з ким їх порівняти в сім'ях, де лише одна дитина має особливі здібності, або навпаки, де всі діти мають особливі здібності.

Буває і так, що батьки не визнають свою дитину обдарованою. У такому випадку дитина змушена самотійно справлятися зі складними ситуаціями. Почуття провини, неприйняття себе і бажання бути «як усі» можуть ускладнювати і навіть калічити особистісний розвиток. Багато батьків вважають своїх обдарованих дітей «улюбленцями» родини. Це не добре ні для дитини, ні для її братів і сестер. Деякі сім'ї не приховують сімейні конфлікти від своїх дітей. Це негативно впливає на емоційний розвиток дитини. Батьки часто ототожнюють себе зі своїми дітьми і сприймають їхню критику на свій рахунок. За почуттям провини слідує гнів, який виливається на дитину. Іншими словами, дитина винна в тих почуттях, які відчують батьки. Спроба розібратися в проблемі без зайвих емоцій є більш корисною, ніж сварка чи читання нотацій. Рациональні межі поведінки дають дитині відчуття безпеки, знімають нервову напругу і запобігають агресії.

Отже, можна зробити висновок, що і педагоги, і батьки повинні розвивати адекватну Я-концепцію та високі соціальні навички, які уможливають і полегшать розвиток і реалізацію компетентності. Важливою умовою для повної реалізації потенціалу обдарованої дитини є розвиток позитивної Я-концепції та індивідуальний підхід до дитини. Відомо, що обдаровані діти із заниженою самооцінкою часто не можуть реалізувати себе і навіть стають невстигаючими.

Батьки потребують індивідуального підходу для розв'язання проблем своїх дітей. Крім управління читанням і захопленнями дитини, вони повинні організувати власну допомогу дитині і спрямовувати її діяльність так, щоб підвищувати рівень її самостійності, розвивати вміння ефективно вирішувати різноманітні проблеми і створювати умови, що гарантують позитивний емоційний стан, позитивне і стійке ставлення до життя і творчої діяльності обдарованих дітей. Відносини між батьками повинні ґрунтуватися на довірі. Допомогати не треба у формі команд. Батьки повинні вчити дитину стійкості в

травмуючих ситуаціях, саморегуляції та вмінню адаптуватися в соціально значущому середовищі, не знижуючи при цьому потреби в реалізації талантів.

Особливу увагу батьки повинні приділяти розвитку пізнавальних інтересів дитини, оскільки вони допомагають сформувати базові інтелектуальні навички, необхідні для навчання, і закладають основи для успішного подальшого засвоєння знань В. Сухомлинський зазначає, що кожна дитина потребує індивідуального підходу. Тому батьки повинні розвивати активну пізнавальну діяльність дитини та інтерес до різних видів завдань (дослідницьких, логічних, ігрових) [48; 57].

Діти повинні не лише опанувати великим обсягом знань, але головне вміти бути спостережливими, вміти порівнювати в деталях, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між поняттями та робити висновки. Праця над формуванням пізнавальних інтересів дітей стимулює їхню активність і підвищує продуктивність їхньої праці. Важливо також бути уважними до проблем дитини. Батьківська допомога має бути обережною та виваженою, спрямовувати дитину на вирішення її власних проблем, а не нав'язувати власні ідеї. Головне завдання батьків – намагатися зробити так, щоб їхні діти відчували себе щасливими у своїх академічних починаннях, а не змушувати їх страждати від болю страждань і невдач. Діти, захоплені улюбленою справою, проявляють наполегливість, силу волі і критичне ставлення до загальновідомого.

У творчості діти здатні реалізувати всі знання, вміння та навички, якими вони володіють. Батьки повинні знати, що обдаровані діти прагнуть довірливого спілкування. Діти хочуть бачити своїх батьків мудрими дорослими, які можуть допомогти їм краще зрозуміти світ і самих себе, а також допомогти подолати труднощі. Діти відчайдушно хочуть, щоб батьки визнавали їх рівноправними партнерами. Вони не хочуть, щоб їм щось нав'язували, але хочуть рівноправного спілкування, щоб їх визнавали як особистість і ставилися до них як до особистості. Безумовно, перед батьками постає проблема формування та виховання не просто особистості, а особистості обдарованої, свідомого громадянина України.

Поради батькам, які виховують обдарованих дітей.

Перш за все, любіть свою дитину.

Приймайте дитину такою, якою вона є, беріть участь у її розвитку, не нав'язуйте власних інтересів, підтримуйте і давайте дитині можливість робити вибір. Дослідження показують, що для розвитку творчого потенціалу потрібно не тільки правильно оцінювати сильні сторони дитини, але й трохи переоцінювати їх. Це пов'язано з тим, що діти свідомо переймають те, як ви розмовляєте, ходите, працюєте і берете на себе відповідальність за доручену справу.

Кожен батько повинен пам'ятати це правило: «не нашкодь». Адже обдаровані діти більш чутливі та вразливі, тому їм потрібно давати вільний час, щоб побути наодинці, подумати і пофантазувати.

Виховання обдарованої дитини часто вимагає консультації з психологом.

Батьки завжди повинні пам'ятати, що для обдарованих дітей важлива творчість. Тому їм необхідно виховувати у дітей спостережливість, наполегливість, вміння доводити розпочату справу до кінця, старанність, вимогливість до себе, задоволення від творчого процесу, терплячість до критики, впевненість перед обличчям невпевненості, гордість і почуття власної гідності, чутливість до аналізу моральних проблем.

Що стосується дітей, то батьки повинні створити умови для того, щоб обдаровані діти могли самостійно здійснювати індивідуальну діяльність.

Роль батьків – надавати максимальну допомогу, стимулювати активність і розвивати винахідливість, ініціативу та творчий підхід до навчання. У дитини повинен бути улюблений, затишний куточок, де вона може побути на самоті і спокійно подумати. У цій кімнаті дитина повинна відчувати атмосферу, орієнтовану на творчість, релаксацію, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях і відкривати для себе нове [65].

Рекомендації психолога для батьків обдарованих дітей:

- 1) Батьки повинні бути прикладом для наслідування;
- 2) Бути гнучкими та уважними до ситуації;

- 3) Дотримуватися демократичного стилю спілкування; і
- 4) Боротися з різними проявами пристосуванства
- 5) Дарувати любов і повагу, створювати умови для розвитку і дозволяти дитині жити власним життям;
- 6) Забезпечувати сприятливе середовище для дитини;
- 7) Допомогати, а не втручатися у вибір дитини;
- 8) Підтримувати з ними часті контакти, інформувати їх про становище дитини та підтримувати їх у будь-якій ситуації;
- 9) Надавати підтримку дитині та її сім'ї;
- 10) Підтримувати родинні стосунки та організовувати сімейні поїздки;
- 11) Підтримувати добрі стосунки з дитиною;
- 12) Радіти успіхам;
- 13) Пам'ятати, що любов – це також турбота про інших;
- 14) Бути уважними до інших
- 15) Допомогати задовольняти базові потреби людини (безпека, любов, повага до себе та інших);
- 16) Надавати можливість побути наодинці і не заважати їм дбати про себе;
- 17) Підтримуйте творчість і будьте уважними до невдач. Уникайте незадовільних оцінок творчих спроб;
- 18) Сприймайте дітей такими, якими вони є, а не вбачайте в них обдарованість; і
- 19) Дозволяйте дитині знаходити виходи з ситуацій і вирішувати будь-які завдання, які їй під силу;
- 20) Не тиснути на дитину завданнями;
- 21) Точно розраховувати, коли і в якій мірі реагувати на запити дитини (тобто не піддаватися спокусі розповісти дитині все, що ви знаєте з якоїсь теми, якщо вона ставить вам запитання).

Таким чином, визначальними умовами розвитку обдарованості дітей дошкільного віку є інтегрована діяльність педагогів, сім'ї, психологічної служби та створення безпечного творчого малого соціуму. Необхідно створити умови

для формування системи цінностей і внутрішньої мотивації до діяльності, які складають основу для становлення особистості обдарованої дитини.

Тому батьки покликані допомогти своїм дітям знайти своє життєве покликання та реалізувати себе як особистість. Адже втратити талант, дар чи здібності – це втратити майбутнє дитини. Тому батьки повинні бути терплячими і мати безмежну довіру до своїх дітей, щоб допомогти їм вирости творчими особистостями.

Батьки також повинні усвідомлювати, що сила волі відіграє вирішальну роль у процесі розвитку особистості обдарованої дитини. Це пояснюється тим, що коли у людини є мета, яку вона прагне досягти в житті, долаючи перешкоди, вона має сенс у житті. Цілеспрямовані люди знаходять щастя в житті і вміють ставити перед собою чіткі та реалістичні цілі. Бажання досягати мети робить людей цілеспрямованими і наполегливими. Вони вміють стримувати себе, мають терпіння, витримку і здатні контролювати свої емоції перед обличчям перешкод. Ініціативність і креативність у поєднанні з наполегливістю, цілеспрямованістю і витримкою допомагають обдарованим дітям досягти самореалізації.

2.4. Методика розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку

З метою організації ефективної роботи, спрямованої на розвиток творчого потенціалу старших дошкільників ми пропонуємо такі напрями її реалізації:

- відбір змісту програмових завдань, що інтенсифікують розвиток творчого потенціалу дітей;
- розробка системи навчання, вправ, дидактичних ігор, створення творчо-розвивального середовища в групах дошкільного закладу, різних видів дитячої діяльності (образотворчої, конструктивної, театралізованої, ігрової, художньої, мовленнєвої тощо);
- забезпечення самостійної взаємодії педагогів і дітей у процесі організації творчої діяльності; спільна робота дошкільного закладу та сім'ї.

У роботі з дітьми слід використовувати різноманітні форми і методи, серед яких реалізація емоційної, спонтанної та когнітивної активності дітей у процесі вирішення творчих завдань, розвиток навичок критичного та логічного мислення, розвиток акторських здібностей та творчого художнього мовлення.

Важливе значення для розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку мають інтелектуальні впливи, основним завданням яких можна вважати розвиток мисленнєвої діяльності.

З метою реалізації програми розвитку інтелектуально-творчого потенціалу дітей старшого дошкільного віку цінною можна вважати реалізацію методики, розробленої Н. Лазарович «Природа – джерело таланту». До прикладу, з метою формування когнітивних здібностей старших дошкільників в межах вказаної методики використовуються продуктивні методи: спостереження, відкриття природних зв'язків і закономірностей, аналіз та інтеграція природних об'єктів і явищ, прийомів, інцидентів, занурення і відкриття дискретних ситуацій.

Для розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку рекомендуємо використовувати такі методи, як: метод фокальних об'єктів, мозковий штурм, синектика, словесні лабіринти, асоціації, дослідження причин і наслідків подій, створення власних дослідницьких проектів.

Для організації навчальної діяльності слід використовувати такі форми роботи: експресивне дослідження, взаємне спілкування через взаємонавчання в іграх: «Фантазія» та «Чарівне перетворення» [10; 18; 24; 47; 65].

Усі методи та форми діяльності можна реалізувати як індивідуально (під час індивідуальної роботи), у малих групах (у вигляді індивідуальних завдань під час групової роботи), на заняттях (комбінованих, поєднаних, нетрадиційних та інтегрованих), так і в повсякденному житті дітей (під час прогулянок, екскурсій), з усіма дітьми групи.

Для досягнення мети дослідження рекомендовано організувати творчі гуртки «Вундеркінд», основним напрямком діяльності якого виступає об'єднання дітей у групи за інтересами. Опишемо їх:

- *Художньо-естетичний напрям*: підготовка дітей до творчої діяльності в

різних видах художньої самодіяльності, що сприяє пізнанню гармонії особистості, краси тіла, краси думки, здатності відчувати і творити, краси буття. Ця сфера представлена широким розмаїттям гуртків, серед яких вокальна музика, хореографія, літературна творчість та образотворче мистецтво.

- *Театральна діяльність* (інсценізація літературних творів і казок, сприйняття вистав, режисури, вміння імітувати рухи і жести персонажів, тварин і птахів при драматизації окремих епізодів казок, участь в іграх-драматизаціях) сприяє всебічному розвитку особистості, пізнавальному інтересу, розвитку психічних процесів, активізації мовлення, формуванню культури міжособистісного спілкування, розширенню світогляду розширенню світогляду, сприяють вихованню у дітей дошкільного віку художньо-творчих здібностей;

- *Дослідницька діяльність*, яка уможлиблює розвиток у дітей самостійності, уяви та творчих здібностей; уміння визначати власні пізнавальні завдання та вести цілеспрямований пошук; уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

- *Ігри в шашки* - сприяють інтелектуальному розвитку дітей, розвитку логічного та абстрактного мислення, формуванню вміння формулювати тактику і стратегію, а також навчанню етиці гри з партнером;

- *Метод Sand Play* (гра з піском) - розвиток у дітей здатності конструювати власний світ у піску та маленьких лялькових мініатюрах. Ми пропонуємо дітям можливість намалювати малюнки пальчиками на піску на довільну тему. У процесі малювання діти розвивають комунікативні навички, творчу уяву та навички мислення.

- *Метод проектів* забезпечує розвиток інтелектуальних здібностей обдарованих дітей та ділову взаємодію між дітьми: довільне групування їх за цілями та інтересами, розвиток уміння виявляти проблеми та аналізувати різні варіанти їх вирішення тощо.

- *Складання конструкторів LEGO*: конструктивне мислення дітей, репродуктивну та творчу уяву, фантазію, моторику, словесно-логічну пам'ять, навички конструювання, творче мислення, допитливість, вміння виконувати

завдання відповідно до поставлених цілей, доводити розпочату справу до кінця, співпрацювати з дорослими, співпрацювати з однолітками, сприяли формуванню планування діяльності, аналізу та оцінювання її результатів.

Кожен із запропонованих методів сприяв активному спілкуванню дошкільників, розвитку їхніх комунікативних навичок, вмінню висловлювати свої думки, прохання, наміри та вимоги.

Крім того, у процесі реалізації програми варто орієнтуватись на такі підходи:

- *Особистісно-орієнтований підхід*, який передбачає використання комплексу педагогічних засобів, методів, прийомів і технологій. Короткі бесіди та розповіді, розвиток уваги, пам'яті, мислення, сенсомоторних процесів, пізнавальної діяльності, етичні бесіди, рольові ігри та психомоторні вправи. Основним завданням є дати можливість дитині пізнати себе, свої слабкі та сильні сторони, сформуванню сильну, гармонійно розвинену особистість;

- *Компетентнісний підхід* поєднує в собі знання, вміння, навички, особистий досвід, мотивацію, цінності дитини та здатність практично вирішувати і застосовувати в повсякденному житті різноманітні складні проблеми і ситуації, з якими вона стикається в реальному житті;

- *Діяльнісний підхід* пов'язаний з розвитком здатності дитини застосовувати набуті знання на практиці; обирати, програмувати та оцінювати різні види і способи творчої діяльності, що відповідають природі дитини та задовольняють її потреби в саморозвитку; успішно адаптуватися в соціумі. Тому необхідно докласти зусиль, щоб дитині була надана можливість свідомо сприймати і проживати необхідні знання про навколишню дійсність, інтегрувати їх через усі форми творчої діяльності і зробити частиною себе. Таким чином відкривається шлях до самовдосконалення.

Особливу роль у розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей дошкільного віку відіграє спільна діяльність педагогічного колективу ЗДО та сім'ї, яка може здійснюватись у наступних формах:

- лекція «Природа дитячої обдарованості», майстер-клас «Як розвивати

творчий потенціал дітей старшого дошкільного віку», консультація з питань виховання обдарованих дітей дошкільного віку;

– Під час індивідуальних зустрічей, консультацій та батьківських зборів педагоги інформують батьків про результати виявлення творчого потенціалу їхньої дитини та інформують їх про цей потенціал і засоби стимулювання розвитку творчого потенціалу їхньої дитини.

Важливою частиною роботи з обдарованими дітьми може стати практика моделювання життєвих проблемних ситуацій та розвитку чутливості, чуйності і толерантності. Зокрема, створення розвивально-творчого середовища ЗДО, вибір змісту, формату, методів і програмних завдань для розвитку творчого потенціалу обдарованих дошкільників, участь дошкільників у різних видах творчої дошкільної діяльності. Таким чином, в умовах сучасного освітнього простору закладу дошкільної освіти педагогічно-освітня діяльність з розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку розглядається як комплексна технологія, система спеціалізованих заходів, спрямованих на створення умов для творчого розвитку у формуванні унікальності обдарованих дітей старшого дошкільного віку.

ВИСНОВКИ

На основі теоретико-методологічного аналізу було схарактеризовано феномен обдарованості в сучасному науковому дискурсі, узагальнено і представлено опис психолого-педагогічних аспектів проблеми розвитку творчого потенціалу та обдарованості в дітей дошкільного віку. В результаті проведеного емпіричного дослідження було вивчено особливості розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку, а також обґрунтовано і розроблено методичні рекомендації та програму його забезпечення. У підсумку було перевірено і підтверджено гіпотезу про те, що для ефективного психолого-педагогічного супроводу та розвитку обдарованих дітей дошкільного віку необхідне їх своєчасне виявлення, ефективно організоване навчання й виховання на основі забезпечення умов для розкриття творчого потенціалу, які є одним з головних завдань вдосконалення системи освіти.

Зокрема, визначено, що у сучасному психолого-педагогічному дискурсі немає єдиного підходу до проблеми обдарованості. Провідні науковці ведуть полеміку про визначення основних критеріїв поняття «обдарованість», структури обдарованої особистості, діагностичних методів визначення обдарованих, поділу на «обдарованих» і «звичайних», природи обдарованості тощо. Встановлено, що найбільш прийнятним трактуванням феномену обдарованості є наступне: обдарованість – це своєрідна частина генетично та досвідчено набутих здібностей людини для адаптації до життя. Основними ж функціями обдарованості є: максимальна адаптація до навколишнього середовища, пошук найкращого рішення в кожному випадку, коли виникають нові та непередбачувані проблеми, які вимагають творчого підходу.

Обдарованість дитини варто трактувати як індивідуальні потенційні можливості психологічного розвитку по відношенню до наступного етапу життя. Дошкільний вік є найбільш сензитивним порівняно з усіма періодами життя, з огляду на це, науковці правомірно вважають дошкільний вік важливим етапом для цілісного, гармонійного, особистісного, творчого розвитку дитини.

Вважаємо, що обдарованість дитини це особистісна характеристика, яка проявляється у допитливості, інтересі до діяльності, оригінальності, самостійності, легкості виконання завдань. Усі діти з прискореним розвитком і різними видами обдарованості потребують особливої уваги з боку оточуючих, батьків і педагогів, щоб дати їм можливість реалізувати свою унікальну індивідуальність.

Успішне вирішення завдань навчання і виховання обдарованих дітей, розвиток їхньої обдарованості безпосередньо пов'язані з питанням удосконалення підготовки психологів і педагогів, які мають володіти певним обсягом знань про природу дитячої обдарованості, психолого-педагогічні особливості прояву обдарованості, вміти спілкуватися з обдарованими дітьми, організовувати навчально-пізнавальну діяльність з урахуванням рівнів і сфер прояву обдарованості кожної дитини, бачити в кожній творчу індивідуальність, упроваджувати у своїй професійній діяльності елементи нових технологій тощо.

Обдарованість розрізняють: за широким спектром проявів – загальну і спеціальну; за типом діяльності – інтелектуальну, академічну, творчу, організаторську, соціальну, технічну, художню, спортивну; за інтенсивністю прояву – обдаровані, високо обдаровані, винятково (особливо) обдаровані; за видом прояву – явна та прихована обдарованість; за темпоральними характеристиками – обдаровані з нормальним темпом розвитку або випереджальним; за віковими особливостями прояву – стабільна або епізодична. У процесі вивчення даного питання були використані тестові методики П. Торренса для дослідження творчого мислення, методики А. де Хана і Г. Каффа, Дж. Равена. Для проведення емпіричного дослідження були залучені діти старшого дошкільного віку (усього 60 респондентів та 60 батьків).

Емпіричне вивчення особливостей творчого мислення обдарованих дітей здійснювалось за допомогою методики П. Торренса (тест «Творчого мислення»). Згідно дослідницьких процедур було виокремлено два показники: (1) «Легкість» та (2) «Оригінальність». Узагальнення отриманих результатів доводить, що найменшій кількості дошкільників притаманний високий рівень розвитку

творчих здібностей за обома показниками (відповідно 9% і 10%), у більшості дітей виявлено середній і низький рівні розвитку творчих здібностей. Переважна більша досліджуваних давали подібні або однакові відповіді, що вказує на досить посередній рівень уяви і фантазії, а також на низький рівень гнучкості міркування.

На основі проведеної діагностики за тестом А. де Хана і Г. Каффа було виокремлено 10 показників оцінки рівня розвитку серед респондентів поданих нижче видів обдарованості. У 75% дошкільників встановлено досить виражені різноманітні види обдарованості. У 18% дітей виявлена притаманність тих чи інших видів діяльності, які проявляються не дуже часто. А тільки у 7% вихованців не встановлено явно виражених схильностей або зацікавленості до жодного виду діяльності. На основі здійсненого аналізу отриманих результатів варто зазначити, що більшість дошкільників проявили свої здібності до різноманітних видів діяльності. Переважаюча більшість дітей має інтелектуальну, творчу та спортивну обдарованість (відповідно 43%, 43% і 42% відповідно), на другому місці – акторська та музична обдарованість (35% і 34% відповідно), на третьому – лідерська, та художньо-образотворча обдарованість і літературна обдарованість (відповідно 27%, 24% і 17%). Найменший відсоток (8% і 6% відповідно) дошкільників мають академічну і технічну обдарованість.

На основі аналізу отриманих даних за методикою Дж. Равена виявилось, що більша частка дошкільників мають дуже низький (34%) і низький (28%) рівні наочно-образного мислення, найменшій кількості дітей притаманний середній рівень (8%), і третя частина старших дошкільників виявили високий (19%), і дуже високий рівні наочно-образного мислення (11%).

Були розроблені психолого-педагогічні рекомендації педагогам, психологам, батькам щодо розвитку творчого потенціалу обдарованих дошкільників відповідно до умов створеного розвивального середовища. Ці рекомендації спрямовані на виявлення, підтримку та розвиток особистості, розкриття дитячої індивідуальності, забезпечення цілісного світобачення, поглиблення творчого та дивергентного мислення тощо.

Рекомендації психологам спрямовані на практичне застосування досягнень сучасної психологічної науки, забезпечення «психологізації» всього навчально-виховного процесу: всебічне вивчення обдарованих дітей, діагностування, розробка корекційно-розвивальних програм. Педагогам рекомендовано організовувати спостереження, стимулювати творчу уяву, розвивати потребу творчості, підтримувати позитивні емоції, виховувати вольові риси характеру. Навчально-виховний процес повинен передбачати органічне поєднання професійної діяльності педагогів і психологів з творчими намірами і діями дітей в єдиному пізнавально-творчому процесі. У вихованні обдарованих дітей надзвичайно важлива роль належить батькам, які повинні створити умови для їхнього гармонійного розвитку. Розвиваючи творчі здібності дитини, батьки виконують суспільний запит щодо формування особистості, здатної самостійно мислити, приймати сміливі й нестандартні рішення, творчо ставитись до праці.

Розроблено методику розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку, яка передбачала створення розвивального, творчого середовища в умовах освітнього простору ЗДО; участь дітей у різноманітних видах діяльності (зображувальна, образотворча, художньо-мовленнєва, театралізована, дослідницька тощо); вдосконалення змісту, форм і методів творчого розвитку дошкільників (розробка занять, ігор, вправ, використання методу проєктів, методу сендплей та ін.). Таким чином, пріоритетною умовою розвитку обдарованості у дітей дошкільного віку є інтегративна діяльність педагогів загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладів, сім'ї та психологічних служб, створення ними безпечного креативного мікросоціуму.

Проведене дослідження розвитку творчого потенціалу обдарованих дошкільників не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні особливостей забезпечення та підтримки обдарованих дітей у сучасному освітньому просторі закладів дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алфімов В.М. Основні напрями дослідження педагогічної підтримки обдарованих дітей в Україні та за кордоном. *Соціальна та педагогічна підтримка обдарованих дітей в Україні та за кордоном*. 2011. С. 4–7.
2. Антонова О. Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу: *монографія*. Житомир : Житомир. держ. Ун-т, 2005. С. 431–456.
3. Апостолова Г. В. *Робота з обдарованими дітьми*. Обдарована дитина. Київ: *Атопол*. 2006. № 1. С. 47-51.
4. *Базовий компонент дошкільної освіти*. URL: <https://np.pl.ua/2021/01/v-ukraini-zatverdily-novyuy-bazovyy-komponent-doshkil-noi-osvity-dokument/>
5. Басюк Н. А. Обдарованість: її виявлення та розвиток. *Вісник Житомирського державного університету : Педагогічні науки*. Випуск 46. 2009. С.17-20.
6. Бобир О.В. Огляд теорій обдарованості в історії психології. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Психологія. Педагогіка*. Дніпропетровськ, 2003. Вип. 9. С. 3-11.
7. Божович Л.И. *Проблема развития мотивационной сферы ребенка*. Москва: Педагогика, 1972. 352с.
8. Буров О. Ю. Оцінювання обдарованості : проблеми кількісної міри. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика* : [збірник наукових праць]. Випуск 2. Київ: Інститут обдарованої дитини АПН України, 2009. С. 5 – 9.
9. Буров О. Ю. Критерії та модель академічної обдарованості. *Матеріали круглого столу. Інтелектуальна, академічна та творча обдарованість: спільне і відмінне*. 2012. С. 55-60.
10. Голуб Т. В. *Виховуємо обдарованих дітей*. Завуч. 2004. № 22. С. 53.
11. Гоулман Д. *Емоційний інтелект*: Д.Гоулман; пер. з англ. С. Л. Гумецької. Харків: Віват, 2019. 512с.

12. Дементьєва І.П. Програма роботи з обдарованими дітьми: *метод. матеріал*. Обдарована дитина. Київ: *Атопол*. 2007. № 6. С.77-80.
13. Демченко О. *Організація квазіпрофесійної діяльності майбутніх вихователів обдарованих дітей на практичних заняттях із педагогічних дисциплін*. URL: https://part_1/10.pdf
14. Дитина: *Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років*. 3-є вид., доопр. та доп. К. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 492 с.
15. Диференціальна психологія : *підручник* / А. А. Палій. Київ. Академвидав, 2010. 432 с.
16. Дошкільна освіта: *словник-довідник: понад 1000 термінів, понять та назв* / упор. К. Л. Крутій, О. О. Фунтікова. Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2010. 324 с.
17. Заброцька С.Г. «Обдарованість» – *риса тільки обдарованих?* Обдарована дитина. Київ: *Атопол*. 2007. № 5. С.88-91.
18. Завгородня Н. *Педагогічні умови соціалізації обдарованих учнів у навчально-виховному середовищі загальноосвітнього навчального закладу* : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2006. 22 с.
19. *Загальна психологія* / за редакцією В.В. Богословського, А. Г. Ковальова, А. А. Степанова. Москва: Освіта, 1981. С.175.
20. Замелюк М. Діагностика готовності майбутніх вихователів до професійно-педагогічної діяльності з обдарованими дітьми. *Освіта та розвиток обдарованої особистості* : щомісячний науково-методичний журнал. 2015. № 5 (36). С. 38-42.
21. Замелюк М. Сучасний вихователь – креативна особистість. *Дошкільне виховання*. 2013. № 5. С. 13–15.
22. Замелюк М. Формування інтелектуально-творчої особистості майбутнього вихователя в контексті інноваційного розвитку освіти : теоретико-прикладні аспекти. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи* : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла

Тичини / ред. кол. : Н. Побірченко (гол. ред.) та ін. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2014. Вип. 51. С. 116–120.

23. Замелюк М., Денис Н. Обдарована дитина: психолого-педагогічні основи виявлення та розвитку : *навчально-методичний посібник*. Луцьк : ФОП Байбула К.В., 2018. С. 11–34.

24. *Здібності і схильності* / за ред. Голубевої Е.А. Москва: Педагогіка. 1989. 169с.

25. *Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень* / [за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики]. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.

26. Кабанець М. *Педагогічна підтримка обдарованих дітей та молоді у регіональному вимірі*. URL: <http://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/38>

27. Карабаєва І. І. Підтримка обдарованих дошкільників – стратегія розвитку творчого потенціалу дітей. *Актуальні проблеми психології: Проблеми психології обдарованості*: [збірник наукових праць / за ред. С. Д. Максименко та Р. О. Семенової]. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2008. Т.6, Вип. 3., 2008. С. 128-29.

28. Карпенко Н.А. Дитяча обдарованість як соціально-психологічна проблема. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Психологічна»: зб. наук. праць / гол. ред. В. Л. Ортинський. Львів: ЛьвДУВС, 2008. Вип. 1. С. 332–345.

29. Коробка Л. М. *Деякі аспекти проявів обдарованості у дитячому віці*. Обдарована дитина. Київ: Атопол. 2007. № 7. С.89-91.

30. Костюк Г. С. *Навчально виховний процес і психічний розвиток особистості*. Київ: Радянська школа, 1989. 608 с.

31. Круковська І.М. До проблеми визначення видів обдарованості. *Інтелектуальна, академічна та творча обдарованість: спільне і відмінне: матеріали круглого столу*. 2012. С.70-74.

32. Кузьменко В. Індивідуальні освітні програми як засіб урахування відмінностей «нестандартної» дитини. *Дошкільне виховання*. 2008. № 6. С. 6–9.

33. Кульчицька О. І. Проблеми обдарованості в сучасній психології. *Обдарована дитина*. 2008. № 1. С. 2–7.

34. Кульчицька О.І. Обдарованість: природа і суть. *Обдарована дитина*. Київ: Атопол. 2007. № 1. С. 77-78.

35. Кульчицька О.І. Почуття та емоції в розвитку обдарованості. *Обдарована дитина*. Київ: Атопол. 2007. № 1. С.81-84.

36. Лазарович Н. Обдарованість у дошкільному віці: *Навчально-методичний посібник*. Берегово: ВНПЗ Галицька академія, 2009. 220 с.

37. Лукановська А. В. *Творчий потенціал особистості: структурні компоненти* URL: <https://D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/162126354081SM.pdf>

38. Моляко В. О. *Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень* / В. О. Моляко, О. Л. Мурзіна. Житомир: Рута, 2006. 320 с.

39. Моляко В. О. *Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості*. В. О. Моляко. *Обдарована дитина*, Київ: Атопол. 1998. № 2. С. 36-38; 90-95.

40. Музика О. Л. *Програма ціннісної підтримки розвитку здібностей та обдарованості «Три кроки»*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Франка, 2008. 34 с.

41. Музика О. Л. *Як розвивати обдарованість і чи можна її втратити?* *Обдарована дитина*. Київ: Атопол. 2006. № 3. С.87-91.

42. *Обдаровані діти: Діагностика та супровід* / [упоряд. Т. Червонна]. Київ: Шкільний світ, 2008. 128 с.

43. Онацький В. М. *Спостереження як засіб вивчення академічно обдарованих дітей*. *Обдарована дитина*. Київ: Атопол. 2002. № 5. С.74-78.

44. Онацький В. М. *Спостереження як метод діагностики обдарованості*. *Обдарована дитина*. Київ: Атопол. 2006. № 5. С.22-77.

45. Онищук Л. Я. *Унікальна і неповторна особистість*. Л. Я. Онищук. Обдарована дитина. Київ : Атопол, 2007. №6. С.17-25.
46. Пашнєв Б. К. *Психодіагностика обдарованості*. Київ: Вид. група «Основа». 2007. с . 77.
47. Педагогіка дошкільна. URL: <https://oipoppp.ed-sp.net.html>
48. Піроженко Т. О. *Особистісний потенціал дитини дошкільного віку* URL: <https://ird.npu.edu.ua/files/24.pdf>
49. Проблеми діагностики та проектування розвитку обдарованості дошкільників : *матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 9–10 квітня 2015 р.*, м. Київ. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2015. С. 26–33, 125–139.
50. Проценко О. В. *Розвиток здібностей та обдарувань у дошкільників*. Київ: Шк. Світ, 2011. 128 с.
51. *Психолого-педагогічна підтримка здобувачів освіти у процесі їхнього саморозвитку і самореалізації як ресурс реалізації компетентного підходу в освіті*. URL: <https://vseosvita.ua/library/psihologo-pedagogicna-pidtrimka-zdobuvaciv-osviti-u-procesi-ihnogo-samorozvitkui-samorealizacii-ak-resurs-realizacii-kompetentisnogo-pidhodu-v-osviti-327262.html>
52. Психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини як реалізація особистісно орієнтованого підходу. *Професійно-педагогічна освіта: особистісно-орієнтований підхід : монографія / за ред. О.А. Дубасенюк*. Житомир : ЖДУ ім. Івана Франка, 2012. С. 316–345.
53. *Психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини*. URL: <https://naurok.com.ua/vistuppsihologo-pedagogichniy-suprovid-obdarovanoditini-190676.html>
54. Рибалка В.В. *Психологія розвитку творчої особистості: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів*. Київ. 1996. с.236.
55. *Роздатковий матеріал: Виявлення творчих здібностей дітей (тест Торенса) / Упоряд. Т. Шаповал, Т. Гончаренко*. Київ: Видавничий дім «Шкільна Освіта»; 2005 с.25.

56. Рупняк Д.Т. *Талант, як алмаз, треба шліфувати*. Д. Т. Рупняк. Обдарована дитина. Київ: *Атопол*, 2006. № 10. С 40-44.

57. Савицька В.О. Психологічний супровід професійного навчання як умова формування психологічної готовності до професійної діяльності. *Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України*. 2009. Вип. 4. С. 353–360.

58. Сухомлинський В.О. *Вибрані твори: В 5-ти томах / Ред. кол. Дзевєрін А.Т. (гол.) та інші. Т. 5*. Київ.: Радянська школа, 1979. 637 с.

59. Тест «Талант дитини, як їх виявити» методика А. де Хана і Г. Кафа. https://dc.lviv.ua/zhuttya_v_podruzhzhi/dti/2783-test-talanti-ditini-yak-yih-viyaviti-metodika-a-de-hana-g-kafa.html

60. Тест Дж. Равена. *Шкала прогрессивных матриц. Методика для диагностики интеллекта*. URL: <https://psycabi.net/testy/717-test-ravena-progressivnye-matritsy-raven-progressiv-matrices-metodiki-dlya-diagnostics-intellekta-vzroslykh> (дата звернення: 14.09.2020).

61. *Тлумачний словник сучасної української мови: Загальноживана лексика: близько 60 000 слів / За заг. ред. проф. В. С. Калашника*. Харків: ФОП Співак Т. К., 2009. 960 с.

62. Трофімов Ю.Л., Рибалка В.В., Гончарук П.А. та ін. *Психологія: підручник*. Київ: 2000. с.348.

63. Українські реферати та курсові. Педагогіка. URL: <http://studentu.org.ua/index.php?go=Pages&in=cat&id=17>

64. Учителі української мови та літератури. URL: <http://ukrharahorina.blogspot.com>

65. Шевчишина О.В. Особливості психолого-педагогічного супроводу особистості обдарованої дитини у системі шкільної освіти. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 5. С. 125-128.

66. Щорс В.В. Розвиток обдарованої дитини. В.В. Щорс. Київ: *Позашкільна освіта*. 2012. №11 С.39-41.

67. Goleman, D. *Emotional Intelligence* / D. Goleman. New York: Bantam Books: 2006. 360 p.

68. Renzulli J.S. The three-ring conception of giftedness: a developmental model for creative productivity. In R.J. Sternberg. J.E. Davidson. *Conception of giftedness*. New York: Cambridge University Press, 1986. P 144-148.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А 1

Вплив інтелекту на творчі здібності

		Інтелект	
		Високий	Низький
Творчі здібності	Низькі	віра у свої можливості; хороший самоконтроль; хороша соціальна інтеграція; висока здатність до концентрації уваги і великий інтерес до нового.	постійний конфлікт між власними уявленнями про світ і вимогами в дитячому садку; недостатня віра в себе; острах оцінок з боку оточення.
	Високі	енергія спрямована на досягнення успіху в навчанні; невдачі сприймаються як катастрофа; боязнь ризику і висловлювання власної думки; знижена товариськість; боязнь самооцінки.	хороша (принаймні за зовнішніми ознаками) адаптація і задоволеність життям; недостатній інтелект компенсується соціальною товариськістю, або деякою пасивністю [67; 71].

Тест «Творчого мислення» П. Торренса

Інструкція

Обробка результатів

Застереження. За для збереження психічного здоров'я Ваших дітей результати тесту може інтерпретувати лише досвідчений психолог.

Даний тест вперше запропонований американським психологом **П. Торренсом в 1962 р.** Тест призначений для діагностики креативності починаючи з дошкільного віку (5-6 років). Головне завдання, яке ставив перед собою П. Торренс, – отримати модель творчих процесів, що відображає їх природну складність.

В основі цього методу лежить здатність до дивергентного мислення (Д. Гілфорд), до перетворень і створення асоціацій, здатність породжувати нові ідеї та розробляти їх.

Дванадцять тестів творчої продуктивності П. Торренса згруповані в **вербальну, образотворчу і звукову батареї**. Перша позначається як вербальне творче мислення, друга – образне творче мислення, третя – словесно-звукове творче мислення.

Тест творчого мислення П. Торренса припускає можливість різних варіантів і модифікацій. Останнім часом з'явилося безліч різних адаптованих модифікацій даного тесту наступні А. Матюшкін, Н. Шумакова, Е. Шелбанова, Н. Щербо, В. Козленко, Е. Тунік, А. Симановський, Т. Барішева. **Нижче наводиться «класичний варіант» тесту П. Торренса.**

Підготовка до тестування:

Перед пред'явленням тесту необхідно враховувати наступні **аспекти роботи**.

1) тести не допускають ніяких змін і доповнень. Навіть невеликі «імпровізації» в інструкціях вимагають повторної стандартизації та валідизації тесту. Не слід також збільшувати час виконання тесту, так як нормативні дані, представлені в керівництві, відповідають зазначеному ліміту часу.

2) під час тестування необхідно створити сприятливу емоційну атмосферу. Вживання слів «тест», «перевірка», «іспит» необхідно уникати, так як тривожна, напружена обстановка блокує свободу творчих проявів. Тестування проходить у формі захоплюючої гри, цікавих завдань, в обстановці заохочення уяви, допитливості дітей, стимулювання пошуку альтернативних відповідей.

3) оптимальний розмір групи – 15–35 досліджуваних. Для молодших дітей розмір груп слід зменшити до 10–15 осіб, а для дошкільнят переважно індивідуальне тестування.

4) час виконання фігурної форми тесту – 30 хвилин. Враховуючи підготовку, читання інструкцій, можливі питання, необхідно для тестування відвести 45 хвилин.

5) якщо інструкція викличе запитання дітей, треба відповісти на них повторенням інструкції, але більш зрозумілими для них словами. Необхідно уникати прикладів і ілюстрацій можливих відповідей-зразків. Це призводить до зменшення оригінальності і в деяких випадках – кількості відповідей.

Завдання № 1 [Образотворче творче мислення](#)

Завдання №2 [Вербальне творче мислення](#)

Завдання № 3 [Словесно-звукове творче мислення](#)

Обробка експериментальних даних

Характеристика основних показників творчого мислення

1) легкість (швидкість) – кількісний показник, що відображає здатність до породження великої кількості ідей (асоціацій, образів). Вимірюється числом результатів.

2) гнучкість – відображає здатність висувати різноманітні ідеї, переходити від одного аспекту проблеми до інших, використовувати різні стратегії вирішення.

Вимірюється числом категорій. Категорії:

- 1) світ природи;
- 2) тваринний світ;
- 3) людина;
- 4) механічне;
- 5) символічне;
- 6) декоративні елементи;
- 7) видове (місто, будинок, шосе, двір);
- 8) мистецтво;
- 9) динамічні явища.

3) оригінальність – характеризує здатність до висування ідей, відмінних від очевидних, нормативних. Вимірюється кількістю неординарних відповідей, образів, ідей.

4) розробленість (ретельність, деталізація образів) – фіксує здатність до винахідництва, конструктивної діяльності. Вимірюється кількістю істотних і несуттєвих деталей при розробці основної ідеї.

При обробці експериментальних даних необхідно мати на увазі, що **причини низьких і високих показників по всіх когнітивних параметрах креативності можуть бути різними.** Так, низькі показники за фактором «швидкість» можуть бути пов'язані з високою деталізацією, розробленістю ідей.

Високі показники по даному фактору можуть свідчити про імпульсивність або поверховість мислення. Низькі показники за фактором «гнучкість» свідчать про ригідність мислення або низьку інформованість, слабку мотивацію. Надзвичайно високі показники мають «негативний відтінок» і можуть свідчити про нездатність до єдиної лінії в мисленні. Високий коефіцієнт оригінальності іноді спостерігається при психічних і невротичних розладах. **Тому при обробці емпіричних даних істотним є не тільки кількісний результат (бали), а й причини цього результату.**

До вашої уваги пропонуємо **розгорнуту інтерпретацію до завдання № 1 [Образотворче творче мислення](#)**. Адаптація тесту здійснена співробітниками центру «Творча обдарованість» Н. Шумакова, Е. Шелбановою, Н. Щербо.

Оцінка виконання завдання субтесту №1 «Намалюй картинку»

Оригінальність. При обробці використовується шкала від 0 до 5 балів, згідно частоті однакових відповідей. Відповіді, що зустрічаються в 5% і більше випадків, отримують 0 балів. Так само оцінюються і очевидні відповіді, на кшталт «крапля», «груша», «яйце».

Відповіді, що зустрічаються в 4,00-4,99%, оцінюються 1 балом, в 3,00-3,99% – 2 балами, в 2,00-2,99% – 3 балами, в 1,00-1,99% – 4 балами. Всі інші відповіді отримують 5 балів.

Не зараховуються відповіді, які не відповідають завданню, якщо малюнок не пов'язаний з кольоровою фігурою.

Ретельність розробки. При оцінці ретельності розробки бали даються за кожну значущу деталь (істотну ідею), що доповнює вихідну стимульну фігуру, як в межах її контуру, так і за її межами. При цьому основна найпростіша відповідь має бути значущою, інакше її розробленість не оцінюється.

Один бал дається за кожну істотну деталь загальної відповіді (при цьому кожен клас деталей оцінюється один раз і при повторенні не враховується):

- 1) колір, якщо він доповнює основну ідею;
- 2) штрихування (але не за кожну лінію, а за загальну ідею);
- 3) прикраса, якщо вона має сенс;
- 4) кожну варіацію оформлення (крім чисто кількісних повторень), значиму по відношенню до основної відповіді;

5) кожну подробицю у назві понад необхідного. Якщо лінія розділяє малюнок на дві значущі частини, підраховуються бали в обох частинах малюнка. Якщо лінія позначає певний предмет (пояс, шарф...), вона оцінюється одним балом.

Оцінка виконання завдання по субтесту 2 «Закінчи малюнок»

Швидкість. Цей показник визначається підрахунком числа завершених фігур. Максимальний бал дорівнює 10.

Гнучкість. Цей показник визначається числом різних категорій відповідей. Для визначення категорій можуть використовуватися як самі малюнки, так і їх назви (що іноді не збігається).

Оригінальність і ретельність розробки оцінюється аналогічно обробці завдання субтеста 1. **Оцінка виконання завдання по субтесту 3 «Лінія»** Проводиться аналогічно першим двом технологіям.

Додаткові преміальні бали за оригінальність ідеї. Такі бали даються:

1) за нестандартність мислення і відхилення від загальноприйнятого, яке проявляється в об'єднанні кількох вихідних повторюваних фігур (пар паралельних ліній) в єдиний малюнок. **П. Торренс відносить це до проявів високого рівня творчих здібностей.** Такі діти бачать можливості там, де вони приховані від інших.

У зв'язку з цим необхідно присуджувати додаткові бали за об'єднання в блоки вихідних фігур: об'єднання двох пар ліній – 2 бали; трьох – п'яти пар – 5 балів, шести – десяти пар – 10 балів, одинадцяти – п'ятнадцяти пар – 15 балів, більше п'ятнадцяти пар – 20 балів.

Ці преміальні бали додаються до загальної суми балів за оригінальність по всьому третьому завданню.

2) за естетичні художні компоненти втілення ідеї. Експериментальні дослідження показали, що **художньо обдаровані діти включають естетичні та художні елементи в виконання завдань.** До цих елементів відносяться насамперед:

а) емоційна виразність втілення (експресія);

б) цілісність композиції при високому рівні розробленості.

Ці прояви творчих здібностей стандартизувати надзвичайно складно, оскільки вони відображають індивідуальні характеристики особистості; тому оцінка в балах – прерогатива експериментатора спільно з експертною групою – фахівців у галузі естетичного виховання і художньої освіти [68].

Лист запитань

Методика тестова «Таланти дитини, як їх виявити»

А. де Хана і Г. Кафа

1. Схильний(а) до логічних міркувань, здатний(а) оперувати абстрактними поняттями.
2. Нестандартно мислить і часто пропонує несподівані, оригінальні рішення.
3. Вчиться дуже швидко, все "схоплює на льоту".
4. У малюнках немає одноманітності. Оригінальний(а) у виборі сюжетів. Зазвичай зображує багато різних предметів, людей, ситуацій.
5. Проявляє великий інтерес до музичних занять.
6. Любить складати (писати) розповіді або вірші.
7. Легко входить в роль будь-якого персонажа: людини, тварини та ін.
8. Цікавиться механізмами і машинами.
9. Ініціативний(а) в спілкуванні з однолітками.
10. Енергійний(а), справляє враження дитини, що потребує великого об'єму рухів.
11. Проявляє великий інтерес і виняткові здібності до класифікації.
12. Не боїться нових спроб, прагне завжди перевірити нову ідею.
13. Швидко запам'ятовує почуте і прочитане без спеціального заучування, не витрачає багато часу на те, що потрібно запам'ятати.
14. Стає вдумливим(ою) і дуже серйозним(ою), коли бачить гарну картину, чує музику, бачить незвичайну скульптуру, красиву (художньо виконану) річ.
15. Чуйно реагує на характер і настрій музики.
16. Може легко побудувати розповідь, починаючи від зав'язки сюжету і закінчуючи вирішенням будь-якого конфлікту.
17. Цікавиться акторською грою.
18. Може ремонтувати зіпсовані прилади, використовувати старі деталі для створення нових виробів, іграшок, приладів.
19. Зберігає упевненість в оточенні незнайомих людей.
20. Любить брати участь у спортивних іграх і змаганнях.
21. Вміє добре викладати свої думки, має великий словниковий запас.
22. Винахідливий(а) у виборі і використанні різних предметів (наприклад, використовує в іграх не тільки іграшки, але й меблі, предмети та інші засоби).
23. Знає багато про такі події і проблеми, про які його(її) однолітки зазвичай не знають.

24. Здатний(а) складати оригінальні композиції з квітів, малюнків, каменів, марок, листівок і т.д.
25. Добре співає.
26. Розповідаючи про щось, вміє добре дотримуватися вибраного сюжету, не втрачає основної думки.
27. Мінняє тональність і вираження голосу, коли зображує іншу людину.
28. Любить розбиратися в причинах несправності механізмів, любить загадкові поломки і питання, що спонукають до пошуку відповіді.
29. Легко спілкується з дітьми та дорослими.
30. Часто виграє в однолітків у різних спортивних іграх.
31. Добре вловлює зв'язок між однією подією та іншою, між причиною і наслідком.
32. Здатний(а) захопитися, "поринути з головою" в завдання чи заняття, що його(її) цікавить.
33. Випереджає своїх однолітків з навчання на рік або на два, тобто реально міг(могла) би вчитися в більш старшому класі, ніж вчиться зараз.
34. Любить використовувати який-небудь новий матеріал для виготовлення іграшок, колажів, малюнків, при будівництві дитячих будиночків на ігровому майданчику.
35. У гру на інструменті, у пісню чи танець вкладає багато енергії і почуттів.
36. Дотримується лише необхідних деталей в розповідях про події, все неістотне відкидає, залишає головне, найбільш характерне.
37. Розігруючи драматичну сцену, здатний(а) зрозуміти і зобразити конфлікт.
38. Любить малювати різні схеми.
39. Уловлює причини вчинків інших людей, мотиви їхньої поведінки. Добре розуміє недомовлене.
40. Бігає швидше за всіх в дитячому садочку, в класі.
41. Любить розв'язувати складні завдання, що потребують розумового зусилля.
42. Здатний(а) по-різному підійти до однієї і тієї ж проблеми.
43. Проявляє яскраво виражену, різнобічну допитливість.
44. Охоче малює, ліпить, створює композиції, що мають художнє призначення (прикраси для будинку, одягу і т.д.), у вільний час, без спонукання дорослих.
45. Любить музичні записи. Прагне піти на концерт або в місце, де можна слухати музику.

46. Вибирає у своїх розповідях такі слова, які добре передають емоційні стани героїв, їх переживання та почуття.
47. Схильний(а) передавати почуття через міміку, жести, рухи.
48. Читає (любить, коли йому(їй) читають) журнали і статті про створення нових приладів, машин, механізмів.
49. Часто керує іграми і заняттями інших дітей.
50. Рухається легко, граціозно. Має хорошу координацію рухів.
51. Спостережливий(а), любить аналізувати події і явища.
52. Здатний(а) не тільки пропонувати, а й розробляти власні і чужі ідеї.
53. Читає книги, статті, науково-популярні видання з випередженням своїх однолітків на рік або два.
54. Звертається до малюнка або ліплення для того, щоб висловити свої почуття і настрої.
55. Добре грає на музичному інструменті.
56. Вміє передавати в розповідях такі деталі, які важливі для розуміння події (що зазвичай не вміють робити однолітки), і в той же час не випускає основної лінії подій, про які розповідає.
57. Прагне викликати емоційні реакції у інших людей, коли про щось із захопленням розповідає.
58. Любить обговорювати наукові події, винаходи, часто замислюється про це.
59. Схильний(а) приймати на себе відповідальність, що виходить за рамки, характерні для його(її) віку.
60. Любить ходити в походи, грати на відкритих спортивних майданчиках.
61. Здатний(а), довго утримувати в пам'яті символи, літери, слова.
62. Любить пробувати нові способи вирішення життєвих завдань, не любить вже випробуваних варіантів.
63. Вміє робити висновки і узагальнення.
64. Любить створювати об'ємні зображення, працювати з глиною, пластиліном, папером і клеєм.
65. У співі і музиці прагне виразити свої відчуття і настрої.
66. Схильний(а) фантазувати, намагається додати щось нове і незвичайне, коли розповідає про щось вже знайоме і відоме всім.
67. З великою легкістю драматизує, передає почуття і емоційні переживання.
68. Проводить багато часу над конструюванням і втіленням власних "проектів" (моделі літальних апаратів, автомобілів, кораблів).

69. Інші діти вважають за краще вибирати його(її) як партнера по іграх і заняттях.
70. Віддає перевагу проведенню вільного часу в рухливих іграх (хокей, баскетбол, футбол і т. д.).
71. Має широке коло інтересів, ставить багато питань про походження і функції предметів.
72. Продуктивний(а), чим би не займався(лася) (малювання, написання історій, конструювання тощо), здатний(а) запропонувати велику кількість найрізноманітніших ідей і рішень.
73. У вільний час любить читати науково-популярні видання (дитячі енциклопедії та довідники) більше, ніж читає художні книги (казки, детективи та ін.)
74. Може висловити свою власну оцінку творам мистецтва, намагається відтворити те, що йому(їй) сподобалося, в своєму малюнку, іграшці, скульптурі.
75. Складає власні оригінальні мелодії.
76. Вміє в оповіданні зобразити своїх героїв дуже живими, передає їх характер, почуття, настрої.
77. Любить ігри-драматизації.
78. Швидко і легко освоює комп'ютер.
79. Володіє даром переконання, здатний(а) вселяти свої ідеї іншим.
80. Є фізично витривалішими(ою), ніж однолітки.

Обробка результатів

Порахуйте кількість плюсів і мінусів по вертикалі (плюс і мінус взаємно скорочуються). Результати підрахунків напишіть внизу, під кожним стовпцем. Отримані суми балів характеризують оцінку ступеня розвитку у дитини наступних видів обдарованості: інтелектуальна; творча; академічна (наукова); художньо-образотворча; музична; літературна; артистична; технічна; лідерська; спортивна [69].

Тест Дж. Равена

«Прогресивні матриці»

Інструкція: Вам буде запропоновано 60 завдань. кожне з яких містить основне зображення, що має певний фон або складові елементи, або фігури, які пов'язані певною залежністю. При цьому у нижньому правому кутку зображення на вистачає одного фрагмента (або елемента). Вам необхідно встановити залежність, що пов'язує між собою вказані елементи зображення, а потім вибрати серед запропонованих варіантів елемент якого не вистачає в основному зображенні. Час на виконання тесту – 20 хвилин [70].

Фактори, які гальмують розвиток обдарованості у дітей

Прояви	Наслідки
<i>Замкненість або проблеми зі спілкуванням</i>	діти надають перевагу самотності, неговіркі та постійно насуплені, їм бракує енергії; вони почуваються нещасними і занадто несамотійні.
<i>Неспокій і пригнічення</i>	діти самотні, обтяжені численними страхами й тривогами; вони прагнуть стати ідеальними, відчують, що їх ніхто не любить, знервовані, сумні та пригнічені.
<i>Проблеми з концентрацією уваги або мисленням</i>	діти не можуть концентруватись або сидіти спокійно; мрійливі і діють не думаючи; відчують занадто сильну тривогу, щоб зосередитися; погано справляються з домашніми завданнями і не можуть позбутися своїх нав'язливих думок.
<i>Правопорушення або агресія</i>	такі діти крутяться навколо малюків, які потрапили в біду; вони брешуть і шахраюють, багато сперечаються; непривітні до інших людей; вимагають уваги, ламаючи речі, що належать іншим; вони не слухаються ні вдома, ні в школі; уперті й легко піддаються змінам настрою; забагато базікають і дратуються; мають запальний характер [72; с.398].

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки і психології дошкільної та спеціальної освіти

**Розвиток творчого потенціалу обдарованих дітей
старшого дошкільного віку в умовах модернізації
освітнього простору**

Дипломна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, групи 617

спеціальності 012 «Дошкільна освіта»

Монюк Ірина Миколаївна

Керівник: кандидат психологічних
наук, асистент **Палагнюк О. В.**

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № _____

від «_____» _____ 2023 р.

зав. кафедри _____ проф. Олійник М. І.

Чернівці – 2023

АНОТАЦІЯ

Монюк І. М. Розвиток творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку в умовах модернізації освітнього простору. – Рукопис. Магістерська робота на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності 012 Дошкільна освіта. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2023. – 95 с.

Реформаційні процеси, в освітньому просторі України, торкнулися і системи дошкільної освіти, яка стає більш значущою частиною соціальних перетворень, зокрема, пошуку шляхів і засобів раннього виявлення індивідуальної своєрідності кожної дитини, її творчої обдарованості. Вищезазначене актуалізувало важливість виявлення і розвитку обдарованих дітей та розвитку їх творчого потенціалу, що стає одним із пріоритетних завдань дошкільної освіти. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (68) та додатків, що налічує 5 найменувань. Основний зміст роботи викладений на 70 сторінках і містить 15 таблиць. Загальний обсяг роботи – 95 сторінок. *Мета дослідження* полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричній перевірці особливостей розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку, а також у розробці методичних підходів щодо його забезпечення. *Об'єкт дослідження* – процес розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку. *Предмет дослідження* – особливості і методика розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку. На основі здійсненого теоретичного аналізу вивчено психолого-педагогічні підходи до визначення поняття «обдарованість» та основні аспекти його дослідження. Встановлено, що у сучасному психолого-педагогічному дискурсі немає єдиного підходу до проблеми обдарованості; що ведеться полеміка про визначення основних критеріїв поняття «обдарованість», структури обдарованої особистості, діагностичних методів визначення обдарованих, поділу на «обдарованих» і «звичайних», природи обдарованості тощо. Узагальнено, що *обдарованість* доцільно трактувати як своєрідну частину генетично та досвідчено набутих

здібностей людини для адаптації до життя; як особистісну характеристику, яка проявляється у допитливості, інтересі до діяльності, оригінальності, самостійності, легкості виконання завдань. Основними ж *функціями обдарованості* є: максимальна адаптація до навколишнього середовища, пошук найкращого рішення в кожному випадку, коли виникають нові та непередбачувані проблеми, які вимагають творчого підходу. *Обдарованість дитини* визначається як індивідуальні потенційні можливості психологічного розвитку по відношенню до наступного етапу життя. Дошкільний вік є найбільш сензитивним важливим етапом для цілісного, гармонійного, особистісного, творчого розвитку дитини. Успішне вирішення завдань навчання і виховання обдарованих дітей, розвиток їхньої обдарованості безпосередньо пов'язані з питанням удосконалення підготовки психологів і педагогів, які мають володіти відповідними професійними компетентностями та особистісною зрілістю.

На основі емпіричного вивчення особливостей розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку було встановлено різні характеристики, рівні і типи дитячої обдарованості. Розроблено психолого-педагогічні рекомендації педагогам, психологам, батькам щодо розвитку творчого потенціалу обдарованих дошкільників відповідно до умов створеного розвивального середовища. Розроблено методику розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку. Проведене дослідження розвитку творчого потенціалу обдарованих дошкільників не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні особливостей забезпечення та підтримки обдарованих дітей у сучасному освітньому просторі закладів дошкільної освіти.

Ключові слова: обдарованість, творчий потенціал, обдарована дитина, дитяча обдарованість, творча особистість.

ABSTRACT

Moniuk I. M. Development of creative potential of gifted children of senior preschool age in the conditions of modernization of educational space. Master's

thesis for obtaining a master's degree in specialty 012 Preschool Education. - Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. – Chernivtsi, 2023. – 95 p.

Reform processes in the educational space of Ukraine have also affected the system of preschool education, which is becoming a more significant part of social transformations, in particular, the search for ways and means of early detection of the individual originality of each child, his or her creative talent. The above has actualized the importance of identifying and developing gifted children and developing their creative potential, which is becoming one of the priorities of preschool education. The qualification work consists of an introduction, two chapters, conclusions, a list of references (68) and appendices, which includes 5 titles. The main content of the work is set out on 70 pages and contains 15 tables. The total volume of the work is 95 pages. The purpose of the study is to theoretically substantiate and empirically test the peculiarities of the development of creative potential of gifted children of senior preschool age, as well as to develop methodological approaches to its provision. The object of research is the process of development of creative potential of gifted children of senior preschool age. The subject of the study is the peculiarities and methods of developing the creative potential of gifted children of senior preschool age. On the basis of theoretical and methodological analysis, the phenomenon of giftedness in modern scientific discourse was characterized, the psychological and pedagogical aspects of the problem of developing creative potential and giftedness in preschool children were generalized and presented. The empirical research has revealed the peculiarities of developing the creative potential of gifted children, as well as substantiated and developed methodological recommendations and a program for its provision. As a result of the empirical study, the peculiarities of the development of creative potential of gifted children were studied, and methodological recommendations and a program for its provision were substantiated and developed.

Key words: giftedness, creative potential, gifted child, child's giftedness, creative personality.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБДАРОВАНИХ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	12
1.5. Теоретико-методологічні аспекти феномену обдарованості.....	12
1.6. Психолого-педагогічні підходи до визначення дитячої обдарованості.	27
1.7. Засоби розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей дошкільного віку.....	34
1.8. Психолого-педагогічні технології у роботі з обдарованими дітьми..	38
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	43
2.1. Методика і процедурне забезпечення дослідження особливостей прояву творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку.....	43
2.2. Аналіз результатів дослідження особливостей прояву творчого потенціалу в обдарованих дітей старшого дошкільного віку.....	47
2.3. Методичні рекомендації педагогам, психологам та батькам для роботи з обдарованими дітьми.....	56
2.4. Методика розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку.....	69
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78
ДОДАТКИ.....	85

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗДО – заклад дошкільної освіти

ППС – психолого-педагогічний супровід

ДДВ – дитина дошкільного віку

ООП – особливі освітні потреби

ЗМІ – засоби масової інформації

ТРВЗ – технологія рішення винахідницьких завдань

НТМ – нетрадиційні техніки малювання

ЗО – загальна освіта

ЗНР – зона найближчого розвитку

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Процес трансформації освітнього простору України зачіпає і систему дошкільної освіти, яка стає все більш важливою складовою суспільних перетворень. Проблема раннього виявлення та розвитку обдарованості в цьому контексті характеризується чи не найбільш актуальною, зважаючи на потреби всього суспільства в неординарних творчих особистостях які здатні завдяки реалізації власного творчого потенціалу не тільки досягти власних суттєвих успіхів, але й посприяти суспільному розвитку. Саме такі особистості, які здатні створювати нові технології, модернізувати виробництво і розвивати культурне надбання, в умовах світових глобалізаційних перетворень стають найціннішим ресурсом держави, забезпечуючи національну безпеку та конкурентоспроможність України.

Талановиті діти – це також елітарний, інтелектуальний, творчий, спортивний, мистецький потенціал суспільства. Для цього, щоб потенційне національне багатство збереглось та примножилось, потрібно вміти відбирати таких дітей, допомагати їм знайти своє призначення й правильно оцінити, здійснювати підтримку їх розвитку. Обдаровані діти у будь-якому суспільстві мають сприйматися як національна спадщина і розраховувати на особливі соціальні права. Ці діти повинні бути об'єктом численних спеціальних педагогічних, а також соціальних програм.

Своєчасне виявлення, навчання й виховання обдарованих дітей є одним з головних завдань вдосконалення системи освіти. Однак низький психолого-педагогічний рівень підготовки педагогів для роботи із дітьми, який включає в себе прояви нестандартності в поведінці та мисленні, призводить до неадекватної оцінки їх особистісних якостей й всіх їх подальших дій. Дослідження та експерименти, проведені в багатьох країнах світу, переконливо показали, наскільки складно змінити ставлення педагога до обдарованих дітей, зняти блоки, що стримують їх талант.

Метою психолого-педагогічного супроводу розвитку обдарованих вихованців має бути створена система навчання і виховання, коли дитині не

прививають певні якості, а лише здійснюється природний розвиток і створюють умови для розкриття потенціалу та надають психолого-педагогічну підтримку. Виявлення інтересів дітей, їх подальший розвиток і підтримка допитливості в пізнанні багатогранності навколишнього світу стає одним із пріоритетних завдань дошкільної освіти початку ХХ ст. Про це свідчать зміст Закону України «Про дошкільну освіту», «Базовий компонент дошкільної освіти», «Про охорону дитинства», «Про інклюзивну освіту», «Про психологічну службу в системі освіти» та інші нормативні акти стосовно дитини, в якій розвиток творчих здібностей розглядається першочерговим завданням на найближчі десятиліття.

Стан дослідження проблеми. Предметом спеціального наукового пошуку вчених освіта обдарованих дітей дошкільного віку виступила з середини ХХ ст., коли вітчизняні психологи Б. Ананьєв, Л. Виготський, С. Рубінштейн розглядали обдарованість як особливий і невід'ємний компонент опосередкованого розвитку психіки дитини. Аналіз теоретичних досліджень проблеми обдарованості особистості розглядається в працях: О. Антонової, І. Аверіної, Ф. Баррона, Н. Басюк, Б. Блума, Д. Богоявленської, Н. Ваганової, Л. Венгера, Дж. Гілфорда, Ю. Гільбуха, І. Карабаєвої, В. Кузьменко, О. Кульчицької, Н. Лейтеса, О. Леонтьєва, С. Максименка, О. Матюшкіна, В. Моляко, О. Музики, С. Платонової, В. Шадрікова, В. Юркевич й ін. Проблему розвитку творчого потенціалу порушено в наукових розвідках В. Давидова, О. Дьяченко, Д. Ельконіна, Є. Ільїна, О. Кравцової, В. Кудрявцева, А. Лукановської, Н. Лазарович, В. Маслової, О. Поддьякова, Т. Піроженко, та ін. Психологія творчої обдарованості досліджувалась Дж. Гілфордом, П. Торренсом, Ф. Барроном, К. Тейлором, Дж. Керролом, Ж. Брюно. О. Матюшкін як автор «Концепції творчої обдарованості», висвітлює розвиток творчого потенціалу особистості в системі освіти. Л. Виготський розглядає обдарованість як генетично обумовлений компонент здібностей, що розвивається у відповідній діяльності. Б. Теплов розуміє обдарованість як сполучення здібностей, від яких залежить можливість досягнення успіху у виконанні тієї або іншої діяльності.

Принципово важливими є погляди вчених на взаємодію і розвиток

психічних процесів в активному пізнанні дітьми природи та розвиток специфічних видів їх діяльності, які, взаємо впливають, стимулюють і докорінно удосконалюють пізнавальні інтереси, практичні вміння і навички взаємодії з довкіллям. Започатковані вченими погляди на використання природи у вихованні дітей ми розглядаємо з позиції сучасної освіти до її використання як засобу всебічного виховання особистості, орієнтованої на відтворення екологічної культури суспільства, комплексного підходу до розвитку чуттєвої сфери дитини, засвоєння певного кола знань та володіння практичними вміннями.

Акцентуємо увагу на тому, що без відповідної підтримки, діти не можуть досягти того високого рівня, на який вони потенційно здатні, тому потрібна спеціальна допомога та супровід з боку педагогів і батьків у розвитку обдарованої особистості – зокрема, розвитку її творчого потенціалу.

Наразі, в межах психолого-педагогічного дискурсу простежуються суперечності стосовно трактування низки питань, які стосуються дитячої обдарованості: між зацікавленістю у творчій особистості і, водночас, відсутністю педагогічно обґрунтованої моделі її розвитку з дошкільного віку; між усвідомленням необхідності забезпечувати розвиток обдарованої дитини і недостатньою розробленістю педагогічних умов організації такого процесу в закладах дошкільної освіти.

У зв'язку з окресленою актуальністю проблеми розвитку творчого потенціалу обдарованих дошкільників, а також наявністю низки суперечностей в контексті її вивчення, нами було обрано тему кваліфікаційної роботи **«Розвиток творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку в умовах модернізації освітнього простору»**. Тема роботи відповідає тематиці кафедри («Професійна підготовка педагогічних кадрів закладів дошкільної освіти в контексті євроінтеграційних процесів», номер державної реєстрації 0121U110897, термін виконання 2021-2025 рр.) та завданням навчальних дисциплін, з яких виконується робота («Основи корекційної і розвивальної роботи з дітьми дошкільного віку», «Професійна діяльність

психолога в закладах дошкільної освіти», «Актуальні проблеми дошкільної та інклюзивної освіти», «Інноваційні технології в дошкільній освіті»), а також тісно пов'язана з практичними потребами конкретного фаху.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричній перевірці особливостей розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку, а також у розробці методичних підходів щодо його забезпечення.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретичний аналіз феномену обдарованості в сучасному науковому дискурсі.
2. Проаналізувати психолого-педагогічні аспекти проблеми розвитку творчого потенціалу та обдарованості в дітей дошкільного віку.
3. Емпірично дослідити особливості розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку.
4. Обґрунтувати і розробити методичні рекомендації та методику розвитку творчого потенціалу обдарованих дошкільників.

Об'єкт дослідження – процес розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – особливості і методика розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження: для ефективного психолого-педагогічного супроводу та розвитку обдарованих дітей дошкільного віку необхідне їх своєчасне виявлення, ефективно організоване навчання й виховання на основі забезпечення умов для розкриття творчого потенціалу, які є одним з головних завдань вдосконалення системи освіти.

Методи дослідження.

3) *теоретичні*: аналіз, синтез, класифікація, теоретична модифікація, конструювання та узагальнення психолого-педагогічних положень з обраної теми з метою теоретичного вивчення проблеми розвитку творчого потенціалу та обдарованості дітей дошкільного віку; формулювання методичних рекомендацій

та розробки програми його розвитку;

4) *емпіричні*: опитування, бесіда, спостереження, тестування, прогнозуванням із застосуванням тесту «Прогресивні матриці» Дж. Равен, тесту «Творчого мислення» П. Торренса та тесту «Таланти дитини як їх виявити» А. де Хана і Г. Кафа – з метою емпіричної верифікації теоретичних положень і дослідження особливостей розвитку творчого потенціалу дітей старшого дошкільного віку й розробки методики роботи з ними педагогів, психологів і батьків.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає у тому, що отримані теоретико-емпіричні результати можуть бути використані у подальшому вивчення представленої проблеми або суміжних питань, пов'язаних з особливостями розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку та методичних підходів до його забезпечення, пошуком шляхів оптимізації психолого-педагогічного супроводу та освітнього процесу, починаючи зі своєчасного виявлення.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що його матеріали можуть бути використані при викладанні навчальних курсів у закладах вищої освіти, таких як: («Психолого-педагогічна діагностика та консультивання в освіті», «Основи корекційної і розвивальної роботи з дітьми дошкільного віку», «Професійна діяльність психолога в закладах дошкільної освіти», «Актуальні проблеми дошкільної та інклюзивної освіти», «Психотравмотерапія дітей», а також спецкурсів та спецсемінарів. Результати емпіричного дослідження можуть бути застосовані в діяльності практичних психологів, в корекційно-розвивальній діяльності, у цілому в межах освітнього процесу для забезпечення психолого-педагогічного супроводу та підтримки обдарованих дітей дошкільного віку.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи: Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (74) та додатків (усього 5). Основний зміст роботи викладений на 70 сторінках і містить 15 рисунків. Загальний обсяг роботи – 95 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБДАРОВАНИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

1.2. Теоретико-методологічні аспекти феномену обдарованості

Термін «обдарованість» вперше вжив А. Трей у 1839 році у значенні «геніальність». Існує два протилежні погляди на обдарованість: перший – соціальний, згідно з яким більшість людей народжуються з однаковим даром інтелекту, а різниця в рівні їхніх здібностей пояснюється відмінностями в умовах життя (Дж. Локк, К. А. Гельвецій). Інша –генетична, коли талант є вродженим, рідкісним явищем, що успадковується від батьків або через покоління (Ф. Гальтон, Р. Стернберг). А. І. Савенков розрізняє «дитячу обдарованість» і «обдарованих дітей». Останнє поняття підкреслює можливість існування особливої категорії дітей. Перший термін означає винятковість, виключеність, особливий талант, який є у кожного, але проявляється і розвивається по-різному. Саме тому поняття «обдарованість» у педагогіці тягне за собою дві практичні проблеми: 1). спеціальне навчання і виховання обдарованих дітей; 2). робота над розвитком інтелектуального і творчого потенціалу кожної дитини.

Теоретичні проблеми обдарованості досліджували В. Ананьєв, А. Брушлинський, П. Гальперін, О. Ковальов, Г. Костюк, Н. Лейтес, О. Леонтьєв, В. Мясищев, Б. Теплов, Ю. Гільбух та інші. Багато вчених вважають інтелектуальні та творчі здібності людини важливою складовою таланту (Дж. Гензуллі, А. Танненбаум, О. Кульчицька). Натомість Р. Стернберг зазначає, що талант завжди унікальний і не може бути зведений до одного з коефіцієнтів інтелекту, креативності чи мотивації. Обдарована дитина – це дитина, яка виділяється яскравими, очевидними, а іноді й видатними здібностями в певному виді діяльності (або має до цього передумови). До прикладу, Б. Теплов розглядав

обдарованість як якісно специфічне поєднання здібностей, яке визначає більшу чи меншу ймовірність досягнення людиною успіху в певній діяльності.

У 19 столітті британський психолог Ф. Гальтон запропонував і визначив поняття «загальна обдарованість». Під загальною обдарованістю розуміли загальну оцінку рівня розвитку спеціальних здібностей, пов'язаних з розвитком конкретних здібностей, але абсолютно незалежних одна від одної [1].

Загальна обдарованість використовується як синонім загальних здібностей, тобто здатності визначати кінцевий рівень досягнень у широкому спектрі видів діяльності. Загальні здібності є основою для розвитку спеціальних здібностей, але є самостійними елементами. Поняття «загальна обдарованість» багато в чому перетинається з поняттям інтелекту: дослідження Д. Гілфорда, П. Торренса, Д. Епіфані та інших утвердили ідею про те, що існує два види загальної обдарованості: інтелектуальна обдарованість і творча обдарованість або креативність [2, с.415; 67].

У середині 20 століття інтерес науковців до питання обдарованості посилювався: А. Біне, Ч. Спірмен та В. Штерн таланти вищого порядку почали пов'язувати насамперед з науковим мисленням. Дослідження цього періоду були спрямовані на виявлення основних факторів, що складають структуру обдарованості, та розробку психометричного інструментарію для її вимірювання.

У світовій психологічній думці сформувалося кілька підходів до проблеми обдарованості, які можна поділити на чотири групи:

- 1) психометричний підхід Г. Айзенка, П. Вернона, Д. Гілфорда, Д. Густафсона, Л. Терстоуна, Д. Томсона;
- 2) піологічний підхід М. Газзаніга, Д. Гебб, М. Дакс, Д. Леві, А. Лурія та Р. Сперрі;
- 3) когнітивний підхід Л. Кронбаха, К. Спірмена, Н. Фроста та Е. Ханта;
- 4) системний підхід Г. Гарднера, Д. Рензуллі та Р. Стернберга [6].

В останні роки сформувалося кілька нових наукових підходів у трактуванні поняття інтелектуальної обдарованості, пов'язаних переважно з

дослідженням механізмів розвитку здібностей, таланту та мудрості Р. Глезера, Г. Грабера та У. Шнайдера [1; 54].

Р. Стернберг виділив три форми інтелектуальної поведінки:

- 1) Вербальний інтелект (словниковий запас, ерудиція та здатність розуміти прочитане);
- 2) проблемно-вирішальний інтелект (здатність вирішувати проблеми);
- 3) практичний інтелект (наприклад, здатність досягати цілей).

На початку 20 століття інтелектом вважали досягнутий до певного віку рівень психічного розвитку, що виявляється у сформованості пізнавальних функцій і ступені оволодіння розумовими навичками та знаннями [65].

Дослідження інтелекту здійснюється в межах загальної, вікової, інженерної, диференційної психології, а також у патологічній психології, нейропсихології та психогенетиці. Існує кілька теоретичних підходів до вивчення інтелекту та його розвитку. Так, структурно-генетичний підхід базується на ідеях Ж. Піаже, в яких інтелект трактується як найбільш універсальний спосіб збалансування суб'єкта і середовища. Автор, зокрема, виокремлював 4 типи форм кореляції між суб'єктом і середовищем:

- 1) підтипові форми, що формуються інстинктом і впливають безпосередньо з анатомічної та фізіологічної будови організму;
- 2) цілісні форми, сформовані на основі навичок і сприйняття;
- 3) цілісні та незворотні оперативні форми, утворені шляхом переходу від образного (інтуїтивного) до операційного мислення;
- 4) рухомі та оборотні форми, які можуть бути згруповані в різні комплекси, утворені «оперативним» мисленням. Когнітивний підхід, в цілому, ґрунтується на осмисленні інтелекту як когнітивного утворення, специфіка якого визначається індивідуальним досвідом [2; 63].

Також набули популярності моделі С. Барта, Д. Векслера та Ф. Верноффа, в яких інтелектуальні елементи розташовані ієрархічно за рівнем їхньої узагальненості. Найбільш поширеною є концепція, запропонована американським психологом Р. Кеттелом щодо двох типів інтелекту (які

відповідають двом виділеним ним елементам): флюїдного інтелекту та кристалічного інтелекту. Зазначена концептуальна модель позиціонована поміж уявленнями про інтелект як єдину загальну здатність та як сукупність розумових здібностей; згідно з дослідженнями Р. Кеттела, «плинний» інтелект використовується в завданнях, що вимагають адаптації до нових ситуацій, і знаходиться під впливом генетичних факторів. Другий – «Кристалізований» – при вирішенні завдань, які явно потребують минулого досвіду (компетентностей), здебільшого імплементованого з соціокультурного простору.

Досить поширеною виявилась концептуальна модель Дж. Гілфорда, що базується на виокремленні трьох «вимірах інтелекту» людини, поєднання яких, так званий «куб» Дж. Гілфорда, уможлиблює виявлення майже 150 інтелектуальних «факторів», серед яких і ідентифіковані емпіричним шляхом. Сильною стороною моделі Дж. Гілфорда є верифікація «соціального інтелекту» як набору здібностей інтелекту, які лежать в основі вдалого оцінювання в межах міжособистісних стосунків, прогнозі і здатності до осмислення людської поведінки. Автор також дав означення здатності до дивергентного мислення як здатність продукувати низку оригінальних, незвичних рішень, що виступає основою креативності. Ця здатність виступає контр-здатністю до конвергентного мислення, що проявляється в завданнях, які вимагають чіткого одноваріантного рішення на основі вже вивчених алгоритмів [3; 11, с. 34-59].

Відповідно до простої моделі Дж. Рензулі, загальна обдарованість поєднує три високосформовані компоненти: інтелект, креативність і задіяність до виконання завдання. В умовах реалізації освітнього процесу, таким чином, можна виокремити труднощі, спричинені не настільки з можливістю виявити обдарованість шляхом діагностичних процедур, наскільки тим, що обдаровані діти часто-густо виявляють труднощі у навчанні та вихованні через специфічну поведінку і доволі нестандартне мислення.

М. Лейтес також використовує поняття «потенційна обдарованість», насамперед, по відношенню до людей, які є обдарованими, хоча ще не продемонстрували свою обдарованість. Науковець авторизував класифікувати

таких дітей відповідно на 3 групи: з дуже високим рівнем інтелекту; з інтелектом середнього рівня, проте зі значними спеціальними здібностями; потенційно обдаровані (володіють оригінальним мисленням, особливо спостережливістю, але непомічені і не реалізовані).

Вченим запропоновано поділ обдарованості на інтелектуальну та творчу, а разом і наукове використання терміну «вікова обдарованість». Згідно з результатами наукових пошуків М. Лейтеса, міра розвитку обдарованості встановлюється згідно наступних індикаторів: рівнем розвитку особистісних здібностей та інтеграцією особистісних здібностей у діяльність [9].

Західна психологія схильна оцінювати інтелектуальну обдарованість за результатами стандартизованих психологічних тестів (при тому, до вибірки обдарованих часто входять до 2% респондентів). Основою для розгляду інтелектуальної обдарованості як високого IQ, стали результатами наукових досліджень Л. Термана [22], що втратило актуальність після спростувань результатами таких же досліджень, проведених Е. Торренсом (згідно них третина обдарованих здобувачів освіти – це особи, що не справились з навчальною програмою) [22]. За останні кілька десятиліть дослідження Т. Ньюленда та Дж. Рензулі у цьому ж напрямі розкрили ряд особливостей емпіричного вивчення (діагностування) та визначення рівня обдарованості, шляхів підвищення ефективності освіти обдарованих дітей, а також розробки моделей досліджуваного феномену [18, 22].

Згідно визначення В. Дружиніна, *загальна обдарованість* – це системна якість розуму, що розвивається впродовж життя і визначає здатність досягати винятково високих результатів чи в одному, чи в кількох видах діяльності на відміну від інших. Відповідно, такий рівень розвитку співставний з аномально розвиненими загальними здібностями. Саме тому відповідь на питання про сутність та природу обдарованості до сих пір відкрите. Разом з тим, даний феномен більшою мірою вивчається як характеристика дітей, виявляються її складники на основі валідних методик психодіагностики, а також здійснюється

пошук і розробка індивідуалізованих розвиткових програм для дитячої обдарованості [1, с. 28-44].

Таким чином, відповідне методичне забезпечення освітнього процесу покликане брати до уваги описані умови і сприяти реалізації пошукової діяльності та новим відкриттям. Можна стверджувати, що при забезпеченні сприятливого освітнього середовища дитяча творчість має всі шанси закріпитись як фундаментальна якість особистості і проявляється у відповідному ставленні до навколишньої дійсності та самого себе. При тім, базовим елементом дитячої обдарованості виступають саме здібності, які на відміну від особливих освітніх потреб сприяють успішній діяльності, вони не виступають компетентностями, але умовою продуктивності, легкості і швидкості формування останніх [23; 45].

Термін «обдарованість» в перекладі з латинської означає «інтелект». Тому при вживанні передбачає його трактування як «інтелектуальна обдарованість». Разом з тим, Л. С. Виготський наголошує, що під цим поняттям постійно слід розуміти спеціальну обдарованість, адже у природі не можливо знайти когось, хто б був обдарований всесторонньо [25; 41; 62; 63].

Інтелект (від англ. *Intelligence*, а лат. *intellectus* - розуміння, знання) – це : загальна здатність до пізнання та розв'язання проблем, що стосується успіху у будь-якій діяльності, а також є основою для інших здібностей; сукупність пізнавальних процесів і відповідних здібностей індивіда; здатність вирішувати проблеми «в уяві» абстрактно без спроб і помилок (інсайт). Феномен інтелекту як загальної розумової здатності використовується як синтезована поведінкова ознака успішної адаптації до нових життєвих викликів [24; 26; 27].

Інсайт – це раптове розуміння і «схоплення» взаємозв'язку і структурності ситуації, яка потребує пошуку рішення та його реалізація. Навчання через інсайт було впроваджено В. Келером під час дослідження поведінкових особливостей шимпанзе під кінець 1910 року [28; 41]. Особлива увага приділялася стрибкоподібності розуміння і висунення гіпотез у процесі пошуку рішень [29; 42].

У вітчизняному психологічному дискурсі 20 століття дослідження проблеми обдарованості було представлено різними аспектами, що дає змогу простежити багатогранність напрямів реалізації проблеми: психометричний вимір обдарованості, в якому основним її показником вважався високий рівень інтелекту (Є. Гур'янов, В. Смирнов, М. Соколов) до питання здібностей, які розглядалися як індивідуально-типологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої, а обдарованість - як поєднання цих особливостей. Вивчення інтелекту відбувалося в кількох напрямів, що розвивалися. В останні роки з'явилися нові напрямки досліджень, такі як особливості імпліцитної (або повсякденної) теорії інтелекту Р. Стенберга, регуляторні структури А. Пейджета та зв'язок між інтелектом і креативністю Е. Торренса [46; 52; 53]. Роботи С. Рубінштейна [49] та Б. Теплова [50] в цей період заклали основи психології здібностей і визначили напрямки подальших досліджень. Важливий внесок у вивчення проблеми обдарованості в 60-70-х роках 20 століття зробив Н. Лейтес [8], який у своїй роботі про розвиток обдарованості в дитячому віці, розрізняв загальну (розумову) та специфічну (художню та музичну) обдарованість. У цей час і в наступні роки до таких обдарованостей відносять математичну В. Крутецького, творчу Д. Богоявленську, О. Матусіхіна, В. Моряко [38; 39], музичну С. Науменко, Б. Теплова [40].

Сучасний етап досліджень обдарованості та здібностей характеризується такими системними підходами:

- 1) підхід з позицій теорії функціональних систем В. Шадрікова;
- 2) комплексний підхід Н. Амінова, системна концепція обдарованості;
- 3) системно-стратегічна концепція таланту і творчості В. Моляко та Б. Косова [39].

Багатоаспектність і суперечність підходів до проблеми дослідження спричинена відповідним трактуванням обдарованості. Неоднозначність та різноманітність проблемних аспектів у підходах до обдарованості відображена у трактуванні цього терміну у «Психологічному словнику». Так, існує кілька альтернатив дефініювання таланту:

1) Якісно специфічні комбінації компетенцій, які гарантують успішність діяльності. Спільна дія компетенцій, що утворюють її структуру, уможлиблює надолуження тих чи інших недоліків окремих компетенцій за рахунок переважного розвитку інших компетенцій;

2) загальні компетентності або загальні аспекти компетентності, які забезпечують широкий спектр компетентностей;

3) людські здібності, рівень і специфіка діяльності людини;

4) розумовий потенціал або інтелект

5) загальні особистісні характеристики когнітивних здібностей та здатності до навчання;

6) комплекс природніх задатків, ступінь вираженості або оригінальності вроджених здібностей;

7) загальні аспекти особистості людини, талант;

8) існування внутрішніх передумов як основи значущих досягнень у різних видах діяльності.

Теперішні науковці при вивченні особливостей розвитку загальних і спеціальних здібностей застосовують метод моделі-системи, або метод дерева. За вказаним методом, спадкові задатки є невидимі як коріння «дерева». Стовбур є аналогом загальної здібності, або загального таланту, з універсальних характеристик якого виникає безліч «гілок» або індивідуальних проявів таланту. При тім, індивідуальні здібності позитивно корелюють з уявною кроною «дерева» [43; 44].

Як засвідчують результати консервативних діагностичних підходів, показником інтелектуальної обдарованості, ні у своїй сукупності, ні окремо, не виступають високий IQ, відповідна академічна успішність чи/і висока креативність. Крім того, на сучасному етапі психологічного дискурсу немає одного цілісного підходу до питання обдарованості. Сьогодні провідні вчені дискутують щодо сутності та дефініювання базових засад та основних індикаторів поняття «обдарованість», в тому числі і щодо розмежування

«обдарованих» і «нормативних», «звичайних», а також вивчення природи самої обдарованості тощо.

В. Моляко стверджує, що «обдарованість – це широке явище, зумовлене як біологічними, так і соціально детермінованими факторами, що являє собою біопсихологічний потенціал кожної народженої дитини, який перш за все уможлиблює її фізичне виживання (біологічний вектор) і досягнення максимального соціального успіху (психологічний вектор) [38; 48]». Вчений трактує обдарованість як комплексний феномен особистості, що є регулятором і мотивуючим чинником творчої діяльності, а також сприяє кращій адаптації людини до світу з іншими людьми.

В. Моляко [39] до структури обдарованості відносить кілька компонент (блоків), до яких належать біофізіологічна, анатоמו-фізіологічна схильність, сенсорний і перцептивний блоки, яким притаманні гіпер-чутливість, інтелектуальні та розумові здібності до оцінки нових ситуацій і розв'язання нових завдань, емоційно-вольові структури, що визначають довготривалу домінуючу спрямованість, їх штучною підтримкою, випереджаючим продукуванням нових образів, уявою, експресивністю тощо.

Отже, обдарованість – це своєрідна частина генетично та досвідчено набутих здібностей людини для адаптації до життя. Основними ж функціями обдарованості є: максимальна адаптація до навколишнього середовища, пошук найкращого рішення в кожному випадку, коли виникають нові та непередбачувані проблеми, які вимагають творчого підходу [1; 10; 48].

Науковець В. Моляко на основі тривалих наукових досліджень презентував концепцію обдарованості. Окреслимо її базові положення:

1) У системі «людина-світ» обдарованість виступає однією з ключових психічних підсистем детермінації. Головне призначення обдарованості полягає у найоптимальнішій адаптації до світу й пошук рішень у ситуаціях новизни та непередбачуваності, що потребують творчих способів їх вирішення.

2) Спеціальна обдарованість як компонент загальної, забезпечуючи відповідні шляхи і способи найефективнішої реалізації тих чи інших видів

діяльності. При цьому, спеціальна обдарованість дуже точно проектується ззовні та проявляється у реалізації здатності здійснювати стратегічне планування і його втілення.

3) Стратегії як протооснови обдарованості, що відповідають за успішну адаптацію до умов середовища з відповідним вирішенням завдань, починаючи від аналізу ситуацій, оцінювання нової інформації, вибору об'єктів дослідження та точок відліку, планування творчості та творчих дій, прогнозування розвитку гіпотез та ідей, аж до розв'язання проблем з готовністю до гнучкої зміни напрямку у швидкозмінних ситуаціях.

4) Обдарованість – це здатність суб'єкта до розвитку індивідуальних компетенцій, які є засобами впорядкування творчого хаосу [13; 14; 17; 30, с. 56-113].

У результаті комплексного психологічного тестування та інформації про досягнення дитини, отриманої в результаті бесід з батьками, вихователями та іншими дітьми можна дати визначення обдарованості дитини. Лише такий різносторонній спосіб діагностування приймається усіма науковими парадигмами і зберігає при тому ж полеміку стосовно структури та чинників формування обдарованості [11; 31; 33].

Підсумовуючи результати здійсненого аналізу, доцільно звернутись до наукового положення О. Проскури:

1) тільки у процесі розвитку можуть існувати, виявлятися емпірично і вдосконалюватися. Для того, щоб з'ясувати, якою мірою дитина володіє здібностями, необхідно забезпечити освітню ситуацію і навчальний процес так, щоб впродовж часу було доступне спостереження і фіксація психолого-педагогічних умов формуванню здібностей;

2) впродовж кожного вікового періоду слід орієнтуватись на особливості потреби і можливостей дитини, дбаючи про формування її здібностей [21; 47; 55; 66].

Актуальними є також концепції зарубіжних дослідників, які надають пріоритет одному фактору [15]; Т. Жук єдиним критерієм обдарованості дитини

вважає здатність формулювати творчі завдання; Н. Уайт найкращою передумовою обдарованості вважає здатність відстежувати два або більше станів явищ навколишнього середовища, що відбуваються одночасно; А. Дувер стверджував, що вважав, що обдарованість дитини залежить від її здібностей до пізнання. Дувер також наголошував, що кодом до осмислення сутності обдарованості дитини виступають відмінності у над-когнітивних здібностях. Така позиція чітко співпадала з переконанням Е. Торренса про базову інтегративну структуру, що є базою обдарованості дитини, а саме глибину антиципації (передбачення), яку він називає її основною особливістю і запорукою продуктивного мислення [8; 9; 15].

Особливу роль уданому дослідженні відіграє також модель обдарованості Д. Фельдгаузена, в якій до компонентів обдарованості входять когнітивні чинники: видатні загальні здібності, спеціальна обдарованість у всіх сферах, позитивна Я-концепція та мотивація як спонукання до досягнення [34; 37; 56]. На думку Д. Фельдгаузена, загальна обдарованість базується на здатності: ідеально міркувати, конструктивно пояснювати дані, постійно бути здатним до досягнення розуміння, розв'язувати проблеми із застосуванням над-когнітивних систем [12; 35; 61].

Перші ознаки обдарованості можна спостерігати у дітей, ознаки якої часто проявляють на ранніх етапах дитинства у різних видах діяльності: музичній, образотворчій, мовній, а також в інженерії та іноді в літературній чи спортивній сферах. Обдарованість дитини в цілому є запорукою набуття нових знань і компетентностей. Проте різниця між обдарованими і ні полягає не так у обсязі, формі, а насамперед у способі здобуття цих знань. У науці добре відома концепція Т. Куна про науку як систему раціонального знання, як про парадигму формування знання) [5; 7; 10].

Знання – це узагальнений вираз, в якому відображається розумова діяльність з претендуванням на об'єктивну істину, що обґрунтовується практичним виміром. М. Полані у свою чергу ввів у науковий обіг поняття «особисте знання» з ускладненою передачею на символічному рівні. итру, ввів

поняття особистого знання (аналогічно неявному знанню або навичці), передача якого у вигляді символів утруднена [16, с.112].

Інтуїція – це спосіб подолання невизначеності у творчій роботі, що дозволяє обирати найбільш перспективні напрямки для нових продуктів та оцінювати правильність і важливість висунутих ідей і гіпотез.

Звички та навички – це поведінка, яка стає автоматичною завдяки повторенням і вправам. Критеріями досягнення навички є продуктивність з плином часу і той факт, що вона не завжди вимагає посиленої уваги та контролю. Компетентності включають не лише моторні навички, але й навички сприйняття, пам'яті, розумові та мовні. Багато спеціальних компетентностей беруть участь у реалізації побутової, навчальної, професійної та інших видів діяльності. У сучасній термінології компетентності належать до змісту процесуальної пам'яті. Формування і відтворення компетентностей – це один із суттєвих індикаторів загального інтелектуального потенціалу та здатність до його збереження [16; 36; 68].

Уміння вчитися – це емпірична властивість особистісної здатності учня засвоювати та реалізовувати навчальну інформацію, запам'ятовувати матеріал, розв'язувати задачі та здійснювати різні види навчального контролю та самоконтролю.

У широкому розумінні навчальна компетентність є проявом загального людського потенціалу, що являє собою когнітивну діяльність суб'єкта та здатність до опанування знаннями, способами поведінки та складними формами діяльності. Здатність до навчання, яка є загальною здатністю, є узагальненою можливістю розумового становлення, осягнення узагальненої системи знань і загального способу поведінки. Здатність до синтезу вирізняє людей, які досягають успіху у певних предметах [16; 32].

Достатньо особливою характеристикою обдарованості виступає креативність як психологічна готовність і здатність до творчості. У межах психологічних наукових розвідок встановлено, що базовою компонентою

обдарованості виступає вроджений творчий потенціал, що формується в процесі онтогенезу. Є 2 тлумачення терміну «креативність»:

Креативність (лат. creatio – створення) – сучасний термін, що визначає творчий потенціал особистості, який характеризується здатністю генерувати принципово нові ідеї і входить в конструкт таланту як самостійний елемент. Термін «творчі здібності» раніше використовувався в літературі, але пізніше був замінений лінгвістичним запозиченням (креативність, творчий). Загальна обдарованість є ступенем розвитку загальних здібностей і визначає коло видів діяльності, в яких людина може досягти великих успіхів.

Цікавим для вивчення креативності виявилось дослідження Дж. Гілфорда (1967), який розрізняв конвергентний і дивергентний логічні напрями креативності [34; 51; 55, с. 99]. П. Торренс (1974) визначив креативність як процес розпізнавання проблем як недоліків або невідповідностей в існуючих знаннях, повернення уваги до цих проблем, пошуку рішень, формулювання гіпотез, перевірки гіпотез, перегляду, повторного вивчення і, нарешті, інтерпретація умовисновків. Дослідження креативності уможлиблює визначення структурних компонентів креативності, умови зі стимулюючими характеристиками, що впливають на процес, та оцінку творчих результатів Тест креативності, розроблений П. Торренсом, використовує модель творчого процесу, яка включає мову, зір, слух, Вона відображає складність у різних сферах діяльності, таких як мова, зір, слух і рух. Тест оцінює креативність з точки зору швидкості, гнучкості, оригінальності та розвитку ідей.

Окрім тесту, з метою вивчення для визначення креативності також використовуються конкретні опитувальники, що описують ситуації, почуття, інтереси та поведінку, характерні для творчих людей. Такі опитувальники можуть використовуватися як з самим досліджуваним, так і з людьми, які його оточують. З метою дослідження так званих продуктів творчої діяльності використовуються експертні оцінки фахівців різних сфер діяльності, зокрема наукової і мистецької. Критерії таких оцінок завжди ґрунтуються на громадському обговоренні [5; 19; 31].

Високий рівень креативності у дитячому віці не дає гарантій їхніх майбутніх творчих здібностей, хоч і сприяє розвитку творчого потенціалу при умові мотивації високого рівня та оволодіння творчими компетентностями. Аналіз результатів вивчення різних аспектів і способів творчої діяльності, а також проектування творчої поведінки свідчить про підвищення рівня креативності, а з ним і самостійності, орієнтованість на новий досвід, сприйнятливість проблем разом зі значущою потребою у креативності. Умовами розвитку креативного мислення О. Щебранова називає наступні:

- 1) незавершеність ситуацій і відкритість, на протипагу жорсткій, суворо контрольованій роботі;
- 2) поділ і затвердження кількох питань;
- 3) активізація почуття свободи і відповідальності особистості;
- 4) спрямованість на саморозвиток, обсервацію, емоції та синтезування;
- 5) увага з боку інших дітей і дорослих.

Чинники, що не допускають формування креативності: уникання ризику, орієнтованість на успіх за будь-яку ціну, чіткі паттерни у процесах міркування і діяльності, залежність, схильність до адаптивної поведінки, заперечення уяви (фантазії), дослідження, створення кумирів [48; 52]. У найширшому трактуванні креативність – це творча інтелектуальна здатність (Ф. Барон), імплементація нового досвіду, здатність генерувати оригінальні ідеї в контексті вирішення або постановки нових проблем (М. Валлах); здатність розпізнавати прогалини та протиріччя; здатність висувати припущення про відсутні елементи в ситуації (П. Торренс); здатність відмовитися від стереотипних способів мислення (П. Торренс, Д. Гілфорда) [16; 38; 39]. Креативність визнається багатовимірним феноменом, що включає як інтелектуальні, так і неінтелектуальні (особистісні та соціальні) чинники, і вважається відносно незалежним фактором таланту [38].

Тому важливою характеристикою таланту є креативність, здатність до творчості [28; 30]. Згідно з психологічними дослідженнями, основою таланту є вроджений творчий потенціал, який розвивається протягом усього життя людини [30]. Творчий потенціал є у кожної людини. Однак ступінь творчих

здібностей різний [22; 38]. Талант є поєднанням здібностей і являє собою їх сукупність. Одну ізольовану здібність не можна уподібнити таланту, навіть якщо вона досягає дуже високого рівня розвитку і є видатною. Про це, зокрема, свідчить обстеження людей з феноменальною пам'яттю. З іншого боку, багато хто намагається знайти еквівалент таланту в пам'яті, її силі та здібностях [3; 4; 6; 67]. Дійсно, добре розвинена пам'ять є важливою здібністю, яка відповідає вимогам багатьох видів діяльності [13; 38; 55].

Оскільки талант – це складна комбінація психічних якостей, він не може визначатися однією здібністю, навіть якщо це така цінна здібність, як високий обсяг пам'яті [16; 47]. Швидше, навпаки, як свідчать психологічні дослідження, відсутність, а точніше слабкий розвиток навіть важливих здібностей може бути успішно компенсований інтенсивним розвитком інших здібностей, що складають складний ансамбль обдарованих якостей [33; 39; 44].

Структура обдарованості в кінцевому рахунку визначається характером вимог, що пред'являються до людини тією чи іншою діяльністю (політичною, науковою, художньою, виробничою, спортивною, військовою і т. д.):

Перша з цих рис характеру, яку можна виділити, – це стабільна налаштованість на увагу, зосередженість і старанність. Під час заняття діти не відволікаються, нічого не пропускають і завжди готові відповісти. Учні повністю зайняті своїми інтересами [27; 39].

Друга характеристика особистості дитини із високим рівнем обдарованості тісно пов'язана з першою: психологічна готовність до праці перетворюється на схильність до праці, старанність і нестримну потребу працювати.

Третьою характеристикою є безпосередній зв'язок з інтелектуальною діяльністю, що включає специфіку міркування, значна швидкість пізнавальних процесів, системність мислення, розвиненість аналітичних і узагальнюючих здібностей, високу результативність інтелектуальної діяльності [39; 49].

Геніальність (від лат. *genius* – дух) – найвищий рівень творчого особистісного самовираження, що виражається у творчості і має виняткову значущість для людського життя. Генієм вважають «людину, яка протягом

тривалого періоду часу здійснює величезний обсяг роботи, що суттєво впливає на інших впродовж багатьох років» (Р. Ельберт, 1975) [3; 6; 18; 67]. Генії використовують образні та інші засоби комунікації для створення нової ери у власній галузі [39; 68]. Проаналізуємо ключове питання таланту. Талант можна визначити двома способами: високорозвинена компетентність, що демонструється через творчу діяльність; соціальні особливості людини, важливий вплив у становлення культури, виробництва, науки тощо. Талант – це скоріше життєве поняття, ніж наукове, рівень якого визначають за результатами діяльності людини [31; 42; 55].

Вираженню таланту сприяють такі умови:

- 1) демократичні стосунки в сім'ї;
- 2) відсутність чіткої регламентації поведінки;
- 3) творчі зразки для наслідування (В. Дружинін).

Так, згідно з численними психологічними спостереженнями за обдарованими дітьми, описані здібності, які в цілому утворюють структуру розумової обдарованості, виражені у значної частини дітей, але інші залежно від рівня вираженості кожної з них, якщо розглядати їх індивідуально [23; 38; 57; 61]. Конкретні відмінності за рівнем обдарованості простежуються, зазвичай, в орієнтованості та інтересах-.

1.2. Психолого-педагогічні підходи до визначення дитячої обдарованості

Дослідження дитячої обдарованості як психолого-педагогічного феномену актуалізовано освітньою практикою. Так, Базовий компонент дошкільної освіти в Україні передбачає перехід до креативних освітніх технологій навчання дітей дошкільного віку. Він орієнтує педагогічних працівників на підтримку прояву дитячої спонтанності, творчості та самостійності, створення для цього сприятливих умов [20; 21; 51; 57].

У нашому дослідженні ми розрізняємо такі основні категорії:

«обдарованість» і «творчий потенціал», а також суміжні поняття: «обдарована дитина», «дитяча обдарованість», «творча особистість» тощо.

Спочатку з'ясуємо зміст терміну «обдарованість». Підкреслимо, що це поняття є вторинним від терміну «дар» і трактується як прояв специфічного таланту, яким природа наділила людину. З цієї точки зору, кожна дитина потенційно обдарована, що може проявитись при відповідних умовах. Цю точку зору підтверджує дослідник Н. Лейтес. Однак про обдарованість дітей постійно відбувається дискусія з переважанням двох протилежних точок зору: «всі діти обдаровані», тобто за сприятливих умов майже всі здорові діти можуть розвинути до рівня обдарованих – «обдаровані діти - явище дуже рідкісне і унікальне». Ми вважаємо, що кожна психічно нормальна людина, яка має потенціал у певній сфері діяльності, народжується зі схильністю до таланту, тобто здатністю до ефективної та плідної діяльності. Однак спрямування і рівень обдарованості бувають різними. Розвиток обдарованості значною мірою залежить від вирів середовища, в якому є дитина.

За дослідженнями О. Демченко, «кількість людей з різними видами обдарованості сягає 15-30% від загальної вікової вибірки. Це означає, що кожна п'ята-третья дитина в популяції є потенційно обдарованою. Таким чином, обдарованим може виявитися будь-який педагог у дитячому колективі» [8; 51, 68].

Дослідник О. Савенков використовує термін «обдаровані діти» для позначення особливих дітей, які «випереджають у розвитку своїх однолітків». Термін «обдарованість» використовується для позначення наступних характеристик обдарованих дітей: допитливість, відмінна пам'ять, гнучкість, над-ситуативна активність, здатність до прогнозування, продуктивність і оригінальність мислення, лідерство, розвинене логічне мислення, підвищений інтерес до різноманітних завдань, висока концентрація уваги і самостійність.

Д. Богоявленська визначає «обдарованість» як «системну якість розуму, що визначає здатність досягати більш високих результатів в одному або декількох видах діяльності порівняно з іншими» [10; 13; 30]. Автори також

стверджують, що «обдарованість» і «творча обдарованість» є синонімами [17; 18; 23; 30]. Для кращого розуміння сутності поняття «обдарованість» корисним є визначення сучасних дослідників К. Крутій та О. Хантікової:

«1. коло людських можливостей, загальних задатків і здібностей, що визначають рівень і специфіка діяльності людини; 2. якісне сполучення здібностей, що забезпечує успіх діяльності або більший успіх у порівнянні з іншими; 3. здатність до виконання певної діяльності або до виконання певної діяльності певним способом; 4. здатність до виконання певної діяльності або до виконання певної діяльності певним способом. Складовими обдарованості у дітей дошкільного віку є ключова роль когнітивної мотивації, дослідницька діяльність, здатність шукати творчі рішення та прогностичні здібності. Ключовою характеристикою обдарованості у дітей є те, що формування їхнього інтелекту випереджає розвиток інтелекту для їхнього віку [26].

Науковець В. Моляко пояснює «обдарованість» як «генетично детерміновану міру здатності пристосовуватись до умов життя, а здібності є різними аспектами обдарованості, а не самостійними компонентами" [39]. В. Моляко, досліджуючи творчість у дітей, пояснює психологічні компоненти творчого потенціалу, яка узгоджується з базовими елементами понять «творчість», «творча особистість» та «обдарованість» [38].

Важливо враховувати складність поняття обдарованості, оскільки обдарованість дитини варто трактувати як індивідуальні потенційні можливості психологічного розвитку по відношенню до наступного етапу життя людини.

Обдарованість у дітей також можна охарактеризувати як обумовлені віковими особливостями особливості здібностей. Однак, за переконаннями науковців, показник інтелекту (IQ) згідно з результатами діагностики не допустимо визнавати як основний доказ обдарованості, особливо у дітей-дошкільників (А. Петровський, О. Дяченко, Д. Богоявленська, О. Савенков). У цьому дослідженні важливим є розуміння категорій «інтелектуальна обдарованість» та «творча обдарованість». Вказані поняття виступають передумовами та умовами розвитку одна одної. Їх розрізнення було

започатковано Д. Гілфордом. Діагностика «інтелекту» була доповнена діагностикою «креативності» та мотиваційними рисами. Враховуючи відносність різниці між інтелектом та творчістю, важливо не протиставляти їх між собою. Але при тім слід наголосити, що ці феномени позитивно корелюють між собою [21; 38; 51; 67].

М. Лейтес дає визначення «потенційна обдарованість», що використовується щодо дітей, які є обдарованими, хоча цього ще і не виявили. Автор виокремлював три групи дітей: (1) із дуже високим рівнем інтелектуального розвитку, (2) з нормальним рівнем інтелектуального розвитку і видатними спеціальними здібностями та (3) з потенційною обдарованістю [29; 31].

Узагальнюючи погляди дослідників на визначення поняття «обдарованість», поняття «обдарована дитина» можна визначити як дитину, що вирізняється високим рівнем розвитку, різноманітною уявою, зразковою пам'яттю, зосередженістю, значущою допитливістю, пізнавальною мотивацією, дослідницькою активністю, видатними здібностями та досягненнями у певній, сприятливій для дитини сфері діяльності. Цей термін можна використовувати для опису здатності дитини до навчання.

Існують різні приклади раннього навчання обдарованих дітей, і таких дітей називають «вундеркіндами». Особливе місце серед таких дітей займають інтелектуальні вундеркінди. Крім того, існує феномен дітей індиго. Вони володіють високим інтелектом і невідомим обсягом знань про світ (зазвичай це діти з різними розладами дефіциту уваги (СДУГ), синдромом дефіциту уваги і гіперактивності (СДУГ)). Інша категорія дітей-вундеркіндів – це «діти з найвищими творчими здібностями – генії». Генії характеризуються надзвичайною працездатністю і творчою продуктивністю, значним оволодінням надбанями минулого і водночас подоланням застарілих норм і традицій та створенням нових, видатних цінностей у науці, техніці та мистецтві [32; 34]. Досягнення геніїв роблять видатні зміни і мають тривалий вплив на інших.

Для нашого дослідження становлять інтерес шість категорій обдарованих

дітей, виділених М. Холодною: «розумні», «кмітливі діти», «творчі», «здібні», «обдаровані» та «мудрі». Отже, всіх обдарованих дітей можна віднести до однієї з цих категорій [53; 55; 63]. Наразі в сучасній психології та педагогіці виділяють два основні шляхи навчання обдарованих дітей: акселерація (перехід до старших груп) та підсилення (додаткове навчання в гуртках чи секціях), які створюють умови для прогресу обдарованої дитини [1; 6; 8; 17; 37; 39; 6].

Найбільш повне розмежування видів обдарованості дає «робоча концепція обдарованості» [42]:

1. види діяльності та сфери психіки, що їх зумовлюють: таланти до ремісничої діяльності: спортивні та організаторські; таланти до пізнавальної діяльності: реалізація різних видів інтелектуальних здібностей; таланти до художньо-естетичної діяльності: хореографія, театр, образотворче мистецтво, музика, поезія, література; таланти до комунікативної діяльності: лідерство та привабливість; таланти до духовно-ціннісної діяльності: Талант до творення нових духовних цінностей і смислів служіння.

2. ступінь сформованості: актуальні та латентні таланти.

3. форми прояву: явні та латентні таланти.

4. широта прояву в різних видах діяльності: загальні та спеціальні таланти.

5. особливості вікового розвитку: ранні та пізні таланти [32]. Творчі здібності найраніше проявляються у сфері мистецтва. Тому в процесі навчання і виховання виявляти, розвивати і підтримувати таланти дітей можливо лише в конкретних видах діяльності, де вони можуть проявити самостійність, спонтанність, оригінальність постановки завдання, відкриття новизни і здатність до експериментування. Слід також зазначити, що важливою складовою обдарованості дитини є її Я-концепція, незалежність та самооцінка.

Слід також зазначити, що обдаровані діти також представляють кілька проблем:

1) підвищена емоційна чутливість: події, які не мають великого значення для їхніх однолітків, можуть бути джерелом сильних емоцій для обдарованих дітей. Такі діти відчувають надмірну відповідальність за наслідки своєї

діяльності, вважають, що тільки вони відповідають за свої успіхи і невдачі, часто страждають від ірраціонального почуття провини, а іноді впадають у депресію [21; 38];

2) підвищена реактивність, яка в деяких випадках проявляється у вигляді насильницьких тенденцій. Такі діти можуть виглядати істеричними [24]. Вони плачуть, коли їм роблять критичні зауваження, і впадають у відчай, коли зазнають невдачі [54];

3) Відраза до дитячого садка - вони не зацікавлені в навчанні, тому що їм подобаються складні ігри і не цікавляться тими іграми, які цікавлять їхніх однолітків [45];

4) нонконформізм – обдаровані діти відкидають стандартні вимоги. Особливо це стосується тих випадків, коли ці вимоги суперечать їхнім інтересам або здаються безглуздими;

5) занурення у філософські питання – обдаровані діти схильні замислюватися над такими явищами, як смерть, потойбічне життя, реалістичні вірування та філософські проблеми; 6) занурення у світ обдарованих – обдаровані діти схильні замислюватися про світ обдарованих, особливо в контексті світу обдарованих;

б) труднощі у спілкуванні з однолітками через недостатній розвиток спонтанних навичок, відсутність соціальної рефлексії та поведінкових навичок у дитячому садку

7) розбіжності у фізичному, інтелектуальному та соціальному розвитку: обдаровані діти знаходять задоволення у спілкуванні зі старшими дітьми. 8) Труднощі у становленні неформальних лідерів через слабкий фізичний розвиток; 9) Труднощі у спілкуванні з однолітками через брак соціальної взаємодії

8) високий ризик соціальної ізоляції та неприйняття однолітками.

Окрім дітей, які явно обдаровані надзвичайними здібностями, є також діти, чий прискорений розвиток та особливі здібності не знаходять відгуку у дорослих, не визнаються дорослими, виглядають посередніми та не відповідають суспільно усталеній моделі обдарованості.

Вихователі часто не розпізнають обдарованих дітей, негативно оцінюють їхні здібності та досягнення. Складність ситуації ускладнюється тим, що самі діти усвідомлюють свої відмінності. Соціальна ізоляція є наслідком ситуації, в якій немає групи, з якою учні могли б спілкуватися самі з собою [20; 21; 51; 57].

На думку вчених, є багато дітей з «прихованими», нерозкритими талантами, які, якщо їм не пощастить, ніколи не відкриють свої таланти іншим. І найгірше те, що такі [20; 51] здібності неможливо виявити. Вчені довели, що багато обдарованих дітей набагато гірше пристосовуються до життя, ніж звичайні діти. І якщо їхні нахили та здібності не відповідають певним стандартам дошкільних закладів та соціальним критеріям, майбутнє таких дітей сумне – вони стають потенційними невдахами [57]. Загалом, діти, чиї таланти або взагалі не визнаються, або недооцінюються однолітками, відчувають великі труднощі, особливо у спілкуванні вдома і в дитячому садку. Звичайно, звичайні діти також мають певні труднощі, але обдаровані діти мають ще більше. Діти з прихованими здібностями дуже різняться, але їх можна поділити на такі типи: «фанатик», «лінивий», «стриманий», «нервовий» і «черепашка» [24].

Психологи виділяють чотири причини не розпізнавання таланту:

- 1) Сенсорні вади (сліпота, глухота);
- 2) Неадекватна освіта та неповні навчальні програми, які не відповідають потребам обдарованих дітей;
- 3) Соціальне коріння: у сім'ях з низькими очікуваннями розвиток дітей не стимулюється оточенням, і вони не визнають цінності освіти;
- 4) психологічні передумови, що перешкоджають реалізації компетентності [20; 57].

Модель соціальної орієнтації обдарованих учнів була розроблена з метою виявлення та розвитку якостей обдарованих учнів у навчально-виховному процесі. Модель складається з восьми розділів і охоплює майже всі елементи сучасного підходу до побудови моделі обдарованості [21; 51].

У дошкільному віці гострота сприйняття, наявність передумов, необхідних для вербального мислення, спрямованість розумової діяльності на повторення та

засвоєння створюють умови, сприятливі для розумового збагачення та розвитку. Таким чином, вікові феномени (особливості процесу розвитку) впливають на підвищення інтелекту і виступають чинником обдарованості. Яскраве вираження вікових здібностей створює основу для зростання обдарованості.

Усі діти з прискореним розвитком і різними видами обдарованості потребують особливої уваги з боку оточуючих, батьків і педагогів, щоб дати їм можливість реалізувати свою унікальну індивідуальність.

1.3. Засоби розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей дошкільного віку

Проявами особистісної творчості дітей може виявлятися у створенні ними чогось цілком нового як у духовному, так і в матеріальному плані. При тому, все це діти реалізують як для задоволення своїх власних, так і соціальних потреб. У психолого-педагогічних дослідженнях, присвячених проблемам творчої особистості, підкреслюється, що творчий потенціал є однією з сутнісних рушіїв розвитку людини в сучасному світі. Зокрема, наголошується, що основною категорією при вивченні дитячої обдарованості є «творчий потенціал особистості» (Е. Торренс, Ю. Кучер, Г. Костюшко, В. Мясичев, О. Моляко, В. Роменець, А. Матюшкін). Особистісна творчість, здібності/активність, потенціал часто вживаються з поняттям «креативність» як синоніми.

Саме поняття «творчість» нерідко трактують як вчинки, дії, активність, діяльність, спрямована на створення якісно нових цінностей, речей, продуктів діяльності тощо. В цілому, творчість полягає у готовності людини до створення абсолютно нової реальності, проте на основі вже існуючої та згідно з законами і закономірностями, притаманними дійсності [6; 38, с. 64-79]. Варто наголосити, що дошкільний вік співпадає з первинним періодом творчого становлення, тому інтернальною детермінантою творчої активності дитини більшою мірою виступає так званий «творчий потенціал» [18; 19]. Іншими словами, творчий потенціал максимізується тоді, коли дитина докладляє зусиль застосовувати

нетрадиційні підходи до вирішення будь-яких завдань.

Науковці В. Моляко та О. Музыка пояснюють поняття «обдарованість» як «творчу обдарованість», а «обдаровану особистість» - як «творчо обдаровану особистість» [38; 39]. Іншими словами, ці категорії є синонімами. Науковець О. Матюшкін розглядає творчу обдарованість в ролі «загальної психологічної детермінанти творчого розвитку і становлення творчої особистості» [40]. Це підтверджується і у працях П. Каптерева, де наголошується, що «сутність творчого потенціалу криється в активності особистості, яка є творчою» [41]. Натомість термін «творчий потенціал» зустрічається значно рідше, ніж «креативність». Останню пояснюють як системну характеристику особистості, і як загальну творчу здатність, і як творчий потенціал. Разом з тим «рівень творчої обдарованості як здатності до творчості» є відносно стійкою особистісною якістю». Науковцями було встановлено, що «рівень інтелекту має відносно стабільну кореляцію з креативністю і що достатньо високий рівень інтелекту перешкоджає розвитку креативності» [24; 41].

Однак, креативність дошкільників науковці часто описують як одну з основних (К. Крутій, О. (Хантікова), яка «характеризується активною позицією, готовністю до прийняття спонтанних рішень, допитливістю, умінням коментувати процес і результати діяльності, стійкою мотивацією досягнення, розвиненою уявою, оригінальними, різноманітними і рухливими творчими образами». Креативність також трактується як така, що «характеризується здатністю до творчості» [6; 57].

Звернемося до тлумачення поняття «творчий потенціал»: «здатність особистості до концентрації уваги на об'єкті сприйняття, індивідуальні особливості якого визначають силу його дії на органи чуття та ефективність в активізації тимчасових нейронних зв'язків» [16]; «сукупність здібностей і можливостей людини, потрібних для здійснення творчої діяльності» [16].

Грунтовно обґрунтованою вважається структура творчого потенціалу в підході Є. Ільїна, який зазначає, що «творчий потенціал людини можна розглядати у вузькому і широкому сенсі». У вузькому сенсі – це творчий

потенціал, здатність до творчості та дивергентного мислення; у широкому сенсі – це риси особистості, які сприяють реалізації творчого потенціалу, а саме: мотивація, деякі емоційно-спонтанні якості та рівень компетентності» [24; 39]. Науковці вважають, що «для розвитку дивергентного мислення необхідні дивергентні завдання, які передбачають кілька варіантів і рішень» [6]. Крім того, потреба в оригінальності, мотивація до творчої діяльності та ціннісні орієнтації посідають чільне місце в дослідницькому матеріалі щодо структури та змісту творчого потенціалу особистості.

Компонентами творчого потенціалу є відповідні елементи у сфері мотивації, емоцій та волі, когнітивні процеси вищого рівня та особливості самосприйняття особистості. Загалом, все, що стосується структури творчого потенціалу особистості, досі залишається відкритим питанням. Разом з тим, в межах системно-індивідуального трактування обдарованості висувається концепція про досліджуваний феномен як про найбільш продуктивний при розв'язанні завдань щодо розвитку особистісної творчості дошкільника (О. Матюшкін, С. Рубінштейн, О. Леонт'єв).

У філософському плані творчий потенціал розуміється як загальна характеристика особистості, що характеризує ступінь здатності до постановки і вирішення нових завдань у сферах суспільно значущої діяльності. Він може бути виражений як сукупність перетворювальних суб'єктних, пізнавальних, аксіологічних, комунікативних і художніх здібностей [18]. «Творчий потенціал обдарованості дітей дошкільного віку описує цілісну особистість і поєднує в собі комплекс відповідних особистісних якостей (мотивацію, емоції, інтелектуальні та вольові компоненти)» [37].

О. Матюшкін пов'язує обдарованість зі значущим рівнем творчого потенціалу, який, на його думку, проявляється у спрямованості особистості на вирішення проблемних, дослідницьких питань». Відповідно до цього, запорукою подальшого розвитку творчого потенціалу виступає дитяча допитливість, пришвидшений розвиток мовлення та процесів міркування, над-ранній інтерес до різних видів мистецтва і точних наук» [18; 51].

Теоретичні розробки С. Редівір, С. Крачевської, Т. Пироженко та узагальнення їхнього практичного досвіду дозволили скласти перелік компонентів творчого потенціалу дітей дошкільного віку як комплексу задатків і можливостей. Варто зазначити, що творчий потенціал особистості у вузькому розумінні є діагностичним, тоді як творчий потенціал особистості в широкому розумінні є лише прогнозованим, враховуючи ступінь розвитку особистісних якостей [48; 57].

Підсумовуючи проаналізовані дослідницькі результати, варто наголосити, що творчий потенціал детермінований головними компонентами людської психіки, проявляється в різних видах діяльності, особливо творчих, математичних компетентностях, а також у досить розвиненому мовленні дитини. Саме тому в Україні розроблено наукову базу підтримки обдарованих дітей: «Наукова зміна», «Обдарованість» та «Обдаровані діти України». Аналізуючи перелічені та інші програми для роботи з обдарованими дітьми дошкільного віку, слід виділити наступні – «Три кроки» (О. Музика) [40] і «Я досліджую світ» (В. Маслова) [38], програму «Рекорд-Старт» (В. Кудрявцев) [24], комплексну програму «Творча обдарованість» та програму «Обдарована дитина». Програма «Дитина» включає розділ «Діти, які потребують допомоги батьків і вихователів», де визначено методичні рекомендації щодо роботи з обдарованими дітьми для кожної вікової групи, особистісного розвитку «вундеркіндів», умови успішної діяльності педагогів та показники розвитку обдарованих дітей [4].

Однак важливо враховувати і те, що без позитивного ставлення не можливо ефективно організувати і розвиток творчого потенціалу дитини. Тому дорослим дуже важливо докласти всіх зусиль для забезпечення психологічного комфорту і безпеки дитини, щоб вона була переконана у ствердній оцінці своєї діяльності та не боялася ризикувати й створювати щось нове та неординарне. Тому прискорення та збагачення навчальних програм самі по собі не можуть вирішити всієї складної проблеми виявлення та розвитку обдарованих дітей. Ми вважаємо, що цю проблему можна вирішити лише шляхом впровадження розвивальних програм, які відкривають можливості для розвитку творчого

потенціалу обдарованих дітей, та створення розвивального середовища в закладах освіти і сім'ях.

1.5. Психолого-педагогічні технології у роботі з обдарованими дітьми

Всі діти народжуються більшою чи меншою мірою обдарованими, але з різними задатками. Разом з тим, існує і ряд чинників, які після народження дитини різним чином впливають на актуалізацію, розвиток і прояв творчого потенціалу, обдарованості. Сюди можна віднести соціальне оточення зі своїм набором цінностей, способами спілкування і впливу, здоров'я дитини у всіх сенсах цього слова, навіть матеріальний стан родини, в якій виховується кожна дитина. В процесі розвитку обдарованість проявляється різним чином і різною мірою у комунікації дошкільника, його інтересах, успішності засвоєння нового, але також і у способі опанування цим новим, вирішення завдань, що стають на шляху, навіть здатністю ставити, формулювати завдання чи проблеми.

Технології у сучасному світі – це не лише частина нашого життя, але й канал, доступний для обдарованої дитини, який вона може використати для власного розвитку. Мова йде найбільше, звичайно, про інформаційні технології. Тут, такі діти можуть реалізувати індивідуальні запити, інтереси, розширюючи можливості для відкриттів і творчості за межами типової презентації предметів у закладах освіти.

Якщо ж обдаровані діти застосовують психологічні технології, то, зазвичай, вони більш впевнені в собі і прагнуть завдань вищого рівня і більш складного змісту. Вони ефективніше та швидше розв'язують проблеми і розвивають когнітивні навички. Діти також опановують новими способами навчальної діяльності. Але головне, що це важливо і актуально саме для дітей дошкільного віку, що визначає розвиток творчої обдарованості дитини як один із пріоритетів дошкільної освіти.

Забезпечення якісною освітою обдарованих дітей виступає в цілому одним

з важливих суспільних завдань, зважаючи на перспективи суспільного розвитку в межах нашої держави і не лише. Наразі, науковцями запропоновано багато концепцій обдарованості. Більшість з них зосереджуються на інтелектуальних здібностях, які вимірюються академічною успішністю або тестами IQ. Проте дехто зараз стверджує, що погляд на феномен обдарованості має бути розширений, щоб врахувати багато напрямів когнітивного функціонування та креативності. Фахівці у сфері дошкільної освіти, які цікавляться цим питанням і зацікавлені в ефективній роботі з обдарованими дошкільниками, сходяться на висновку, що творчість є важливим питанням, а творче міркування часто є основною частиною освітніх програм для обдарованих дітей.

Закон України «Про дошкільну освіту» (2001) підкреслює важливість формування творчої особистості дитини та розвитку креативності як фундаментальних якостей характеру. «Базовий компонент дошкільної освіти» (2021) передбачає модернізацію змісту дошкільної освіти шляхом переходу дошкільної освіти на креативні технології виховання і навчання та забезпечення всебічного розвитку дітей дошкільного віку відповідно до їхніх нахилів, здібностей та обдарувань.

Вивченням інтелектуального, художнього та духовного потенціалу обдарованої особистості займалися науковці О. Антонова [2], І. Асаєва [3], Н. Брюханова [10], І. Грішина [12], М. Замелюк [20], Н. Завгородня [18], О. Кульчицька [33], Л. Морозова [42] та інші. Вони вивчали різні види творчого потенціалу обдарованої дитини (інтелектуальний, художній та духовний). Як доводить аналіз наукових джерел, проблема дитячої обдарованості і обдарованості в цілому стала проблемою загальнодержавною не лише на теренах України, що зумовлене в тому числі і соціальним запитом, і вимогами часу.

Сьогодні найбільш актуальними завданнями є виявлення та розуміння індивідуальних особливостей обдарованих дітей, психолого-педагогічна підтримка. Оскільки інтелектуальні та творчі досягнення дітей мають не лише особисту, а й суспільну значущість, необхідно допомогти їм використати свої таланти і зробити їх надбанням своєї особистості.

Дитяча обдарованість є міждисциплінарним явищем. Хоча дитячі таланти зазвичай проявляються через нейропсихологічні, соціальні та комунікативні функції, саме в педагогіці дитячі таланти розкривають свою повноту і набувають умов для свого формування. Це обумовлено переважанням темпів інтелектуального розвитку, порівняно із соціальним, фізичним та емоційним (і відповідними компетентностями). Така тенденція як звична закономірність є нормальною серед дітей. Проте її треба враховувати при організації роботи з обдарованими дошкільниками.

Аналіз літератури свідчить, глибоко обдарована дитина може буквально зрозуміти інтелектуально те, до чого вона не готова емоційно. У віці лише чотирьох років дитина може сформулювати досить структуровану і складну розповідь із сюжетом і персонажами, як у середньому шкільному віці, але не може записати цю історію. Таким чином, виявляються значущі пізнавальні, соціальні та емоційні потреби, пов'язані з розумом, які необхідно оцінювати.

Деяким обдарованим дітям важко заводити дружбу через недоступність бачення цієї гри для інших дітей, менш обдарованих чи звичайних. Натомість іншим діткам може бути притаманне значно вираженіше емоційне чи сенсорне налаштування й чутливість або ж захоплення навчальною діяльністю, яке важко реалізувати в рамках традиційного навчання й виховання в закладах освіти чи вдома. Залежно від освітньої практики можна виокремити такі техніки розвитку обдарованості: техніка розв'язання винахідницьких задач (далі ТРВЗ), Г. Альтшуллера, нетрадиційні техніки малювання (НТМ), програма «Розвиток творчого мислення, уяви та мовлення у дітей дошкільного віку» С. Лелюк, Н. Хоменко та Т. Сидорчук, Інтеграційні технології. Сидорчук; Технологія інтеграції навчальних завдань в освітній процес; Метод проєктів; Технологія музичного розвитку дітей Карла Орфа «Шульверк»; Технологія музейної педагогіки А. Ліхтварка, А. Райхвена, Г. Фройденталь; Театральна педагогіка; Технологія казкотерапії; Казкова технологія тощо [41; 24; 39].

Безумовно, кожна з цих технологій передбачає комплексні досягнення результату і має специфічні технічні особливості та процедури. Кожна з

технологій заснована на спільних елементах, які уможливають реалізацію освітнього процесу на засадах співробітництва та діяльності, а відповідно і досягнення сучасних освітніх результатів. Цікавим серед інших є метод групового навчання [42], який спрямований на організацію дітей дошкільного віку в малі групи для спільної навчальної діяльності. Під груповим навчанням розуміють використання в освітньому процесі малих груп (3-7 дітей), організацію спільної роботи з дітьми, яка, як відомо, впливає на розвиток мовлення, спілкування, мислення та інтелекту, а також сприяє взаємному збагаченню. Ключовою умовою групової роботи є те, що безпосередня взаємодія між дітьми відбувається на рівних та партнерських засадах. Це створює середовище, в якому кожен може легко спілкуватися і сприяє взаєморозумінню між членами групи.

У підсумку після спільної освітньої діяльності у вихованців формуються соціальні та комунікативні навички, досвід взаємодії, взаємної відповідальності, співпраці, причетності та емпатії до спільної мети. Безперечно, що впровадження групового навчання вимагає спеціальної підготовки психологів і педагогів, особливо для розвитку здатності до вирішення ймовірних ускладнень в умовах практичної реалізації освітніх завдань.

Забезпечення моніторингу та оцінювання результатів групового навчання здійснюється іншим чином, ніж при традиційній методиці оцінювання індивідуалізованих освітніх результатів. При застосуванні таких програм пропонується оцінювальний бланк «Самооцінка участі в занятті», який дає змогу дошкільнятам під час роботи з таблицею позначати довільними символами показники, що відповідають їхній думці щодо кожного критерію. Цей же засіб оцінювання/самооцінювання доцільно використовувати для оцінки діяльності всієї групи або індивідуально.

Ефективність та результативність використання методів групової діяльності визначається і педагогічною компетентністю педагога. Так, в цьому контексті М. Боден перераховує три фактори, які «вбивають творчість у зародку». Придушити творчість у зародку – означає «підірвати» дитячу

впевненість [5].

На наше переконання, сучасні вихователі, як майбутні, так і практикуючі з доволі великим досвідом професійної діяльності, просто не готові до роботи з обдарованими дітьми. Водночас ми підтримуємо позицію значної кількості психологів і педагогів, що обдарованою є кожна дитина, але кожна обдарована по-своєму. Більшість педагогів не готові працювати з кожною дитиною, враховуючи її індивідуальні здібності. Невміння педагогів розпізнати особливі таланти дитини та допомогти їй реалізувати їх у практичній діяльності часто заважає людині обрати правильний життєвий шлях, що в кінцевому підсумку негативно впливає на науковий та інтелектуальний потенціал і рівень економічного та соціального розвитку всієї нації. Адже обдаровані діти починаються з обдарованих психологів, вчителів та вихователів (інтелект відточується інтелектом, характер виховується характером, а характер формується характером).

Таким чином, актуалізується потреба пошуку шляхів підвищення професійної компетентності вихователів до роботи з обдарованими дітьми, що становить перспективу наших подальших досліджень. Наразі, аналіз вивчених джерел дозволяє припустити, що майбутнім і практикуючим вихователям та іншим фахівцям дошкільної галузі потрібно звернути увагу на формування компетентностей, пов'язаних із здатністю до виявлення індивідуальних особливостей кожної особистості; опануванню методик ідентифікації обдарованості; розробляти власні методики дослідження; проводити дискусії, бесіди; навчатися складати програми розвитку здібностей і обдарувань дітей, планувати відповідну роботу освітнього закладу; розв'язують педагогічні завдання; складають план бесіди для батьків; проєктують заходи, конкурси, презентації обдарованої особистості тощо. Отже, обдарована дитина потребує креативного психолога, педагога, які спроможні створити сприятливе середовище для розвитку дитини, індивідуальну програму з урахуванням її особливостей / нахилів, інтересів.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Методика і процедурне забезпечення дослідження особливостей прояву творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку

Психологічна діагностика обдарованості у дітей є однією з найскладніших проблем у педагогіці та психології. Тому основна роль педагогів і психологів у закладі дошкільної освіти полягає не тільки в констатації фактів обдарованості, а й у підборі такого організаційного змісту і форм життя й діяльності дітей, які впливатимуть на збереження і зміцнення їхнього фізичного і психічного здоров'я, з метою всебічного розвитку творчої активності, нахилів і здібностей кожної дитини, створенні сприятливих умов для їхнього розвитку.

Емпіричний етап дослідження охоплював три підетапи і проводився на базі трьох закладів дошкільної освіти: заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу №14 «Зірочка» Чернівецької міської ради, заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу №5 «Мальва» Чернівецької міської ради та заклад дошкільної освіти (дитячий садок) №50 «Росинка» Чернівецької міської ради. Дане дослідження було спрямоване на розкриття психологічних особливостей творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку, а також розробка і обґрунтування методичних підходів для педагогів, психологів і батьків до роботи з даною категорією дітей. Для проведення емпіричного етапу дослідження було задіяно 60 дітей старшого дошкільного віку. Для реалізації діагностичних завдань були використані наступні методики:

- 1) тест «Прогресивні матриці» Дж. Равена [60];
- 2) тест «Творчого мислення» П. Торренса [67];

3) тест «Таланти дитини як їх виявити» А. де Хана і Г. Кафа [59].

Для дослідження творчого мислення в обдарованих дітей нами було застосовано тест П. Торренса [51; 57; 58; 68], який спрямований на виявлення розвиненості навичок спостережливості та рівня володіння процесами аналогії, узагальнення і класифікації.

Процедура дослідження полягає у тому, що перед дитиною на темному картоні кладуть два білих кола, кожен діаметром по 5 см і запитують: «Що це? Що це?». Дитину просять вказати назви якнайбільшої кількості предметів, які оточують її щодня. За кожну відповідь нараховується один бал. Максимальний бал за тестом відповідатиме кількості варіантів відповідей, вказаних дитиною. Головними показниками дитячої креативності в тесті П. Торренса є простота виконання завдання та оригінальність ідеї. Простота і легкість виконання тесту оцінюється шляхом підрахунку кількості озвучених альтернатив. Оригінальність оцінюється за частотою повторення запропонованих альтернатив. Цей показник виявляється як вміння помічати і вказувати на незвичайне у звичайному. Інший визначає рівень творчого підходу до виконання завдання.

Тест П. Торренса можна застосовувати до дітей дошкільного та шкільного віку. До 3 класу вони проводяться індивідуально. Починаючи з 4-го класу - в групах. Для дітей молодшого шкільного віку образна батарея може бути проведена в груповому форматі. Вербальна батарея проводиться протягом 45 хвилин, а образна батарея - протягом 30 хвилин, не враховуючи часу на інструктаж.

Експериментатор має дати пояснення дітям, яке завдання перед ними стоїть і що вони будуть робити, а також спонукати їх до виконання поставленого завдання шляхом викликання інтересу.

З метою проведення вербальних тестів потрібен альбом зі стимульним матеріалом «Вислови свої думки словами» та бланк для відповідей, а для образних тестів – тестовий зошит «Вислови свої думки в малюнках». Під час обробки отриманих результатів тесту застосовуються особливі бланки для фіксації результатів вербальної та образної батарей. Для роботи з методикою П.

Торренса необхідне чітке розуміння методичної інформації. Тест не допускає жодних змін чи доповнень. Не використовуйте слова «тест», «іспит» або «перевірка» у всіх описах та інструкціях. Рекомендується вживати такі слова, як «вправи», «малюнки» або «фотографії». Неприпустимо створювати тривожну і напружену атмосферу тестування, іспиту або змагання. Тестування слід проводити у формі захоплюючих ігор. Це важлива умова об'єктивності результатів.

У процесі обробки результатів відповіді в кожному вербальному субтесті необхідно оцінювати за трьома параметрами: легкість, гнучкість та оригінальність [60].

Виявлення обдарованих дітей, які мають певні здібності, є досить важким і актуальним емпіричним завданням. Жодний із доступних діагностичних методів не може претендувати на виключну роль у визначенні обдарованості. Проте найефективнішим серед використовуваних методів дослідження креативності дітей дошкільного віку вважається тест П. Торренса. Він спроможний виявити рівень творчого мислення, творчого сприйняття і творчої діяльності. Діагностика обдарованості є основою для подальшої роботи педагогів, психологів та батьків, сприяючи створенню психолого-педагогічних умов для активізації та прояву здібностей дітей. Результати дослідження подано у таблиці. (Додаток Б)

Методика А. де Хана та Г. Каффа [58] спрямована на вивчення типів дитячої обдарованості. В емпіричному дослідженні взяли участь батьки дошкільників (60 осіб). Методика дозволяє кількісно оцінити ступінь збалансованості різних типів обдарованості у дитини та визначити, який тип обдарованості наразі є домінуючим; порівнюючи десять балів, можна побачити «портрет розвитку здібностей» індивіда. Дана методика не охоплює всіх можливих проявів обдарованості дитини. Тест слід розглядати як невід'ємну частину загальної методики діагностики обдарованості дитини.

Тест містить 80 запитань, згрупованих у 10 відносно незалежних сфер поведінки та діяльності дитини (Додаток Б). Їх необхідно вивчити та оцінити

дитину за кожним параметром. Учасники тестування отримали буклет з тестом і бланк для відповідей. Завдання були розраховані на виконання протягом 10-15 хвилин. Результати дослідження представлені в таблиці (Додаток Г).

У дослідженні була використана прогресивна матрична шкала Д. Равена [60]. Вона спрямована на визначення рівня розвитку інтелекту та наочно-образного мислення у дітей старшого дошкільного віку. В емпіричному дослідженні взяли участь 60 дітей старшої групи. Методика спрямована на оцінку рівня розвитку невербального інтелекту, визначення можливості аналізу навчальних навичок та виявлення сформованості таких психічних процесів, як увага, сприйняття та міркування в наочно-образному компоненті. Існує 10 матриць, які поступово ускладнюються. Мета полягає в тому, щоб знайти закономірності в розташуванні елементів на матриці (показані у вигляді великих квадратів у верхній частині цих діаграм) і вибрати одну з восьми діаграм нижче, що відповідає їй, як відсутню вставку в цій матриці (ця частина матриці показана внизу за допомогою різних картинок показані у вигляді прапорців із зображенням внизу). Засвоївши будову великої матриці, дитина має показати ту частину матриці, яка найкраще підходить, тобто відповідає цій картинці (один з восьми прапорців внизу), або логіку розміщення цієї частини по горизонталі чи вертикалі. Для виконання всіх 10 завдань дитина має 10 хвилин. Після закінчення часу підраховується кількість правильних відповідей та загальний бал дитини за розв'язання матриці. Кожна вірна відповідь оцінюється в один бал. Отримані дані за даною методикою представлені в таблиці (Додаток Г). Методика рекомендує індивідуальну роботу з кожним респондентом.

Емпіричне дослідження, крім вище описаних, також включало цілу низку інших методів. Так, одним з основних методів діагностики було спостереження, в якому зосереджувалась увага на специфіці поведінки дітей до і під час роботи, їхню самостійність і рішучість у вирішенні проблемних ситуацій. Також фіксувалися результати конкретних видів діяльності, відзначався ступінь зацікавленості новими завданнями. Впродовж усього емпіричного процесу ми налагоджували плідні робочі стосунки з педагогічними працівниками

(вихователями, психологами, методистами та керівниками закладів дошкільної освіти).

2.2. Аналіз результатів дослідження особливостей прояву творчого потенціалу в обдарованих дітей старшого дошкільного віку

Емпіричне вивчення особливостей творчого мислення обдарованих дітей здійснювалось за допомогою методики П. Торренса (тест «Творчого мислення»). Згідно дослідницьких процедур було виокремлено два показники: (1) «Легкість» та (2) «Оригінальність». Відсоткове співвідношення рівня творчого мислення за вказаними показниками представлено на Рисунках 2.1. і 2.2.

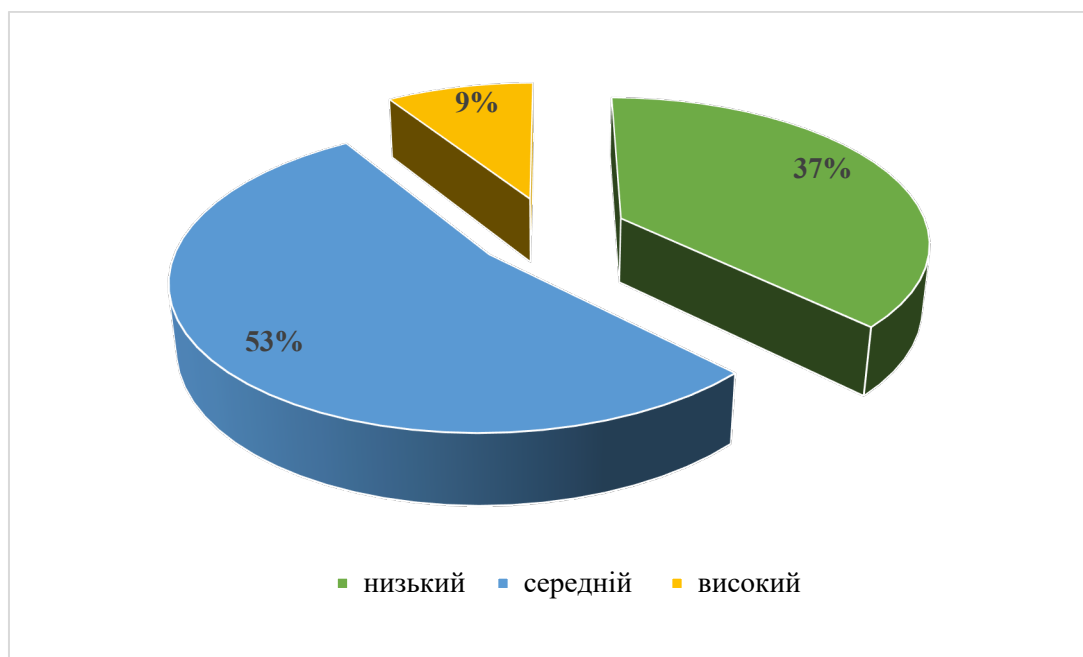
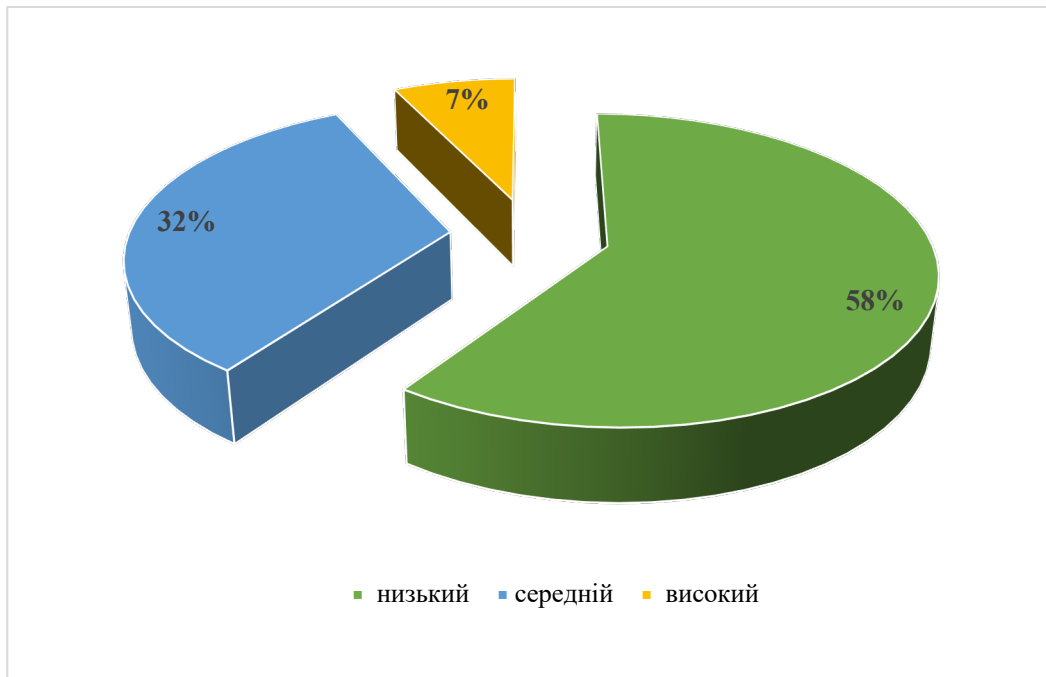

Рис. 2.1. Результат діагностики творчого мислення («Легкість»), n=60

Як видно з рисунка, за показником «Легкість» – 37% дітей мають низький рівень розвитку творчих здібностей, 54% дітей – середній рівень і 9% дітей – високий рівень.

Згідно з отриманими результатами, за показником «Оригінальність» 58% дітей мають низький рівень розвитку творчих здібностей, 32% дітей – середній рівень, 10% – високий рівень.

*Рис. 2.2. Результат діагностики творчого мислення («Оригінальність»),
n=60*

Узагальнюючи подані вище результати, можна сказати, що найменшій кількості дошкільників притаманний високий рівень розвитку творчих здібностей за обома показниками (відповідно 9% і 10%), у більшості дітей виявлено середній і низький рівні розвитку творчих здібностей. Переважна більша досліджуваних давали подібні або однакові відповіді, що вказує на досить посередній рівень уяви і фантазії, а також на низький рівень гнучкості міркування (див. Додаток Б).

На основі проведеної діагностики за тестом А. де Хана і Г. Каффа було виокремлено 10 показників оцінки рівня розвитку серед респондентів поданих нижче видів обдарованості. У 75% дошкільників встановлено досить виражені різноманітні види обдарованості. У 18% дітей виявлена притаманність тих чи інших видів діяльності, які проявляються не дуже часто. А тільки у 7% вихованців не встановлено явно виражених схильностей або зацікавленості до жодного виду діяльності. Відповідне відсоткове співвідношення кількісних показників представлено у таблиці на Рисунку 2.3.

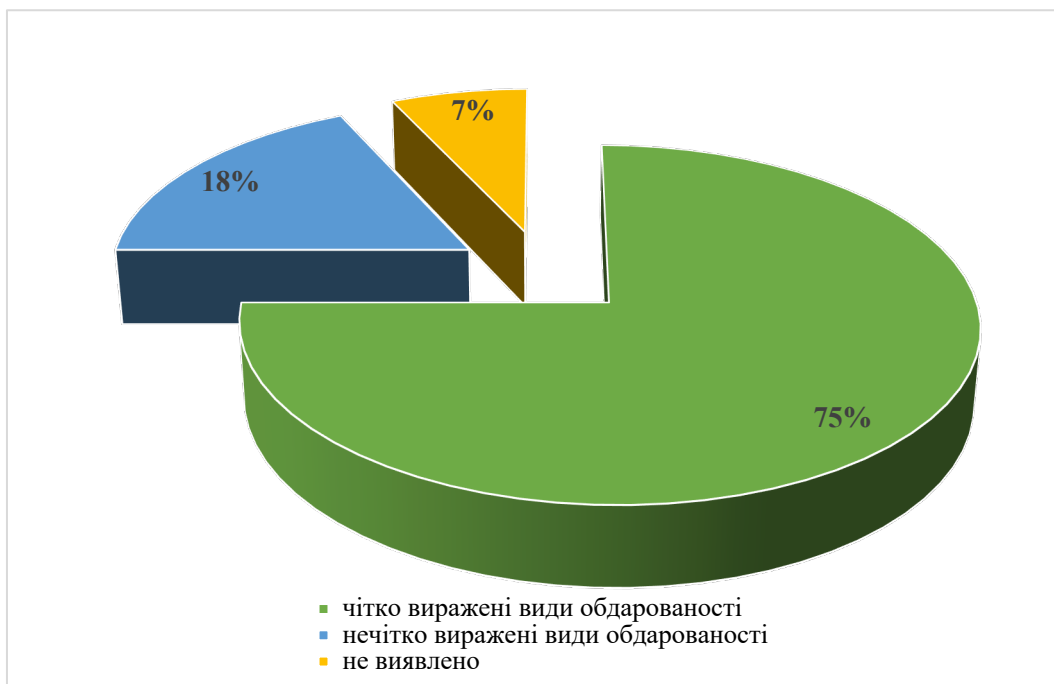

Рис. 2.3. Показники різних видів обдарованості за методикою А. де Хана і Г. Каффа, n=60

Відсоткове співвідношення оцінки рівня розвитку у дітей старшого дошкільного віку видів обдарованості за показниками представлено на Рисунках 2.4 - 2.13. Так, згідно з отриманими результатами за показником «Інтелектуальна обдарованість» – 43% дітей мають інтелектуальні здібності.

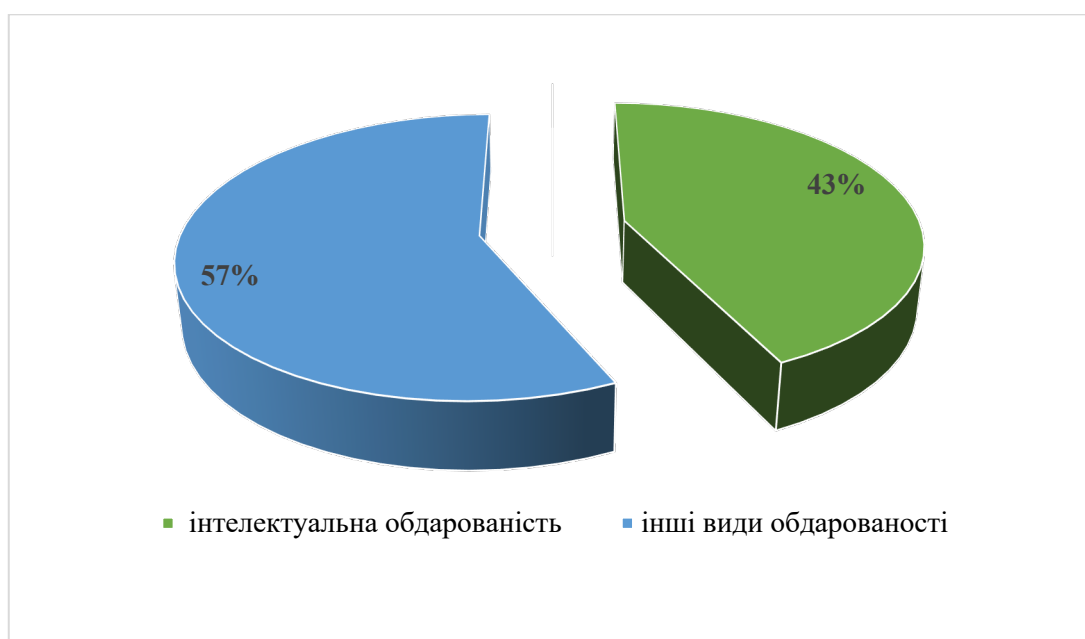

Рис. 2.4. Інтелектуальна обдарованість, n=60

Згідно з отриманими результатами за показником «Творча обдарованість» – 43% дітей мають творчі здібності.

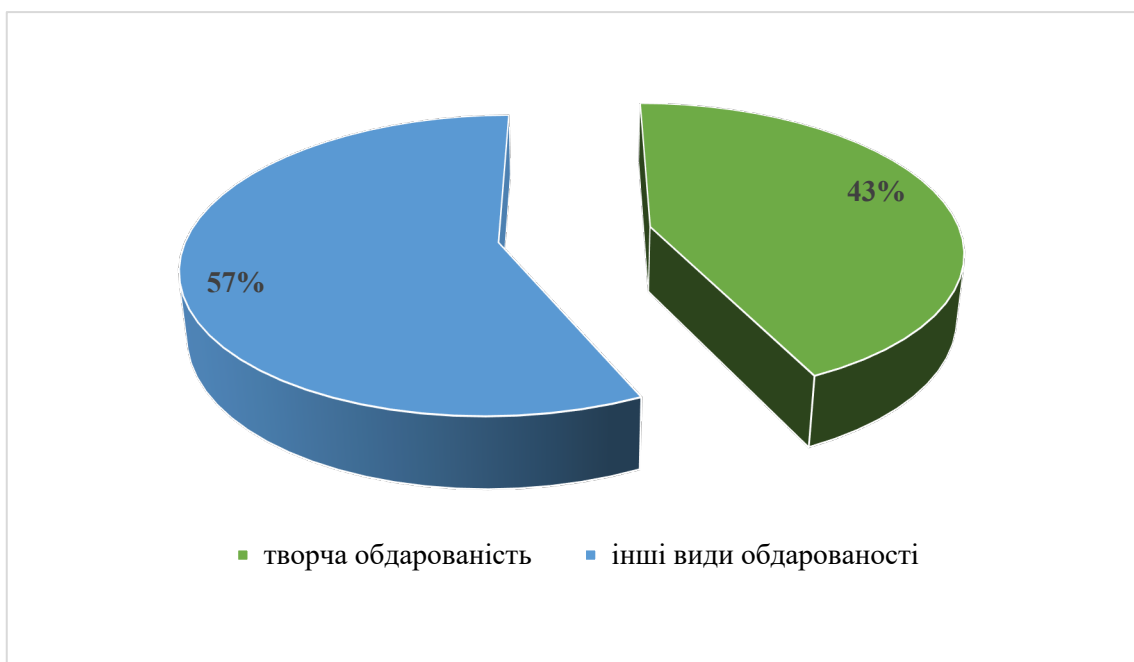

Рис. 2.5. Творча обдарованість, n=60

Відповідно до отриманих результатів за показником «Академічна обдарованість» – лише 8% дітей має академічні здібності.

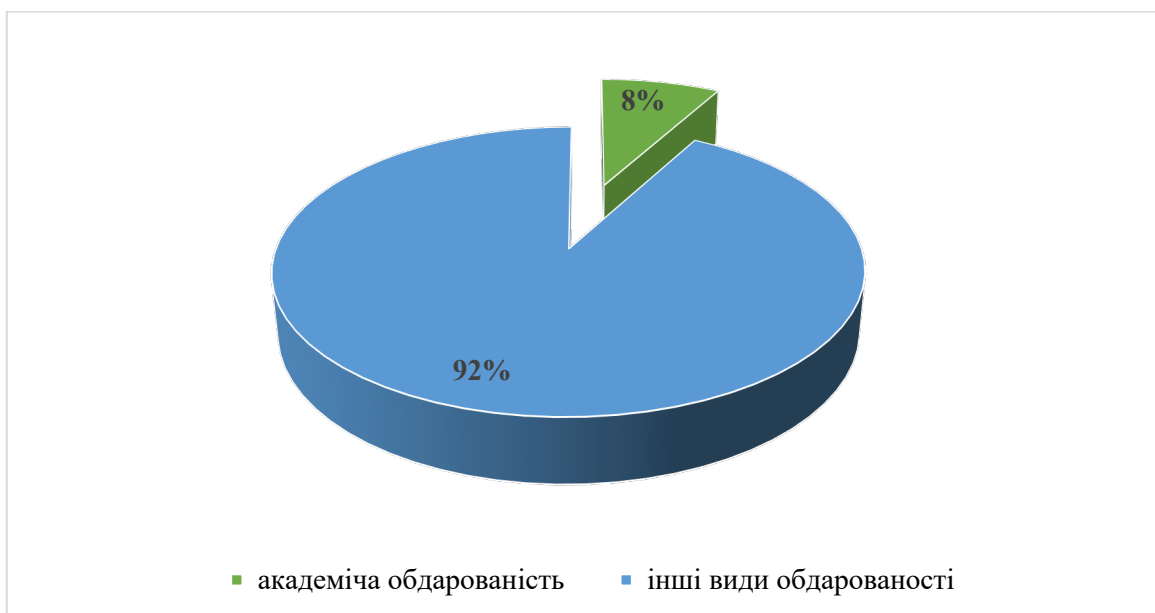

Рис. 2.6. Академічна обдарованість, n=60

За отриманими результатами за показником «Художньо-образотворча обдарованість» – 24% дітей має художньо-образотворчі здібності.

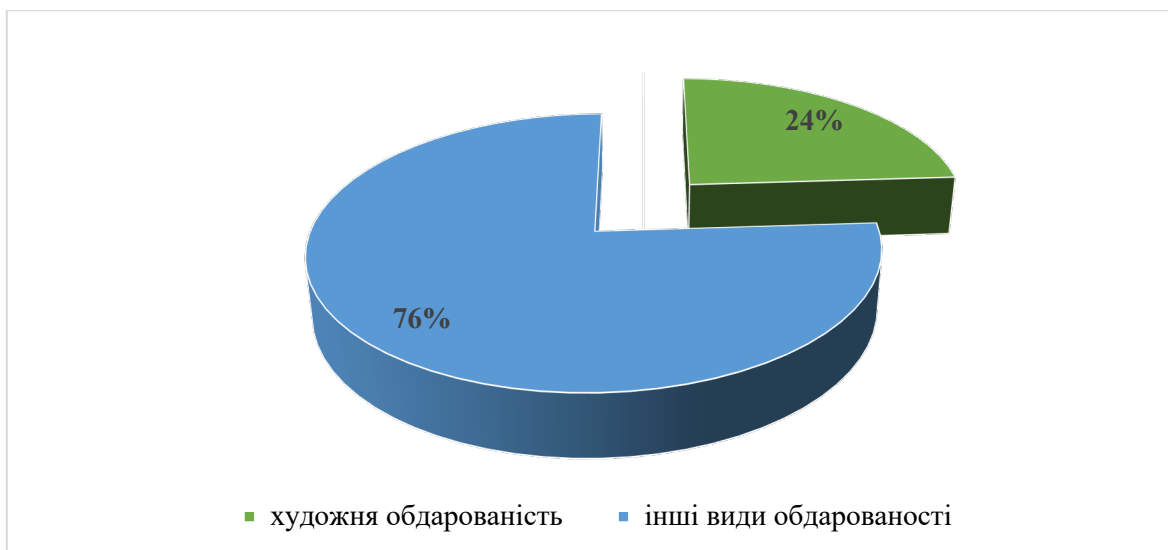

Рис. 2.7. Художньо-образотворча обдарованість, n=60

Відповідно до отриманих результатів за показником «Музична обдарованість» – 34% дітей мають музичні здібності.

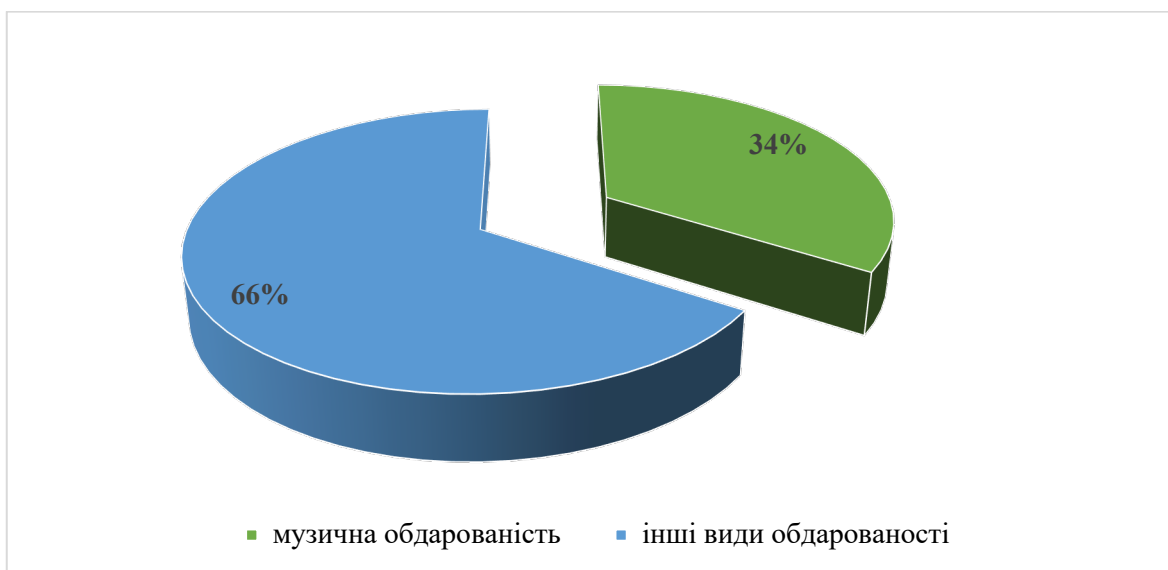

Рис. 2.8. Музична обдарованість, n=60

Згідно з отриманими результатами за показником «Літературна обдарованість» – 17% дітей має літературні здібності.

Рис. 2.9. Літературна обдарованість, n=60

Згідно з отриманими даними за показником «Артистична обдарованість» – 35% дітей має акторські здібності.

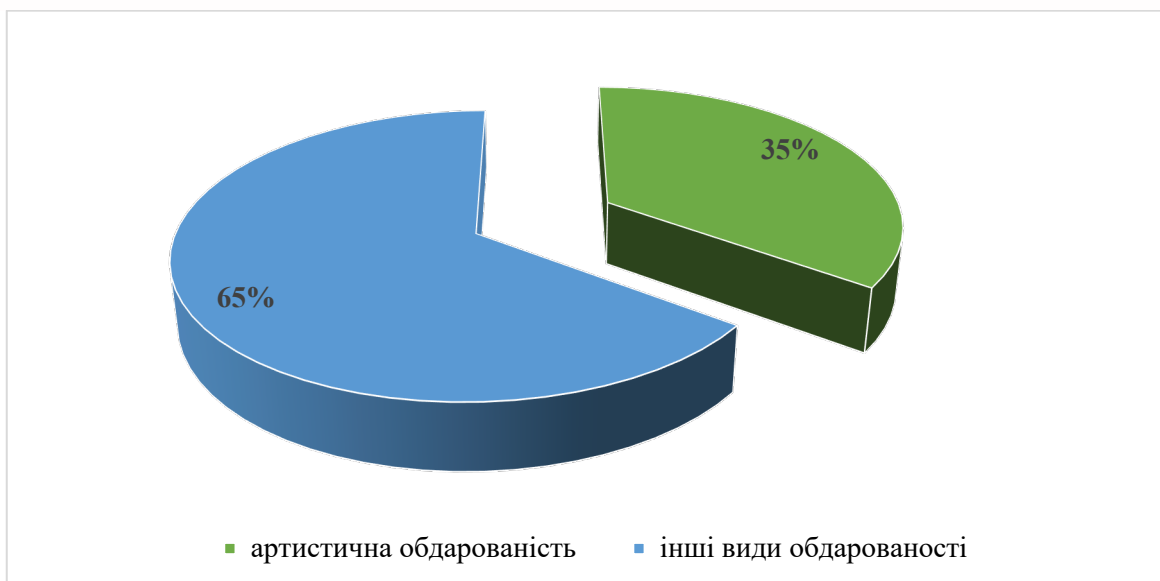

Рис. 2.10. Артистична обдарованість, n=60

Відповідно до отриманих даних за показником «Технічна обдарованість» – лише 6% дітей мають здібності до технічних наук.

Рис. 2.11. Технічна обдарованість, n=60

За результатами діагностування за показником «Лідерська обдарованість» – 27% дітей мають лідерські якості.

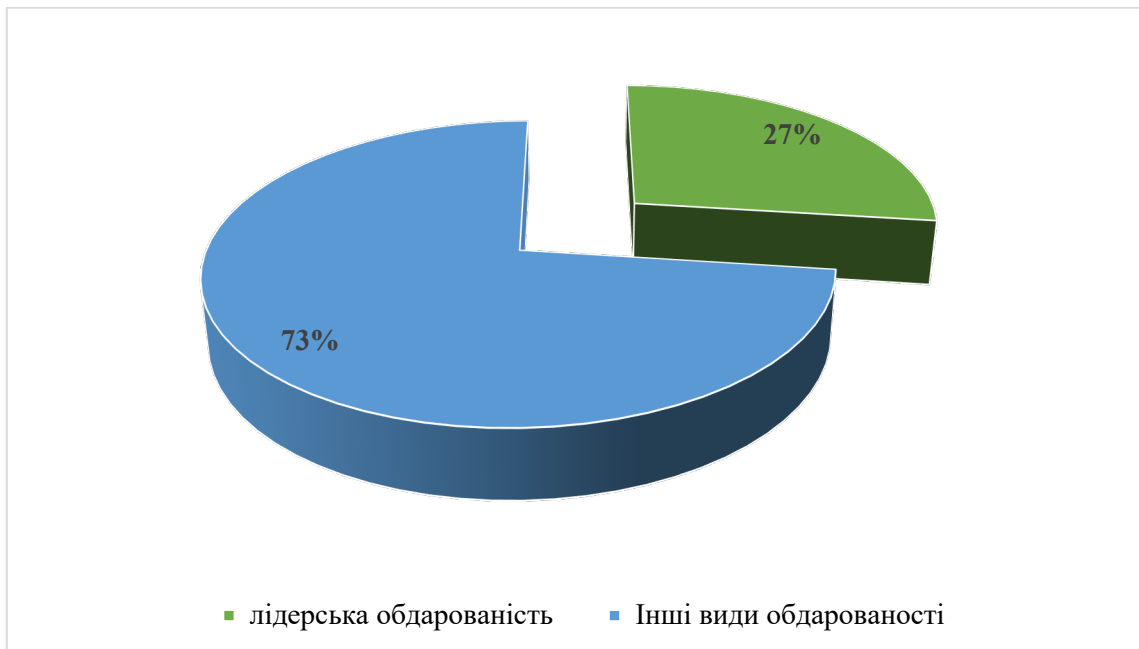

Рис. 2.12. Лідерська обдарованість, n=60

Згідно з результатами за показником «Спортивна обдарованість» – 42% дітей мають здібності до занять спортом.

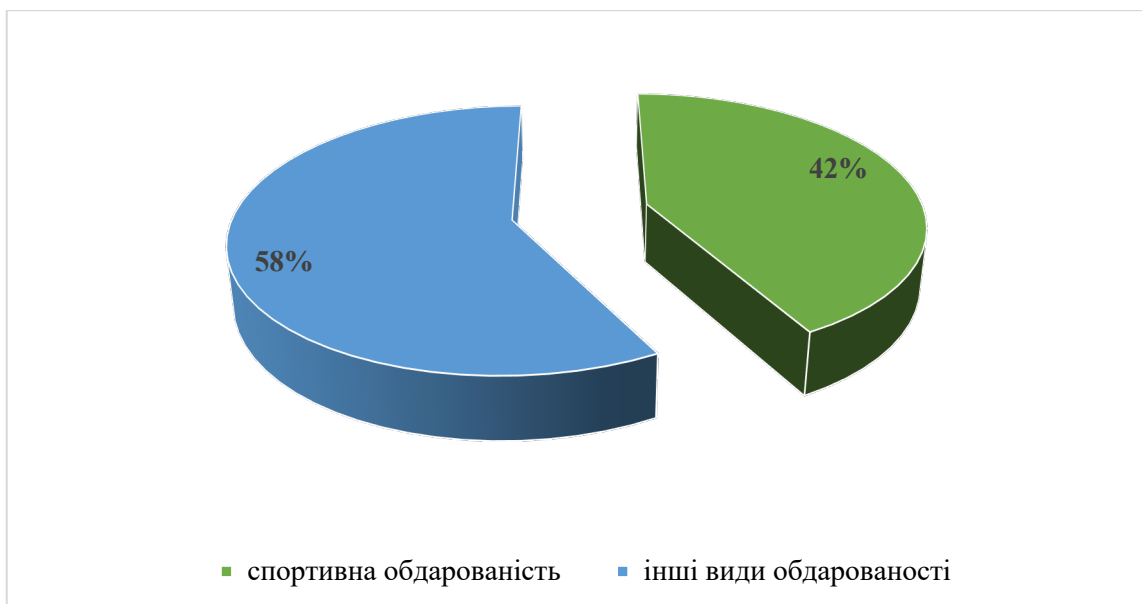

Рис. 2.13. Спортивна обдарованість, n=60

Відсоткове співвідношення оцінки рівня розвитку у дітей видів обдарованості за показниками представлено у Рис. 2.14.

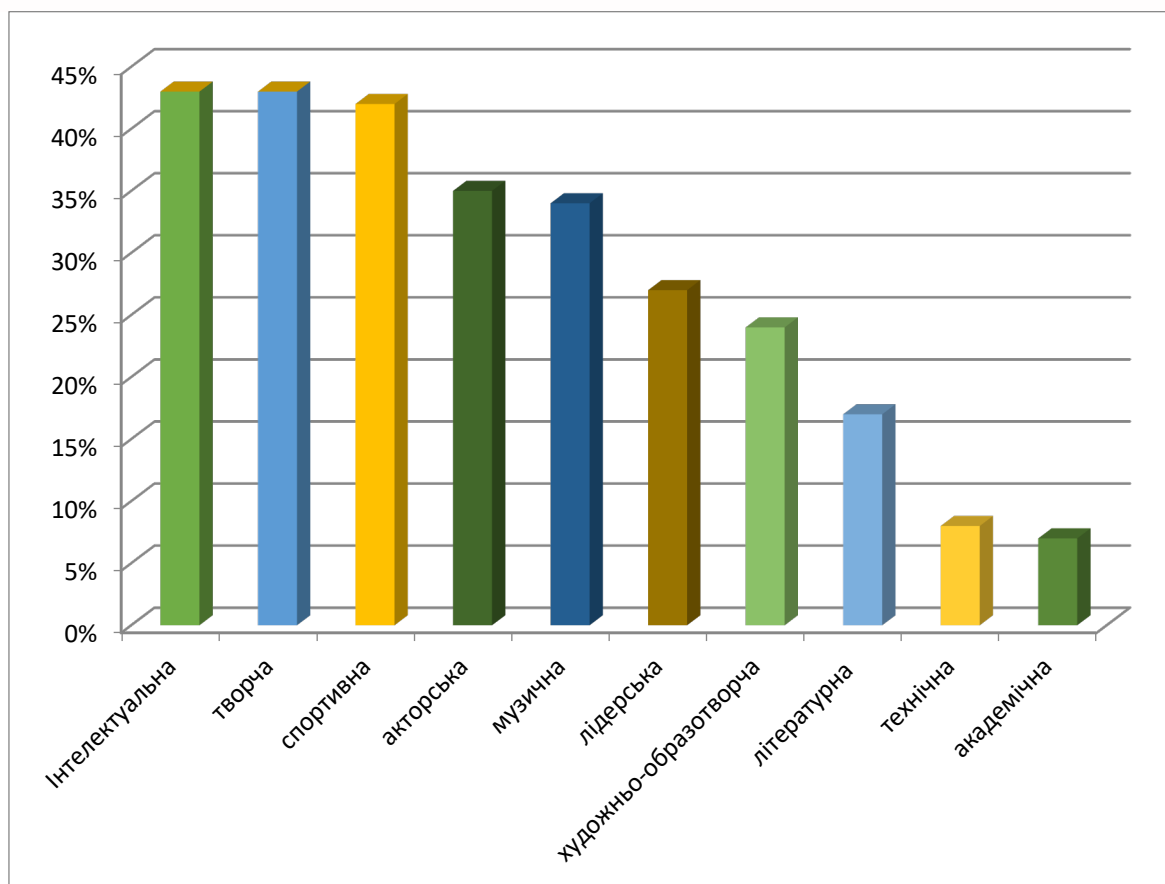

Рис. 2.14. Співвідношення видів обдарованості за методикою А. Хана де і Г. Каффа, n=60

На основі здійсненого аналізу отриманих результатів варто зазначити, що більшість дошкільників проявили свої здібності до різноманітних видів діяльності. Переважаюча більшість дітей має інтелектуальну, творчу та спортивну обдарованість (відповідно 43%, 43% і 42% відповідно), на другому місці – акторська та музична обдарованість (35% і 34% відповідно), на третьому – лідерська, та художньо-образотворча обдарованість і літературна обдарованість (відповідно 27%, 24% і 17%). Найменший відсоток (8% і 6% відповідно) дошкільників мають академічну і технічну обдарованість (див. Додаток Г).

На основі аналізу отриманих даних за методикою Дж. Равена виявилось, що більша частка дошкільників мають дуже низький (34%) і низький (28%) рівні наочно-образного мислення, найменшій кількості дітей притаманний середній рівень (8%), і третя частина старших дошкільників виявили високий (19%), і дуже високий рівні наочно-образного мислення. (11%).

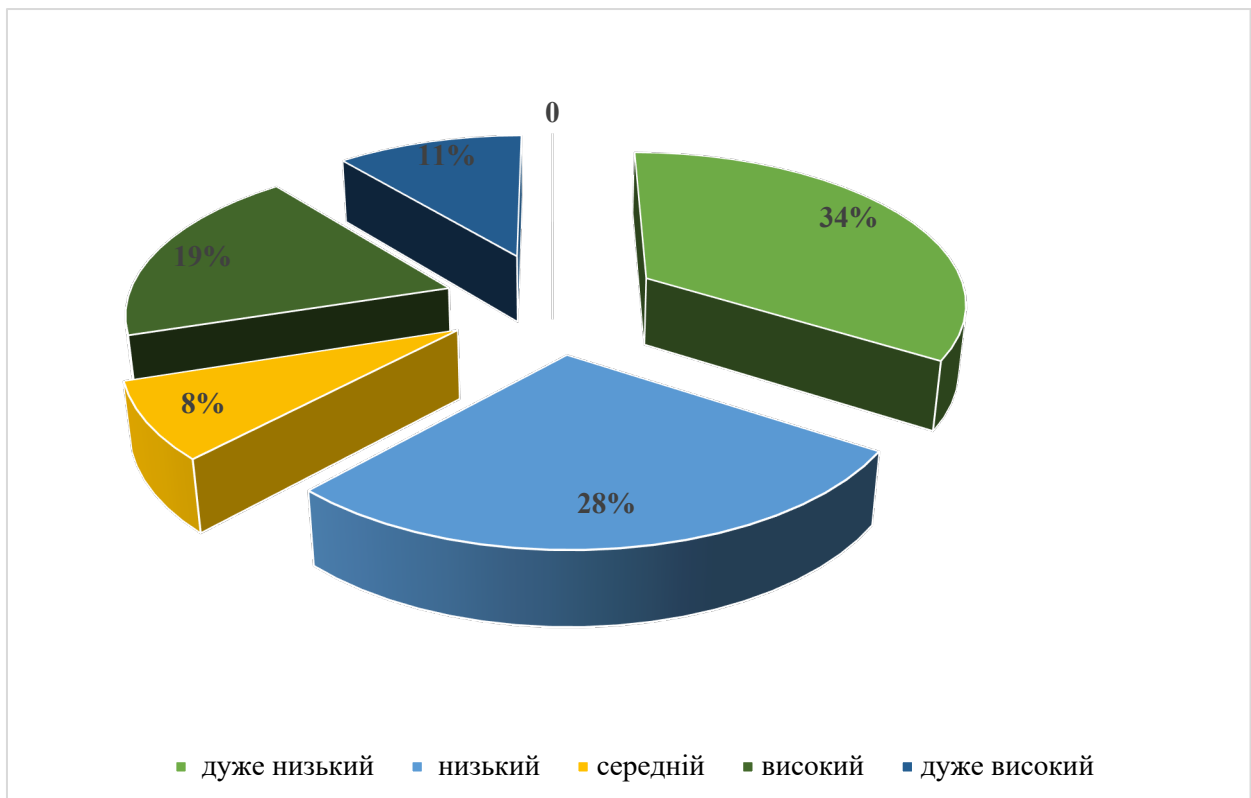

Рис. 2.15. Результати дослідження за методикою Дж. Равена, n=60

2.3. Методичні рекомендації педагогам, психологам та батькам для роботи з обдарованими дітьми

Ціла низка досліджень засвідчують, що всі психічно нормальні люди народжуються зі схильністю до таланту і здатністю ефективно працювати. Однак напрямок і рівень обдарованості може бути різним. В процесі онтогенезу обдарованість детермінується впливом соціального оточення різних вимірів, від мікро- до макросередовища, в якому людина розвивається та змінює своє «Я». Важливо наголосити, що прогрес (випереджаючого розвитку) не є універсальним у діагностиці обдарованості. Разом з тим, ще не зрозуміло, як саме досягнення дітей пов'язані з їхньою емоційною залученістю, тобто що є чинником або наслідком [36; 38; 43; 44; 46; 55].

Розуміючи природу обдарованості та володіючи набором відповідних методик для її діагностики, можна переходити до структурування системи розвитку творчих здібностей і талантів. Першим кроком є організація належних умов для прояву і розвитку творчих здібностей дітей, що означає, перш за все, зняття обмежень і бар'єрів, які безпосередньо гальмують їх творчий розвиток. Це пов'язано з тим, що виявити обдаровану дитину дуже складно, але ще важче забезпечити їй умови і організувати розвиток творчого потенціалу згідно з її особливостями та неповторністю.

Як правило, діагностика обдарованості переважно базується на результатах продуктивної діяльності; М. Лейтес вказує, що ознаки обдарованості в дитячому віці оцінюються шляхом визначення співвідношення між віковими та особистісними характеристиками [55]. Батькам і педагогам варто звернути увагу на те, що всі успіхи дитини можна впевнено оцінювати спочатку як вікові прояви обдарованості, а чи стануть вони стійкими особистісними характеристиками, залежить від низки внутрішніх і зовнішніх умов.

Дослідження у сфері психології вказують на те, що розвиток обдарованих дітей може виглядати як затримка або навіть втрата на тому чи іншому етапі їхнього дошкільного розвитку. Тому необхідно створити систему спеціальної

психологічної підтримки та державної допомоги обдарованим дітям. Науковці Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України вважають, що для розвитку обдарованості необхідно дотримуватись і реалізувати певні умови (внутрішні та зовнішні). До зовнішніх умов належать створення матеріально-технічної бази, педагогічне та методичне забезпечення, наукове керівництво та сприятлива атмосфера, що стимулює педагогічну творчість. Внутрішні умови – це цілі, завдання, засоби виконання завдань, бажання вчителя вчитися новому та професійно зростати.

Одним із завдань сучасної ЗО є сприяння гармонійному розвитку особистості, пошук, підтримка та стимулювання обдарованих дітей. Обдаровані діти мають багато особливостей, таких як специфіка їхніх сенсорних процесів, інтелекту, творчих здібностей та стосунків з оточуючими людьми. Обдаровані діти не завжди спілкуються з однолітками, зокрема з тими, хто їм не цікавий. Така специфічна поведінка може призвести до багатьох непорозумінь у їхніх стосунках. Таким чином, обдаровані діти потребують особливого підходу з боку вихователів, які мали б пройти відповідну професійну підготовку роботи з обдарованими дітьми. Такі педагоги в особистісному плані мали б бути чутливими, доступними, уважними, емоційно стабільними, мати динамічну особистість, почуття гумору та позитивне самосприйняття [57].

Індивідуальна сутність творчого процесу завжди полягає в тому, щоб вийти за межі того, що дано, вийти за межі здорового глузду і виробити не одну, а кілька відповідей на поставлену проблему. Це пов'язано з тим, що організація дошкільного закладу нового типу піднімає питання розвитку талантів людини. Все нове, що створює людина, виступає суб'єктивно важливим для неї як з точки зору його реалізації, так і з точки зору його психологічного перебігу. Дитяча творчість також характеризується таким чином. Для дітей те, що вони створюють, є суб'єктивним, новим, оригінальним, вимагає дослідження і роздумів, є відкриттям [65; 68].

Побудова відповідних стратегій роботи з обдарованими дітьми вимагає всебічного вивчення дитини. Однак, незважаючи на серйозність вказаного

завдання, основна увага науковців зосереджена не на всебічному вивченні обдарованих дітей, а на ідентифікації самого феномену обдарованості. Аналіз психолого-педагогічних джерел і педагогічної практики уможлиблює виокремлення чотирьох стратегій виховання і навчання академічно обдарованих дітей

Поглиблення. Цей тип стратегії результативний для дітей, які проявляють надзвичайний інтерес до певної галузі знань або діяльності. Вона передбачає поглиблене вивчення теми чи напряму в певній галузі знань. Цей тип освітньої практики має багато позитивних результатів, серед яких висока компетентність у відповідних галузях знань та сприятливі умови для інтелектуального розвитку дитини. Однак не всі проблеми можна вирішити за допомогою поглиблених програм. Адже не всі академічно обдаровані діти в ранньому віці виявляють інтерес до певних галузей знань і видів діяльності, їхні інтереси є широкими. Крім того, посилене вивчення певної галузі знань, в ранньому дитинстві може призвести до передчасної спеціалізації, завдаючи шкоди загальному психологічному становленню дитини [51; 57].

Збагачення. Відповідні стратегії навчання виходять за межі традиційного тематичного навчання, зосереджуючись на якісно іншому навчальному змісті та встановлюючи зв'язки з іншими темами, питаннями чи предметами. Крім того, програми збагачення навчають дітей різних методів і навичок. Проблемно-орієнтоване навчання. Таке навчання стимулює особистісний розвиток дітей. У цьому випадку навчально-виховна перспектива передбачає використання оригінальних пояснень, перегляд наявної інформації, пошук нових смислів та альтернативних інтерпретацій, сприяє формуванню особистісного підходу до дослідження та рефлексивного мислення в різних галузях знань. В принципі, такі програми є складовими програм збагачення. Слід зазначити, що стратегії збагачення та проблематизації освіти і виховання є найбільш перспективними. Ці стратегії мають певною мірою використовуватися як у прискореному, так і в поглибленому варіантах розробки навчальних програм, оскільки вони дають змогу максимально врахувати особливості обдарованих дітей [20; 21].

А. Шведел разом з іншими науковцями виокремили принципи програмування для обдарованих дітей дошкільного віку:

1) Кожна дитина є унікальною. Тому необхідно виявити переваги і недоліки дитини та розробити програми відповідно до потреб конкретної дитини;

2) Обдаровані діти дуже критично ставляться до себе і іноді мають несприятливе уявлення про себе. Їм потрібно допомогти знайти реалістичний погляд на себе. Особливо варто збалансувати різницю між високим рівнем інтелекту та притаманними дитині моторними компетентностями;

3) Сім'ї повинні тісно співпрацювати зі школами, оскільки саме вони відіграють найважливішу роль в освіті обдарованих дітей;

4) Обдаровані діти цікавляться багатьма різними речами, тому програми повинні включати низку матеріалів, які допомагають їм розвиватися збалансовано, цілісно (емоційно, моторно та комунікативно);

5) Обдаровані діти, які навчаються в тих самих групах, що й «звичайні» діти, повинні мати можливість спілкуватися з однолітками, які мають такий самий рівень розвитку;

6) Управління програмами для обдарованих і талановитих дітей має здійснюватися особами, які мають спеціальну підготовку та відповідну професійну компетентність;

7) Невід'ємною частиною програми є система її оцінювання. Тут треба встановити спосіб досягнення дитиною визначених цілей. Це сприятиме аналізу програми на предмет виявлення її недоліків і відповідності потребам дитини. Тому необхідна якісно організована, ефективна і безперервна система виявлення обдарованості, до якої залучаються батьки;

8) Для забезпечення прогресивного розвитку програми повинні бути спроектовані на оптимальний і спланований перехід дітей з одного рівня на інший, що потребує командних зусиль адміністрації, педагогів і батьків;

9) Оскільки одного інтелекту в житті замало, програми повинні виховувати цілеспрямованість, наполегливість і готовність працювати над собою;

10) Програми повинні включати розвиток творчих здібностей дітей.

Усі методи навчання і виховання обдарованих дітей повинні використовуватися для повного розвитку та активізації творчого потенціалу особистості. Слід мати на увазі, що існуючі методи активізації творчої діяльності повинні бути пов'язані з конкретними аспектами творчої особистості, які найбільш ефективно реалізуються і розвиваються у творчій діяльності та поведінці, а також у процесі навчання і виховання. Педагоги вивчають інтереси та нахили вихованців.

У своїй професійній діяльності педагоги і психологи повинні

1) Організовувати спостереження. Діти старшого дошкільного віку «бачать», але не «розуміють». Увагу дітей слід зосереджувати на головному, на тому, що є новим, на тому, що робить роботу оригінальною:

2) Стимулювати творчу уяву: діти у віці 6-7 років мають яскраве сприйняття світу, а їхня уява особливо емоційна. Необхідно допомогти їм зрозуміти те, що вони бачать, чують і відчують, знайти зв'язки і відносини між явищами і предметами, а також закласти основи творчого мислення.

3) Виховувати потребу в творчості. Створюйте атмосферу престижності творчого процесу. Наприклад, римування, придумування загадок і казок, пошук цікавинок у природі тощо.

4) Підтримуйте позитивні емоції. Адже дошкільники поважають думку дорослих і радіють своїм та чужим успіхам. Тому завдання педагога – зробити так, щоб дитина отримувала задоволення від своїх досягнень і творчої праці.

5) Розвивати сильну волю особистість. Вольові риси характеру, такі як самостійність, сміливість, наполегливість, рішучість, цілеспрямованість, здатність до ризику, відіграють важливу роль у творчому процесі, особливо у творчому мисленні.

Будь-яка діяльність має включати в себе елемент творчості. Для того, щоб навички креативного мислення не залишалися пасивними і досягали певних результатів, необхідна постійна стимуляція, тобто двигун, який активує творчість. Тому освітній процес має бути насичений творчими видами

діяльності, які сприяють повноцінному задоволенню та розвитку пізнавальних здібностей дітей дошкільного віку, дають їм максимальну свободу для творчого поступу та виховують бажання цікаво проводити дозвілля. Успішний досвід, водночас, спонукає до позитивного ставлення до різного роду творчої діяльності та допомагає здобути той чи інший досвід, навички самостійної діяльності та поведінки, чіткіше розуміння загальних і часткових цілей. Як наслідок, виникає усвідомлене бажання займатись самоосвітою, самовдосконаленням, самоаналізом, набувати відповідних умінь і навичок для творчого вирішення проблем і не зупинятися на досягнутому, поступово формуючи якості та властивості, які є складовими творчої компетентності особистості.

Для того, щоб більш раціонально проводити роботу з розвитку творчого потенціалу особистості дитини, треба опиратись на результати сучасного психологічного дискурсу. Адже дітям старшого дошкільного віку важливо знати себе, свої здібності та нахили [10; 24; 48]. І реалізація ідеї гуманізації в практичну діяльність освітніх закладів, орієнтованих на розвиток творчих здібностей дітей, є основним шляхом вирішення цього питання. Розуміння природи представлених талантів і наявність відповідних методик їх діагностики дозволяють перейти до структурування й менеджменту системи розвитку творчих здібностей і обдарувань.

Насамперед, мова йде про забезпечення оптимальних умов для прояву і розвитку творчих здібностей учнів, що означає, в першу чергу, усунення обмежень і бар'єрів, які безпосередньо гальмують їх творчий розвиток. Тому важливо, щоб програма мала гнучку організацію, яка дозволяє змінювати темп, обсяг і предметне наповнення навчального плану. Така гнучкість програми гарантує, з одного боку, що учні дійсно отримують той рівень освіти, який вимагає суспільство, а з іншого боку, що здібні учні можуть просуватися якнайдалі завдяки власному вибору та зусиллям. У цьому контексті принцип індивідуалізації освітнього процесу сприяє індивідуальному темпу навчання та визначає специфіку і обсяг навчального навантаження в ЗНР (зоні найближчого

розвитку) дитини, але за умови створення передумов для власної мотивації до навчання.

Другий напрямок, в якому планується індивідуалізація навчання й виховання, - це вільний вибір профілів навчання з урахуванням індивідуальних нахилів. Для цього в загальну систему об'єднання буде впроваджена мережа навчальних груп або гуртків, які нададуть дітям можливість вибору напряму своєї дослідницької діяльності, а також можливість прогресувати. Дослідницька діяльність забезпечує вищий рівень системних знань, позбавлених формалізму.

Наступними напрямками індивідуалізованого навчання є вибір індивідуальних методів навчання на основі рекомендацій психологів та активізація ролі педагога на основі розроблених, особистісно-орієнтованих, багаторівневих методик навчання.

Всі ці три напрямки можуть бути оптимально ефективними лише за умови формування пізнавальної спрямованості та вищих духовних цінностей. Таким чином, робота з обдарованими дітьми потребує даних про структурні та якісні характеристики обдарованості, методи її виявлення та розвитку, а також організаційні заходи в рамках практичної роботи для подальшого розвитку творчих здібностей і талантів.

Методичні рекомендації для педагогічних працівників щодо роботи з обдарованими дітьми.

- 1) Підкреслювати оригінальність ідей, підхоплюйте думки дітей і одразу ж оцінюйте їх;
- 2) Вчити систематично оцінювати кожну ідею;
- 3) Розвивати толерантне ставлення до нових концепцій та ідей;
- 4) Сприяти створенню творчої атмосфери. Діти повинні знати, що їхні творчі пропозиції та ідеї вітаються;
- 5) Навчити їх цінувати власну думку та думку інших;
- 6) Запобігати агресивному ставленню однолітків до обдарованих дітей. Найкращий спосіб зробити це – пояснити обдарованим дітям, що це нормально, і допомогти їм розвинути толерантність і впевненість у собі;

- 7) Надавати цікаві факти, приклади, технічні та наукові ідеї;
- 8) Розвіяти страхи обдарованої дитини
- 9) Стимулювати та підтримувати спонтанність і самостійність дітей;
- 10) Створювати проблемні ситуації, які потребують альтернатив, прогнозування та уяви;
- 11) Забезпечувати творче середовище для розвитку творчих здібностей дітей;
- 12) Забезпечувати простір для розвитку творчих здібностей дітей;
- 13) передбачити час для творчої діяльності в дитячому садку;
- 14) Розвивати критичне усвідомлення реальності;
- 15) Розвивати критичне усвідомлення світу
- 16) Впливати особистим прикладом;
- 17) Формувати позитивне ставлення до світу;
- 18) Надавати можливість реалізувати себе у різних видах творчої діяльності;
- 19) Залучати дітей до творчо-пошукової роботи з випереджувальними завданнями під час роботи з програмним матеріалом, створювати розвивальні ситуації;
- 20) Відзначати досягнення вихованців, підтримувати і стимулювати активність, ініціативу і пошук.

Завдання вихователі – навчити батьків, як розвивати творчі здібності та таланти своїх дітей. Тут важливі відкриті запитання, творча дискусія, глибокі знання батьків про психологічну природу творчого процесу та довіра до інтелектуальних здібностей дитини. Для дитини батьки повинні створити умови, щоб обдарована дитина могла самостійно здійснювати окремі види діяльності.

Завдання батьків – надавати максимальну допомогу, стимулювати активність і розвивати винахідливість, ініціативу та творчий підхід до навчання. У дитини повинен бути улюблене місце, кімната, де їй буде зручно та спокійно подумати на самоті. У цій кімнаті дитина повинна відчувати атмосферу,

орієнтовану на творчість, релаксацію, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях і відкривати для себе нове [39].

Сприяючи розвитку творчих здібностей дитини, батьки задовольняють суспільний запит на розвиток особистості, яка здатна міркувати самостійно, примати сміливі, нестандартні рішення та творчо підходити до роботи. Стає зрозуміло, що саме такі творчі особистості мають високу національну свідомість і залучені до споконвічних духовних цінностей українського народу.

Батьки повинні створити умови для гармонійного розвитку своїх обдарованих дітей, адже вони повинні створити атмосферу любові, довіри і турботи про їхні потреби та інтереси. На думку К. Роджерса, дитячу творчість стимулює психологічна безпека, беззаперечне прийняття індивідуальності, атмосфера відкритості та право на свободу і незалежність. Батькам таких дітей дуже важливо чітко розуміти, що правильне родинне виховання є базою правильної, якісної освіти [20; 23].

Батькам варто реалізувати наступні виховні стратегії:

Стратегія прямого виховного впливу – постійно пропонувати дітям розвиваючі ігри та вправи. Хоча ця стратегія іноді дає результати, дуже часто дитина відчуває внутрішній опір. Другий тип батьків вважає, що досліджувати і розвивати їхніх дітей повинні професіонали. Однак не варто повністю перекладати всі турботи на чужі плечі і відсторонюватися від них. Третя стратегія - коли батьки дають дітям можливість вибору і намагаються знайти хороші школи, не контролюючи розвиток їхніх здібностей. Найважливішим у таких сім'ях є атмосфера пізнавального інтересу з боку самих батьків (читання книг і відвідування виставок без нав'язування власних інтересів). Такі стратегії саморозвитку є найбільш ефективними.

Однією з суттєвих проблем обдарованих дітей є те, що їх вважають лінивими, впертими, а іноді й ненормальними. Батьки з низьким рівнем освіти або низьким загальним культурним розвитком не знають про ранній і незвичайний розвиток своїх дітей. Вони також часто «не помічають»

обдарованих дітей, бо не мають з ким їх порівняти в сім'ях, де лише одна дитина має особливі здібності, або навпаки, де всі діти мають особливі здібності.

Буває і так, що батьки не визнають свою дитину обдарованою. У такому випадку дитина змушена самотійно справлятися зі складними ситуаціями. Почуття провини, неприйняття себе і бажання бути «як усі» можуть ускладнювати і навіть калічити особистісний розвиток. Багато батьків вважають своїх обдарованих дітей «улюбленцями» родини. Це не добре ні для дитини, ні для її братів і сестер. Деякі сім'ї не приховують сімейні конфлікти від своїх дітей. Це негативно впливає на емоційний розвиток дитини. Батьки часто ототожнюють себе зі своїми дітьми і сприймають їхню критику на свій рахунок. За почуттям провини слідує гнів, який виливається на дитину. Іншими словами, дитина винна в тих почуттях, які відчують батьки. Спроба розібратися в проблемі без зайвих емоцій є більш корисною, ніж сварка чи читання нотацій. Рациональні межі поведінки дають дитині відчуття безпеки, знімають нервову напругу і запобігають агресії.

Отже, можна зробити висновок, що і педагоги, і батьки повинні розвивати адекватну Я-концепцію та високі соціальні навички, які уможливають і полегшать розвиток і реалізацію компетентності. Важливою умовою для повної реалізації потенціалу обдарованої дитини є розвиток позитивної Я-концепції та індивідуальний підхід до дитини. Відомо, що обдаровані діти із заниженою самооцінкою часто не можуть реалізувати себе і навіть стають невстигаючими.

Батьки потребують індивідуального підходу для розв'язання проблем своїх дітей. Крім управління читанням і захопленнями дитини, вони повинні організувати власну допомогу дитині і спрямовувати її діяльність так, щоб підвищувати рівень її самостійності, розвивати вміння ефективно вирішувати різноманітні проблеми і створювати умови, що гарантують позитивний емоційний стан, позитивне і стійке ставлення до життя і творчої діяльності обдарованих дітей. Відносини між батьками повинні ґрунтуватися на довірі. Допомогати не треба у формі команд. Батьки повинні вчити дитину стійкості в

травмуючих ситуаціях, саморегуляції та вмінню адаптуватися в соціально значущому середовищі, не знижуючи при цьому потреби в реалізації талантів.

Особливу увагу батьки повинні приділяти розвитку пізнавальних інтересів дитини, оскільки вони допомагають сформувати базові інтелектуальні навички, необхідні для навчання, і закладають основи для успішного подальшого засвоєння знань В. Сухомлинський зазначає, що кожна дитина потребує індивідуального підходу. Тому батьки повинні розвивати активну пізнавальну діяльність дитини та інтерес до різних видів завдань (дослідницьких, логічних, ігрових) [48; 57].

Діти повинні не лише опанувати великим обсягом знань, але головне вміти бути спостережливими, вміти порівнювати в деталях, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між поняттями та робити висновки. Праця над формуванням пізнавальних інтересів дітей стимулює їхню активність і підвищує продуктивність їхньої праці. Важливо також бути уважними до проблем дитини. Батьківська допомога має бути обережною та виваженою, спрямовувати дитину на вирішення її власних проблем, а не нав'язувати власні ідеї. Головне завдання батьків – намагатися зробити так, щоб їхні діти відчували себе щасливими у своїх академічних починаннях, а не змушувати їх страждати від болю страждань і невдач. Діти, захоплені улюбленою справою, проявляють наполегливість, силу волі і критичне ставлення до загальновідомого.

У творчості діти здатні реалізувати всі знання, вміння та навички, якими вони володіють. Батьки повинні знати, що обдаровані діти прагнуть довірливого спілкування. Діти хочуть бачити своїх батьків мудрими дорослими, які можуть допомогти їм краще зрозуміти світ і самих себе, а також допомогти подолати труднощі. Діти відчайдушно хочуть, щоб батьки визнавали їх рівноправними партнерами. Вони не хочуть, щоб їм щось нав'язували, але хочуть рівноправного спілкування, щоб їх визнавали як особистість і ставилися до них як до особистості. Безумовно, перед батьками постає проблема формування та виховання не просто особистості, а особистості обдарованої, свідомого громадянина України.

Поради батькам, які виховують обдарованих дітей.

Перш за все, любіть свою дитину.

Приймайте дитину такою, якою вона є, беріть участь у її розвитку, не нав'язуйте власних інтересів, підтримуйте і давайте дитині можливість робити вибір. Дослідження показують, що для розвитку творчого потенціалу потрібно не тільки правильно оцінювати сильні сторони дитини, але й трохи переоцінювати їх. Це пов'язано з тим, що діти свідомо переймають те, як ви розмовляєте, ходите, працюєте і берете на себе відповідальність за доручену справу.

Кожен батько повинен пам'ятати це правило: «не нашкодь». Адже обдаровані діти більш чутливі та вразливі, тому їм потрібно давати вільний час, щоб побути наодинці, подумати і пофантазувати.

Виховання обдарованої дитини часто вимагає консультації з психологом.

Батьки завжди повинні пам'ятати, що для обдарованих дітей важлива творчість. Тому їм необхідно виховувати у дітей спостережливість, наполегливість, вміння доводити розпочату справу до кінця, старанність, вимогливість до себе, задоволення від творчого процесу, терплячість до критики, впевненість перед обличчям невпевненості, гордість і почуття власної гідності, чутливість до аналізу моральних проблем.

Що стосується дітей, то батьки повинні створити умови для того, щоб обдаровані діти могли самостійно здійснювати індивідуальну діяльність.

Роль батьків – надавати максимальну допомогу, стимулювати активність і розвивати винахідливість, ініціативу та творчий підхід до навчання. У дитини повинен бути улюблений, затишний куточок, де вона може побути на самоті і спокійно подумати. У цій кімнаті дитина повинна відчувати атмосферу, орієнтовану на творчість, релаксацію, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях і відкривати для себе нове [65].

Рекомендації психолога для батьків обдарованих дітей:

- 1) Батьки повинні бути прикладом для наслідування;
- 2) Бути гнучкими та уважними до ситуації;

- 3) Дотримуватися демократичного стилю спілкування; і
- 4) Боротися з різними проявами пристосуванства
- 5) Дарувати любов і повагу, створювати умови для розвитку і дозволяти дитині жити власним життям;
- 6) Забезпечувати сприятливе середовище для дитини;
- 7) Допомогати, а не втручатися у вибір дитини;
- 8) Підтримувати з ними часті контакти, інформувати їх про становище дитини та підтримувати їх у будь-якій ситуації;
- 9) Надавати підтримку дитині та її сім'ї;
- 10) Підтримувати родинні стосунки та організовувати сімейні поїздки;
- 11) Підтримувати добрі стосунки з дитиною;
- 12) Радіти успіхам;
- 13) Пам'ятати, що любов – це також турбота про інших;
- 14) Бути уважними до інших
- 15) Допомогати задовольняти базові потреби людини (безпека, любов, повага до себе та інших);
- 16) Надавати можливість побути наодинці і не заважати їм дбати про себе;
- 17) Підтримуйте творчість і будьте уважними до невдач. Уникайте незадовільних оцінок творчих спроб;
- 18) Сприймайте дітей такими, якими вони є, а не вбачайте в них обдарованість; і
- 19) Дозволяйте дитині знаходити виходи з ситуацій і вирішувати будь-які завдання, які їй під силу;
- 20) Не тиснути на дитину завданнями;
- 21) Точно розраховувати, коли і в якій мірі реагувати на запити дитини (тобто не піддаватися спокусі розповісти дитині все, що ви знаєте з якоїсь теми, якщо вона ставить вам запитання).

Таким чином, визначальними умовами розвитку обдарованості дітей дошкільного віку є інтегрована діяльність педагогів, сім'ї, психологічної служби та створення безпечного творчого малого соціуму. Необхідно створити умови

для формування системи цінностей і внутрішньої мотивації до діяльності, які складають основу для становлення особистості обдарованої дитини.

Тому батьки покликані допомогти своїм дітям знайти своє життєве покликання та реалізувати себе як особистість. Адже втратити талант, дар чи здібності – це втратити майбутнє дитини. Тому батьки повинні бути терплячими і мати безмежну довіру до своїх дітей, щоб допомогти їм вирости творчими особистостями.

Батьки також повинні усвідомлювати, що сила волі відіграє вирішальну роль у процесі розвитку особистості обдарованої дитини. Це пояснюється тим, що коли у людини є мета, яку вона прагне досягти в житті, долаючи перешкоди, вона має сенс у житті. Цілеспрямовані люди знаходять щастя в житті і вміють ставити перед собою чіткі та реалістичні цілі. Бажання досягати мети робить людей цілеспрямованими і наполегливими. Вони вміють стримувати себе, мають терпіння, витримку і здатні контролювати свої емоції перед обличчям перешкод. Ініціативність і креативність у поєднанні з наполегливістю, цілеспрямованістю і витримкою допомагають обдарованим дітям досягти самореалізації.

2.4. Методика розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку

З метою організації ефективної роботи, спрямованої на розвиток творчого потенціалу старших дошкільників ми пропонуємо такі напрями її реалізації:

- відбір змісту програмових завдань, що інтенсифікують розвиток творчого потенціалу дітей;
- розробка системи навчання, вправ, дидактичних ігор, створення творчо-розвивального середовища в групах дошкільного закладу, різних видів дитячої діяльності (образотворчої, конструктивної, театралізованої, ігрової, художньої, мовленнєвої тощо);
- забезпечення самостійної взаємодії педагогів і дітей у процесі організації творчої діяльності; спільна робота дошкільного закладу та сім'ї.

У роботі з дітьми слід використовувати різноманітні форми і методи, серед яких реалізація емоційної, спонтанної та когнітивної активності дітей у процесі вирішення творчих завдань, розвиток навичок критичного та логічного мислення, розвиток акторських здібностей та творчого художнього мовлення.

Важливе значення для розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку мають інтелектуальні впливи, основним завданням яких можна вважати розвиток мисленнєвої діяльності.

З метою реалізації програми розвитку інтелектуально-творчого потенціалу дітей старшого дошкільного віку цінною можна вважати реалізацію методики, розробленої Н. Лазарович «Природа – джерело таланту». До прикладу, з метою формування когнітивних здібностей старших дошкільників в межах вказаної методики використовуються продуктивні методи: спостереження, відкриття природних зв'язків і закономірностей, аналіз та інтеграція природних об'єктів і явищ, прийомів, інцидентів, занурення і відкриття дискретних ситуацій.

Для розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку рекомендуємо використовувати такі методи, як: метод фокальних об'єктів, мозковий штурм, синектика, словесні лабіринти, асоціації, дослідження причин і наслідків подій, створення власних дослідницьких проектів.

Для організації навчальної діяльності слід використовувати такі форми роботи: експресивне дослідження, взаємне спілкування через взаємонавчання в іграх: «Фантазія» та «Чарівне перетворення» [10; 18; 24; 47; 65].

Усі методи та форми діяльності можна реалізувати як індивідуально (під час індивідуальної роботи), у малих групах (у вигляді індивідуальних завдань під час групової роботи), на заняттях (комбінованих, поєднаних, нетрадиційних та інтегрованих), так і в повсякденному житті дітей (під час прогулянок, екскурсій), з усіма дітьми групи.

Для досягнення мети дослідження рекомендовано організувати творчі гуртки «Вундеркінд», основним напрямком діяльності якого виступає об'єднання дітей у групи за інтересами. Опишемо їх:

- *Художньо-естетичний напрям*: підготовка дітей до творчої діяльності в

різних видах художньої самодіяльності, що сприяє пізнанню гармонії особистості, краси тіла, краси думки, здатності відчувати і творити, краси буття. Ця сфера представлена широким розмаїттям гуртків, серед яких вокальна музика, хореографія, літературна творчість та образотворче мистецтво.

- *Театральна діяльність* (інсценізація літературних творів і казок, сприйняття вистав, режисури, вміння імітувати рухи і жести персонажів, тварин і птахів при драматизації окремих епізодів казок, участь в іграх-драматизаціях) сприяє всебічному розвитку особистості, пізнавальному інтересу, розвитку психічних процесів, активізації мовлення, формуванню культури міжособистісного спілкування, розширенню світогляду розширенню світогляду, сприяють вихованню у дітей дошкільного віку художньо-творчих здібностей;

- *Дослідницька діяльність*, яка уможлиблює розвиток у дітей самостійності, уяви та творчих здібностей; уміння визначати власні пізнавальні завдання та вести цілеспрямований пошук; уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

- *Ігри в шашки* - сприяють інтелектуальному розвитку дітей, розвитку логічного та абстрактного мислення, формуванню вміння формулювати тактику і стратегію, а також навчанню етиці гри з партнером;

- *Метод Sand Play* (гра з піском) - розвиток у дітей здатності конструювати власний світ у піску та маленьких лялькових мініатюрах. Ми пропонуємо дітям можливість намалювати малюнки пальчиками на піску на довільну тему. У процесі малювання діти розвивають комунікативні навички, творчу уяву та навички мислення.

- *Метод проектів* забезпечує розвиток інтелектуальних здібностей обдарованих дітей та ділову взаємодію між дітьми: довільне групування їх за цілями та інтересами, розвиток уміння виявляти проблеми та аналізувати різні варіанти їх вирішення тощо.

- *Складання конструкторів LEGO*: конструктивне мислення дітей, репродуктивну та творчу уяву, фантазію, моторику, словесно-логічну пам'ять, навички конструювання, творче мислення, допитливість, вміння виконувати

завдання відповідно до поставлених цілей, доводити розпочату справу до кінця, співпрацювати з дорослими, співпрацювати з однолітками, сприяли формуванню планування діяльності, аналізу та оцінювання її результатів.

Кожен із запропонованих методів сприяв активному спілкуванню дошкільників, розвитку їхніх комунікативних навичок, вмінню висловлювати свої думки, прохання, наміри та вимоги.

Крім того, у процесі реалізації програми варто орієнтуватись на такі підходи:

- *Особистісно-орієнтований підхід*, який передбачає використання комплексу педагогічних засобів, методів, прийомів і технологій. Короткі бесіди та розповіді, розвиток уваги, пам'яті, мислення, сенсомоторних процесів, пізнавальної діяльності, етичні бесіди, рольові ігри та психомоторні вправи. Основним завданням є дати можливість дитині пізнати себе, свої слабкі та сильні сторони, сформувати сильну, гармонійно розвинену особистість;

- *Компетентнісний підхід* поєднує в собі знання, вміння, навички, особистий досвід, мотивацію, цінності дитини та здатність практично вирішувати і застосовувати в повсякденному житті різноманітні складні проблеми і ситуації, з якими вона стикається в реальному житті;

- *Діяльнісний підхід* пов'язаний з розвитком здатності дитини застосовувати набуті знання на практиці; обирати, програмувати та оцінювати різні види і способи творчої діяльності, що відповідають природі дитини та задовольняють її потреби в саморозвитку; успішно адаптуватися в соціумі. Тому необхідно докласти зусиль, щоб дитині була надана можливість свідомо сприймати і проживати необхідні знання про навколишню дійсність, інтегрувати їх через усі форми творчої діяльності і зробити частиною себе. Таким чином відкривається шлях до самовдосконалення.

Особливу роль у розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей дошкільного віку відіграє спільна діяльність педагогічного колективу ЗДО та сім'ї, яка може здійснюватись у наступних формах:

- лекція «Природа дитячої обдарованості», майстер-клас «Як розвивати

творчий потенціал дітей старшого дошкільного віку», консультація з питань виховання обдарованих дітей дошкільного віку;

– Під час індивідуальних зустрічей, консультацій та батьківських зборів педагоги інформують батьків про результати виявлення творчого потенціалу їхньої дитини та інформують їх про цей потенціал і засоби стимулювання розвитку творчого потенціалу їхньої дитини.

Важливою частиною роботи з обдарованими дітьми може стати практика моделювання життєвих проблемних ситуацій та розвитку чутливості, чуйності і толерантності. Зокрема, створення розвивально-творчого середовища ЗДО, вибір змісту, формату, методів і програмних завдань для розвитку творчого потенціалу обдарованих дошкільників, участь дошкільників у різних видах творчої дошкільної діяльності. Таким чином, в умовах сучасного освітнього простору закладу дошкільної освіти педагогічно-освітня діяльність з розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку розглядається як комплексна технологія, система спеціалізованих заходів, спрямованих на створення умов для творчого розвитку у формуванні унікальності обдарованих дітей старшого дошкільного віку.

ВИСНОВКИ

На основі теоретико-методологічного аналізу було схарактеризовано феномен обдарованості в сучасному науковому дискурсі, узагальнено і представлено опис психолого-педагогічних аспектів проблеми розвитку творчого потенціалу та обдарованості в дітей дошкільного віку. В результаті проведеного емпіричного дослідження було вивчено особливості розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку, а також обґрунтовано і розроблено методичні рекомендації та програму його забезпечення. У підсумку було перевірено і підтверджено гіпотезу про те, що для ефективного психолого-педагогічного супроводу та розвитку обдарованих дітей дошкільного віку необхідне їх своєчасне виявлення, ефективно організоване навчання й виховання на основі забезпечення умов для розкриття творчого потенціалу, які є одним з головних завдань вдосконалення системи освіти.

Зокрема, визначено, що у сучасному психолого-педагогічному дискурсі немає єдиного підходу до проблеми обдарованості. Провідні науковці ведуть полеміку про визначення основних критеріїв поняття «обдарованість», структури обдарованої особистості, діагностичних методів визначення обдарованих, поділу на «обдарованих» і «звичайних», природи обдарованості тощо. Встановлено, що найбільш прийнятним трактуванням феномену обдарованості є наступне: обдарованість – це своєрідна частина генетично та досвідчено набутих здібностей людини для адаптації до життя. Основними ж функціями обдарованості є: максимальна адаптація до навколишнього середовища, пошук найкращого рішення в кожному випадку, коли виникають нові та непередбачувані проблеми, які вимагають творчого підходу.

Обдарованість дитини варто трактувати як індивідуальні потенційні можливості психологічного розвитку по відношенню до наступного етапу життя. Дошкільний вік є найбільш сензитивним порівняно з усіма періодами життя, з огляду на це, науковці правомірно вважають дошкільний вік важливим етапом для цілісного, гармонійного, особистісного, творчого розвитку дитини.

Вважаємо, що обдарованість дитини це особистісна характеристика, яка проявляється у допитливості, інтересі до діяльності, оригінальності, самостійності, легкості виконання завдань. Усі діти з прискореним розвитком і різними видами обдарованості потребують особливої уваги з боку оточуючих, батьків і педагогів, щоб дати їм можливість реалізувати свою унікальну індивідуальність.

Успішне вирішення завдань навчання і виховання обдарованих дітей, розвиток їхньої обдарованості безпосередньо пов'язані з питанням удосконалення підготовки психологів і педагогів, які мають володіти певним обсягом знань про природу дитячої обдарованості, психолого-педагогічні особливості прояву обдарованості, вміти спілкуватися з обдарованими дітьми, організовувати навчально-пізнавальну діяльність з урахуванням рівнів і сфер прояву обдарованості кожної дитини, бачити в кожній творчу індивідуальність, упроваджувати у своїй професійній діяльності елементи нових технологій тощо.

Обдарованість розрізняють: за широким спектром проявів – загальну і спеціальну; за типом діяльності – інтелектуальну, академічну, творчу, організаторську, соціальну, технічну, художню, спортивну; за інтенсивністю прояву – обдаровані, високо обдаровані, винятково (особливо) обдаровані; за видом прояву – явна та прихована обдарованість; за темпоральними характеристиками – обдаровані з нормальним темпом розвитку або випереджальним; за віковими особливостями прояву – стабільна або епізодична. У процесі вивчення даного питання були використані тестові методики П. Торренса для дослідження творчого мислення, методики А. де Хана і Г. Каффа, Дж. Равена. Для проведення емпіричного дослідження були залучені діти старшого дошкільного віку (усього 60 респондентів та 60 батьків).

Емпіричне вивчення особливостей творчого мислення обдарованих дітей здійснювалось за допомогою методики П. Торренса (тест «Творчого мислення»). Згідно дослідницьких процедур було виокремлено два показники: (1) «Легкість» та (2) «Оригінальність». Узагальнення отриманих результатів доводить, що найменшій кількості дошкільників притаманний високий рівень розвитку

творчих здібностей за обома показниками (відповідно 9% і 10%), у більшості дітей виявлено середній і низький рівні розвитку творчих здібностей. Переважна більша досліджуваних давали подібні або однакові відповіді, що вказує на досить посередній рівень уяви і фантазії, а також на низький рівень гнучкості міркування.

На основі проведеної діагностики за тестом А. де Хана і Г. Каффа було виокремлено 10 показників оцінки рівня розвитку серед респондентів поданих нижче видів обдарованості. У 75% дошкільників встановлено досить виражені різноманітні види обдарованості. У 18% дітей виявлена притаманність тих чи інших видів діяльності, які проявляються не дуже часто. А тільки у 7% вихованців не встановлено явно виражених схильностей або зацікавленості до жодного виду діяльності. На основі здійсненого аналізу отриманих результатів варто зазначити, що більшість дошкільників проявили свої здібності до різноманітних видів діяльності. Переважаюча більшість дітей має інтелектуальну, творчу та спортивну обдарованість (відповідно 43%, 43% і 42% відповідно), на другому місці – акторська та музична обдарованість (35% і 34% відповідно), на третьому – лідерська, та художньо-образотворча обдарованість і літературна обдарованість (відповідно 27%, 24% і 17%). Найменший відсоток (8% і 6% відповідно) дошкільників мають академічну і технічну обдарованість.

На основі аналізу отриманих даних за методикою Дж. Равена виявилось, що більша частка дошкільників мають дуже низький (34%) і низький (28%) рівні наочно-образного мислення, найменшій кількості дітей притаманний середній рівень (8%), і третя частина старших дошкільників виявили високий (19%), і дуже високий рівні наочно-образного мислення (11%).

Були розроблені психолого-педагогічні рекомендації педагогам, психологам, батькам щодо розвитку творчого потенціалу обдарованих дошкільників відповідно до умов створеного розвивального середовища. Ці рекомендації спрямовані на виявлення, підтримку та розвиток особистості, розкриття дитячої індивідуальності, забезпечення цілісного світобачення, поглиблення творчого та дивергентного мислення тощо.

Рекомендації психологам спрямовані на практичне застосування досягнень сучасної психологічної науки, забезпечення «психологізації» всього навчально-виховного процесу: всебічне вивчення обдарованих дітей, діагностування, розробка корекційно-розвивальних програм. Педагогам рекомендовано організовувати спостереження, стимулювати творчу уяву, розвивати потребу творчості, підтримувати позитивні емоції, виховувати вольові риси характеру. Навчально-виховний процес повинен передбачати органічне поєднання професійної діяльності педагогів і психологів з творчими намірами і діями дітей в єдиному пізнавально-творчому процесі. У вихованні обдарованих дітей надзвичайно важлива роль належить батькам, які повинні створити умови для їхнього гармонійного розвитку. Розвиваючи творчі здібності дитини, батьки виконують суспільний запит щодо формування особистості, здатної самостійно мислити, приймати сміливі й нестандартні рішення, творчо ставитись до праці.

Розроблено методику розвитку творчого потенціалу обдарованих дітей старшого дошкільного віку, яка передбачала створення розвивального, творчого середовища в умовах освітнього простору ЗДО; участь дітей у різноманітних видах діяльності (зображувальна, образотворча, художньо-мовленнєва, театралізована, дослідницька тощо); вдосконалення змісту, форм і методів творчого розвитку дошкільників (розробка занять, ігор, вправ, використання методу проєктів, методу сендплей та ін.). Таким чином, пріоритетною умовою розвитку обдарованості у дітей дошкільного віку є інтегративна діяльність педагогів загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладів, сім'ї та психологічних служб, створення ними безпечного креативного мікросоціуму.

Проведене дослідження розвитку творчого потенціалу обдарованих дошкільників не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні особливостей забезпечення та підтримки обдарованих дітей у сучасному освітньому просторі закладів дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

69. Алфімов В.М. Основні напрями дослідження педагогічної підтримки обдарованих дітей в Україні та за кордоном. *Соціальна та педагогічна підтримка обдарованих дітей в Україні та за кордоном*. 2011. С. 4–7.
70. Антонова О. Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу: *монографія*. Житомир : Житомир. держ. Ун-т, 2005. С. 431–456.
71. Апостолова Г. В. *Робота з обдарованими дітьми*. Обдарована дитина. Київ: *Атопол*. 2006. № 1. С. 47-51.
72. *Базовий компонент дошкільної освіти*. URL: <https://np.pl.ua/2021/01/v-ukraini-zatverdily-novyuy-bazovyy-komponent-doshkil-noi-osvity-dokument/>
73. Басюк Н. А. Обдарованість: її виявлення та розвиток. *Вісник Житомирського державного університету : Педагогічні науки*. Випуск 46. 2009. С.17-20.
74. Бобир О.В. Огляд теорій обдарованості в історії психології. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Психологія. Педагогіка*. Дніпропетровськ, 2003. Вип. 9. С. 3-11.
75. Божович Л.И. *Проблема развития мотивационной сферы ребенка*. Москва: Педагогика, 1972. 352с.
76. Буров О. Ю. Оцінювання обдарованості : проблеми кількісної міри. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика* : [збірник наукових праць]. Випуск 2. Київ: Інститут обдарованої дитини АПН України, 2009. С. 5 – 9.
77. Буров О. Ю. Критерії та модель академічної обдарованості. *Матеріали круглого столу. Інтелектуальна, академічна та творча обдарованість: спільне і відмінне*. 2012. С. 55-60.
78. Голуб Т. В. *Виховуємо обдарованих дітей*. Завуч. 2004. № 22. С. 53.
79. Гоулман Д. *Емоційний інтелект*: Д.Гоулман; пер. з англ. С. Л. Гумецької. Харків: Віват, 2019. 512с.

80. Дементьєва І.П. Програма роботи з обдарованими дітьми: *метод. матеріал*. Обдарована дитина. Київ: *Атопол*. 2007. № 6. С.77-80.
81. Демченко О. *Організація квазіпрофесійної діяльності майбутніх вихователів обдарованих дітей на практичних заняттях із педагогічних дисциплін*. URL: https://part_1/10.pdf
82. Дитина: Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років. 3-є вид., доопр. та доп. К. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 492 с.
83. Диференціальна психологія : *підручник* / А. А. Палій. Київ. Академвидав, 2010. 432 с.
84. Дошкільна освіта: *словник-довідник: понад 1000 термінів, понять та назв* / упор. К. Л. Крутій, О. О. Фунтікова. Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2010. 324 с.
85. Заброцька С.Г. «Обдарованість» – *риса тільки обдарованих?* Обдарована дитина. Київ: *Атопол*. 2007. № 5. С.88-91.
86. Завгородня Н. *Педагогічні умови соціалізації обдарованих учнів у навчально-виховному середовищі загальноосвітнього навчального закладу* : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2006. 22 с.
87. *Загальна психологія* / за редакцією В.В. Богословського, А. Г. Ковальова, А. А. Степанова. Москва: Освіта, 1981. С.175.
88. Замелюк М. Діагностика готовності майбутніх вихователів до професійно-педагогічної діяльності з обдарованими дітьми. *Освіта та розвиток обдарованої особистості* : щомісячний науково-методичний журнал. 2015. № 5 (36). С. 38-42.
89. Замелюк М. Сучасний вихователь – креативна особистість. *Дошкільне виховання*. 2013. № 5. С. 13–15.
90. Замелюк М. Формування інтелектуально-творчої особистості майбутнього вихователя в контексті інноваційного розвитку освіти : теоретико-прикладні аспекти. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи* : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла

Тичини / ред. кол. : Н. Побірченко (гол. ред.) та ін. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2014. Вип. 51. С. 116–120.

91. Замелюк М., Денис Н. Обдарована дитина: психолого-педагогічні основи виявлення та розвитку : *навчально-методичний посібник*. Луцьк : ФОП Байбула К.В., 2018. С. 11–34.

92. *Здібності і схильності* / за ред. Голубевої Е.А. Москва: Педагогіка. 1989. 169с.

93. *Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень* / [за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики]. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.

94. Кабанець М. *Педагогічна підтримка обдарованих дітей та молоді у регіональному вимірі*. URL: <http://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/38>

95. Карабаєва І. І. Підтримка обдарованих дошкільників – стратегія розвитку творчого потенціалу дітей. *Актуальні проблеми психології: Проблеми психології обдарованості*: [збірник наукових праць / за ред. С. Д. Максименко та Р. О. Семенової]. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2008. Т.6, Вип. 3., 2008. С. 128-29.

96. Карпенко Н.А. Дитяча обдарованість як соціально-психологічна проблема. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Психологічна»: зб. наук. праць / гол. ред. В. Л. Ортинський. Львів: ЛьвДУВС, 2008. Вип. 1. С. 332–345.

97. Коробка Л. М. *Деякі аспекти проявів обдарованості у дитячому віці*. Обдарована дитина. Київ: Атопол. 2007. № 7. С.89-91.

98. Костюк Г. С. *Навчально виховний процес і психічний розвиток особистості*. Київ: Радянська школа, 1989. 608 с.

99. Круковська І.М. До проблеми визначення видів обдарованості. *Інтелектуальна, академічна та творча обдарованість: спільне і відмінне: матеріали круглого столу*. 2012. С.70-74.

100. Кузьменко В. Індивідуальні освітні програми як засіб урахування відмінностей «нестандартної» дитини. *Дошкільне виховання*. 2008. № 6. С. 6–9.
101. Кульчицька О. І. Проблеми обдарованості в сучасній психології. *Обдарована дитина*. 2008. № 1. С. 2–7.
102. Кульчицька О.І. Обдарованість: природа і суть. *Обдарована дитина*. Київ: Атопол. 2007. № 1. С. 77-78.
103. Кульчицька О.І. Почуття та емоції в розвитку обдарованості. *Обдарована дитина*. Київ: Атопол. 2007. № 1. С.81-84.
104. Лазарович Н. Обдарованість у дошкільному віці: *Навчально-методичний посібник*. Берегово: ВВПЗ Галицька академія, 2009. 220 с.
105. Лукановська А. В. *Творчий потенціал особистості: структурні компоненти* URL: <https://D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/162126354081SM.pdf>
106. Моляко В. О. *Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень* / В. О. Моляко, О. Л. Мурзіна. Житомир: Рута, 2006. 320 с.
107. Моляко В. О. *Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості*. В. О. Моляко. Обдарована дитина, Київ: Атопол. 1998. № 2. С. 36-38; 90-95.
108. Музика О. Л. *Програма ціннісної підтримки розвитку здібностей та обдарованості «Три кроки»*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Франка, 2008. 34 с.
109. Музика О. Л. *Як розвивати обдарованість і чи можна її втратити?* Обдарована дитина. Київ: Атопол. 2006. № 3. С.87-91.
110. *Обдаровані діти: Діагностика та супровід* / [упоряд. Т. Червонна]. Київ: Шкільний світ, 2008. 128 с.
111. Онацький В. М. *Спостереження як засіб вивчення академічно обдарованих дітей*. Обдарована дитина. Київ: Атопол. 2002. № 5. С.74-78.
112. Онацький В. М. *Спостереження як метод діагностики обдарованості*. Обдарована дитина. Київ: Атопол. 2006. № 5. С.22-77.

113. Онищук Л. Я. *Унікальна і неповторна особистість*. Л. Я. Онищук. Обдарована дитина. Київ : Атопол, 2007. №6. С.17-25.
114. Пашнєв Б. К. *Психодіагностика обдарованості*. Київ: Вид. група «Основа». 2007. с . 77.
115. Педагогіка дошкільна. URL: <https://oipoppp.ed-sp.net.html>
116. Піроженко Т. О. *Особистісний потенціал дитини дошкільного віку* URL: <https://ird.npu.edu.ua/files/24.pdf>
117. Проблеми діагностики та проектування розвитку обдарованості дошкільників : *матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 9–10 квітня 2015 р.*, м. Київ. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2015. С. 26–33, 125–139.
118. Проценко О. В. *Розвиток здібностей та обдарувань у дошкільників*. Київ: Шк. Світ, 2011. 128 с.
119. *Психолого-педагогічна підтримка здобувачів освіти у процесі їхнього саморозвитку і самореалізації як ресурс реалізації компетентного підходу в освіті*. URL: <https://vseosvita.ua/library/psihologo-pedagogicna-pidtrimka-zdobuvaciv-osviti-u-procesi-ihnogo-samorozvitkui-samorealizacii-ak-resurs-realizacii-kompetentisnogo-pidhodu-v-osviti-327262.html>
120. Психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини як реалізація особистісно орієнтованого підходу. *Професійно-педагогічна освіта: особистісно-орієнтований підхід : монографія / за ред. О.А. Дубасенюк*. Житомир : ЖДУ ім. Івана Франка, 2012. С. 316–345.
121. *Психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини*. URL: <https://naurok.com.ua/vistuppsihologo-pedagogichniy-suprovid-obdarovanoditini-190676.html>
122. Рибалка В.В. *Психологія розвитку творчої особистості: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів*. Київ. 1996. с.236.
123. *Роздатковий матеріал: Виявлення творчих здібностей дітей (тест Торенса) / Упоряд. Т. Шаповал, Т. Гончаренко*. Київ: Видавничий дім «Шкільна Освіта»; 2005 с.25.

124. Рупняк Д.Т. *Талант, як алмаз, треба шліфувати*. Д. Т. Рупняк. Обдарована дитина. Київ: *Атопол*, 2006. № 10. С 40-44.
125. Савицька В.О. Психологічний супровід професійного навчання як умова формування психологічної готовності до професійної діяльності. *Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України*. 2009. Вип. 4. С. 353–360.
126. Сухомлинський В.О. *Вибрані твори: В 5-ти томах / Ред. кол. Дзевєрін А.Т. (гол.) та інші. Т. 5. Київ.: Радянська школа, 1979. 637 с.*
127. Тест «Талант дитини, як їх виявити» методика А. де Хана і Г. Кафа. https://dc.lviv.ua/zhuttya_v_podruzhzhi/dti/2783-test-talanti-ditini-yak-yih-viyaviti-metodika-a-de-hana-g-kafa.html
128. Тест Дж. Равена. *Шкала прогрессивных матриц. Методика для диагностики интеллекта*. URL: <https://psycabi.net/testy/717-test-ravena-progressivnye-matritsy-raven-progressiv-matrices-metodiki-dlya-diagnostics-intellekta-vzroslykh> (дата звернення: 14.09.2020).
129. *Глумачний словник сучасної української мови: Загальноживана лексика: близько 60 000 слів / За заг. ред. проф. В. С. Калашника. Харків: ФОП Співак Т. К., 2009. 960 с.*
130. Трофімов Ю.Л., Рибалка В.В., Гончарук П.А. та ін. *Психологія: підручник*. Київ: 2000. с.348.
131. Українські реферати та курсові. Педагогіка. URL: <http://studentu.org.ua/index.php?go=Pages&in=cat&id=17>
132. Учителі української мови та літератури. URL: <http://ukrharahorina.blogspot.com>
133. Шевчишина О.В. Особливості психолого-педагогічного супроводу особистості обдарованої дитини у системі шкільної освіти. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 5. С. 125-128.
134. Щорс В.В. Розвиток обдарованої дитини. В.В. Щорс. Київ: *Позашкільна освіта*. 2012. №11 С.39-41.

135. Goleman, D. *Emotional Intelligence* / D. Goleman. New York: Bantam Books: 2006. 360 p.
136. Renzulli J.S. Thethree-ringconception of giftedness: a developmental model for creative productivity. In R.J. Sternberg. J.E. Davidson. *Conception of giftedness*. New York: Cambridge University Press, 1986. P 144-148.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А 1

Вплив інтелекту на творчі здібності

		Інтелект	
		Високий	Низький
Творчі здібності	Низькі	віра у свої можливості; хороший самоконтроль; хороша соціальна інтеграція; висока здатність до концентрації уваги і великий інтерес до нового.	постійний конфлікт між власними уявленнями про світ і вимогами в дитячому садку; недостатня віра в себе; острах оцінок з боку оточення.
	Високі	енергія спрямована на досягнення успіху в навчанні; невдачі сприймаються як катастрофа; боязнь ризику і висловлювання власної думки; знижена товариськість; боязнь самооцінки.	хороша (принаймні за зовнішніми ознаками) адаптація і задоволеність життям; недостатній інтелект компенсується соціальною товариськістю, або деякою пасивністю [67; 71].

Тест «Творчого мислення» П. Торренса

Інструкція

Обробка результатів

Застереження. За для збереження психічного здоров'я Ваших дітей результати тесту може інтерпретувати лише досвідчений психолог.

Даний тест вперше запропонований американським психологом **П. Торренсом в 1962 р.** Тест призначений для діагностики креативності починаючи з дошкільного віку (5-6 років). Головне завдання, яке ставив перед собою П. Торренс, – отримати модель творчих процесів, що відображає їх природну складність.

В основі цього методу лежить здатність до дивергентного мислення (Д. Гілфорд), до перетворень і створення асоціацій, здатність породжувати нові ідеї та розробляти їх.

Дванадцять тестів творчої продуктивності П. Торренса згруповані в **вербальну, образотворчу і звукову батареї**. Перша позначається як вербальне творче мислення, друга – образне творче мислення, третя – словесно-звукове творче мислення.

Тест творчого мислення П. Торренса припускає можливість різних варіантів і модифікацій. Останнім часом з'явилося безліч різних адаптованих модифікацій даного тесту наступні А. Матюшкін, Н. Шумакова, Е. Шелбанова, Н. Щербо, В. Козленко, Е. Тунік, А. Симановський, Т. Барішева. **Нижче наводиться «класичний варіант» тесту П. Торренса.**

Підготовка до тестування:

Перед пред'явленням тесту необхідно враховувати наступні **аспекти роботи**.

1) тести не допускають ніяких змін і доповнень. Навіть невеликі «імпровізації» в інструкціях вимагають повторної стандартизації та валідизації тесту. Не слід також збільшувати час виконання тесту, так як нормативні дані, представлені в керівництві, відповідають зазначеному ліміту часу.

2) під час тестування необхідно створити сприятливу емоційну атмосферу. Вживання слів «тест», «перевірка», «іспит» необхідно уникати, так як тривожна, напружена обстановка блокує свободу творчих проявів. Тестування проходить у формі захоплюючої гри, цікавих завдань, в обстановці заохочення уяви, допитливості дітей, стимулювання пошуку альтернативних відповідей.

3) оптимальний розмір групи – 15–35 досліджуваних. Для молодших дітей розмір груп слід зменшити до 10–15 осіб, а для дошкільнят переважно **індивідуальне тестування.**

4) час виконання фігурної форми тесту – 30 хвилин. Враховуючи підготовку, читання інструкцій, можливі питання, необхідно для тестування відвести 45 хвилин.

5) якщо інструкція викличе запитання дітей, треба відповісти на них повторенням інструкції, але більш зрозумілими для них словами. Необхідно уникати прикладів і ілюстрацій можливих відповідей-зразків. Це призводить до зменшення оригінальності і в деяких випадках – кількості відповідей.

Завдання № 1 [Образотворче творче мислення](#)

Завдання №2 [Вербальне творче мислення](#)

Завдання № 3 [Словесно-звукове творче мислення](#)

Обробка експериментальних даних

Характеристика основних показників творчого мислення

1) легкість (швидкість) – кількісний показник, що відображає здатність до породження великої кількості ідей (асоціацій, образів). Вимірюється числом результатів.

2) гнучкість – відображає здатність висувати різноманітні ідеї, переходити від одного аспекту проблеми до інших, використовувати різні стратегії вирішення.

Вимірюється числом категорій. Категорії:

- 1) світ природи;
- 2) тваринний світ;
- 3) людина;
- 4) механічне;
- 5) символічне;
- 6) декоративні елементи;
- 7) видове (місто, будинок, шосе, двір);
- 8) мистецтво;
- 9) динамічні явища.

3) оригінальність – характеризує здатність до висування ідей, відмінних від очевидних, нормативних. Вимірюється кількістю неординарних відповідей, образів, ідей.

4) розробленість (ретельність, деталізація образів) – фіксує здатність до винахідництва, конструктивної діяльності. Вимірюється кількістю істотних і несуттєвих деталей при розробці основної ідеї.

При обробці експериментальних даних необхідно мати на увазі, що **причини низьких і високих показників по всіх когнітивних параметрах креативності можуть бути різними.** Так, низькі показники за фактором «швидкість» можуть бути пов'язані з високою деталізацією, розробленістю ідей.

Високі показники по даному фактору можуть свідчити про імпульсивність або поверховість мислення. Низькі показники за фактором «гнучкість» свідчать про ригідність мислення або низьку інформованість, слабку мотивацію. Надзвичайно високі показники мають «негативний відтінок» і можуть свідчити про нездатність до єдиної лінії в мисленні. Високий коефіцієнт оригінальності іноді спостерігається при психічних і невротичних розладах. **Тому при обробці емпіричних даних істотним є не тільки кількісний результат (бали), а й причини цього результату.**

До вашої уваги пропонуємо **розгорнуту інтерпретацію до завдання № 1 [Образотворче творче мислення](#)**. Адаптація тесту здійснена співробітниками центру «Творча обдарованість» Н. Шумакова, Е. Шелбановою, Н. Щербо.

Оцінка виконання завдання субтесту №1 «Намалюй картинку»

Оригінальність. При обробці використовується шкала від 0 до 5 балів, згідно частоті однакових відповідей. Відповіді, що зустрічаються в 5% і більше випадків, отримують 0 балів. Так само оцінюються і очевидні відповіді, на кшталт «крапля», «груша», «яйце».

Відповіді, що зустрічаються в 4,00-4,99%, оцінюються 1 балом, в 3,00-3,99% – 2 балами, в 2,00-2,99% – 3 балами, в 1,00-1,99% – 4 балами. Всі інші відповіді отримують 5 балів.

Не зараховуються відповіді, які не відповідають завданню, якщо малюнок не пов'язаний з кольоровою фігурою.

Ретельність розробки. При оцінці ретельності розробки бали даються за кожну значущу деталь (істотну ідею), що доповнює вихідну стимульну фігуру, як в межах її контуру, так і за її межами. При цьому основна найпростіша відповідь має бути значущою, інакше її розробленість не оцінюється.

Один бал дається за кожну істотну деталь загальної відповіді (при цьому кожен клас деталей оцінюється один раз і при повторенні не враховується):

- 1) колір, якщо він доповнює основну ідею;
- 2) штрихування (але не за кожну лінію, а за загальну ідею);
- 3) прикраса, якщо вона має сенс;
- 4) кожну варіацію оформлення (крім чисто кількісних повторень), значиму по відношенню до основної відповіді;
- 5) кожну подробицю у назві понад необхідного. Якщо лінія розділяє малюнок на дві значущі частини, підраховуються бали в обох частинах малюнка. Якщо лінія позначає певний предмет (пояс, шарф...), вона оцінюється одним балом.

Оцінка виконання завдання по субтесту 2 «Закінчи малюнок»

Швидкість. Цей показник визначається підрахунком числа завершених фігур. Максимальний бал дорівнює 10.

Гнучкість. Цей показник визначається числом різних категорій відповідей. Для визначення категорій можуть використовуватися як самі малюнки, так і їх назви (що іноді не збігається).

Оригінальність і ретельність розробки оцінюється аналогічно обробці завдання субтеста 1. **Оцінка виконання завдання по субтесту 3 «Лінія»** Проводиться аналогічно першим двом технологіям.

Додаткові преміальні бали за оригінальність ідеї. Такі бали даються:

1) за нестандартність мислення і відхилення від загальноприйнятого, яке проявляється в об'єднанні кількох вихідних повторюваних фігур (пар паралельних ліній) в єдиний малюнок. **П. Торренс відносить це до проявів високого рівня творчих здібностей.** Такі діти бачать можливості там, де вони приховані від інших.

У зв'язку з цим необхідно присуджувати додаткові бали за об'єднання в блоки вихідних фігур: об'єднання двох пар ліній – 2 бали; трьох – п'яти пар – 5 балів, шести – десяти пар – 10 балів, одинадцяти – п'ятнадцяти пар – 15 балів, більше п'ятнадцяти пар – 20 балів.

Ці преміальні бали додаються до загальної суми балів за оригінальність по всьому третьому завданню.

2) за естетичні художні компоненти втілення ідеї. Експериментальні дослідження показали, що **художньо обдаровані діти включають естетичні та художні елементи в виконання завдань.** До цих елементів відносяться насамперед:

а) емоційна виразність втілення (експресія);

б) цілісність композиції при високому рівні розробленості.

Ці прояви творчих здібностей стандартизувати надзвичайно складно, оскільки вони відображають індивідуальні характеристики особистості; тому оцінка в балах – прерогатива експериментатора спільно з експертною групою – фахівців у галузі естетичного виховання і художньої освіти [68].

Лист запитань

Методика тестова «Таланти дитини, як їх виявити»

А. де Хана і Г. Кафа

81. Схильний(а) до логічних міркувань, здатний(а) оперувати абстрактними поняттями.
82. Нестандартно мислить і часто пропонує несподівані, оригінальні рішення.
83. Вчиться дуже швидко, все "схоплює на льоту".
84. У малюнках немає одноманітності. Оригінальний(а) у виборі сюжетів. Зазвичай зображує багато різних предметів, людей, ситуацій.
85. Проявляє великий інтерес до музичних занять.
86. Любить складати (писати) розповіді або вірші.
87. Легко входить в роль будь-якого персонажа: людини, тварини та ін.
88. Цікавиться механізмами і машинами.
89. Ініціативний(а) в спілкуванні з однолітками.
90. Енергійний(а), справляє враження дитини, що потребує великого об'єму рухів.
91. Проявляє великий інтерес і виняткові здібності до класифікації.
92. Не боїться нових спроб, прагне завжди перевірити нову ідею.
93. Швидко запам'ятовує почуте і прочитане без спеціального заучування, не витрачає багато часу на те, що потрібно запам'ятати.
94. Стає вдумливим(ою) і дуже серйозним(ою), коли бачить гарну картину, чує музику, бачить незвичайну скульптуру, красиву (художньо виконану) річ.
95. Чуйно реагує на характер і настрій музики.
96. Може легко побудувати розповідь, починаючи від зав'язки сюжету і закінчуючи вирішенням будь-якого конфлікту.
97. Цікавиться акторською грою.
98. Може ремонтувати зіпсовані прилади, використовувати старі деталі для створення нових виробів, іграшок, приладів.
99. Зберігає упевненість в оточенні незнайомих людей.
100. Любить брати участь у спортивних іграх і змаганнях.
101. Вміє добре викладати свої думки, має великий словниковий запас.
102. Винахідливий(а) у виборі і використанні різних предметів (наприклад, використовує в іграх не тільки іграшки, але й меблі, предмети та інші засоби).
103. Знає багато про такі події і проблеми, про які його(її) однолітки зазвичай не знають.

104. Здатний(а) складати оригінальні композиції з квітів, малюнків, каменів, марок, листівок і т.д.
105. Добре співає.
106. Розповідаючи про щось, вміє добре дотримуватися вибраного сюжету, не втрачає основної думки.
107. Мінняє тональність і вираження голосу, коли зображує іншу людину.
108. Любить розбиратися в причинах несправності механізмів, любить загадкові поломки і питання, що спонукають до пошуку відповіді.
109. Легко спілкується з дітьми та дорослими.
110. Часто виграє в однолітків у різних спортивних іграх.
111. Добре вловлює зв'язок між однією подією та іншою, між причиною і наслідком.
112. Здатний(а) захопитися, "поринути з головою" в завдання чи заняття, що його(її) цікавить.
113. Випереджає своїх однолітків з навчання на рік або на два, тобто реально міг(могла) би вчитися в більш старшому класі, ніж вчиться зараз.
114. Любить використовувати який-небудь новий матеріал для виготовлення іграшок, колажів, малюнків, при будівництві дитячих будиночків на ігровому майданчику.
115. У гру на інструменті, у пісню чи танець вкладає багато енергії і почуттів.
116. Дотримується лише необхідних деталей в розповідях про події, все неістотне відкидає, залишає головне, найбільш характерне.
117. Розігруючи драматичну сцену, здатний(а) зрозуміти і зобразити конфлікт.
118. Любить малювати різні схеми.
119. Уловлює причини вчинків інших людей, мотиви їхньої поведінки. Добре розуміє недомовлене.
120. Бігає швидше за всіх в дитячому садочку, в класі.
121. Любить розв'язувати складні завдання, що потребують розумового зусилля.
122. Здатний(а) по-різному підійти до однієї і тієї ж проблеми.
123. Проявляє яскраво виражену, різнобічну допитливість.
124. Охоче малює, ліпить, створює композиції, що мають художнє призначення (прикраси для будинку, одягу і т.д.), у вільний час, без спонукання дорослих.
125. Любить музичні записи. Прагне піти на концерт або в місце, де можна слухати музику.

126. Вибирає у своїх розповідях такі слова, які добре передають емоційні стани героїв, їх переживання та почуття.
127. Схильний(а) передавати почуття через міміку, жести, рухи.
128. Читає (любить, коли йому(їй) читають) журнали і статті про створення нових приладів, машин, механізмів.
129. Часто керує іграми і заняттями інших дітей.
130. Рухається легко, граціозно. Має хорошу координацію рухів.
131. Спостережливий(а), любить аналізувати події і явища.
132. Здатний(а) не тільки пропонувати, а й розробляти власні і чужі ідеї.
133. Читає книги, статті, науково-популярні видання з випередженням своїх однолітків на рік або два.
134. Звертається до малюнка або ліплення для того, щоб висловити свої почуття і настрої.
135. Добре грає на музичному інструменті.
136. Вміє передавати в розповідях такі деталі, які важливі для розуміння події (що зазвичай не вміють робити однолітки), і в той же час не випускає основної лінії подій, про які розповідає.
137. Прагне викликати емоційні реакції у інших людей, коли про щось із захопленням розповідає.
138. Любить обговорювати наукові події, винаходи, часто замислюється про це.
139. Схильний(а) приймати на себе відповідальність, що виходить за рамки, характерні для його(її) віку.
140. Любить ходити в походи, грати на відкритих спортивних майданчиках.
141. Здатний(а), довго утримувати в пам'яті символи, літери, слова.
142. Любить пробувати нові способи вирішення життєвих завдань, не любить вже випробуваних варіантів.
143. Вміє робити висновки і узагальнення.
144. Любить створювати об'ємні зображення, працювати з глиною, пластиліном, папером і клеєм.
145. У співі і музиці прагне виразити свої відчуття і настрої.
146. Схильний(а) фантазувати, намагається додати щось нове і незвичайне, коли розповідає про щось вже знайоме і відоме всім.
147. З великою легкістю драматизує, передає почуття і емоційні переживання.
148. Проводить багато часу над конструюванням і втіленням власних "проектів" (моделі літальних апаратів, автомобілів, кораблів).

149. Інші діти вважають за краще вибирати його(її) як партнера по іграх і заняттях.
150. Віддає перевагу проведенню вільного часу в рухливих іграх (хокей, баскетбол, футбол і т. д.).
151. Має широке коло інтересів, ставить багато питань про походження і функції предметів.
152. Продуктивний(а), чим би не займався(лася) (малювання, написання історій, конструювання тощо), здатний(а) запропонувати велику кількість найрізноманітніших ідей і рішень.
153. У вільний час любить читати науково-популярні видання (дитячі енциклопедії та довідники) більше, ніж читає художні книги (казки, детективи та ін.)
154. Може висловити свою власну оцінку творам мистецтва, намагається відтворити те, що йому(їй) сподобалося, в своєму малюнку, іграшці, скульптурі.
155. Складає власні оригінальні мелодії.
156. Вміє в оповіданні зобразити своїх героїв дуже живими, передає їх характер, почуття, настрої.
157. Любить ігри-драматизації.
158. Швидко і легко освоює комп'ютер.
159. Володіє даром переконання, здатний(а) вселяти свої ідеї іншим.
160. Є фізично витривалішими(ою), ніж однолітки.

Обробка результатів

Порахуйте кількість плюсів і мінусів по вертикалі (плюс і мінус взаємно скорочуються). Результати підрахунків напишіть внизу, під кожним стовпцем. Отримані суми балів характеризують оцінку ступеня розвитку у дитини наступних видів обдарованості: інтелектуальна; творча; академічна (наукова); художньо-образотворча; музична; літературна; артистична; технічна; лідерська; спортивна [69].

Тест Дж. Равена

«Прогресивні матриці»

Інструкція: Вам буде запропоновано 60 завдань. кожне з яких містить основне зображення, що має певний фон або складові елементи, або фігури, які пов'язані певною залежністю. При цьому у нижньому правому кутку зображення на вистачає одного фрагмента (або елемента). Вам необхідно встановити залежність, що пов'язує між собою вказані елементи зображення, а потім вибрати серед запропонованих варіантів елемент якого не вистачає в основному зображенні. Час на виконання тесту – 20 хвилин [70].

Фактори, які гальмують розвиток обдарованості у дітей

Прояви	Наслідки
<i>Замкненість або проблеми зі спілкуванням</i>	діти надають перевагу самотності, неговіркі та постійно насуплені, їм бракує енергії; вони почуваються нещасними і занадто несамостійні.
<i>Неспокій і пригнічення</i>	діти самотні, обтяжені численними страхами й тривогами; вони прагнуть стати ідеальними, відчують, що їх ніхто не любить, знервовані, сумні та пригнічені.
<i>Проблеми з концентрацією уваги або мисленням</i>	діти не можуть концентруватись або сидіти спокійно; мрійливі і діють не думаючи; відчують занадто сильну тривогу, щоб зосередитися; погано справляються з домашніми завданнями і не можуть позбутися своїх нав'язливих думок.
<i>Правопорушення або агресія</i>	такі діти крутяться навколо малюків, які потрапили в біду; вони брешуть і шахраюють, багато сперечаються; непривітні до інших людей; вимагають уваги, ламаючи речі, що належать іншим; вони не слухаються ні вдома, ні в школі; уперті й легко піддаються змінам настрою; забагато базікають і дратуються; мають запальний характер [72; с.398].